

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE TESHİR KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI

HAZIRLAYAN
Mustafa TAŞ

ELAĞIĞ - 2009

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR’AN-I KERİM’DE TESHİR KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Bu tez 30/09/2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oy çokluğu
ile kabul edilmiştir.**

Danışman

Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI

ÜYE

Doç. Dr. Gıyasettin ARSLAN

ÜYE

Doç. Dr. Âdem TUTAR

Tasdik Olunur

...../10/2009

**Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .../.../2006
tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.**

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KUR'AN-I KERİM'DE TESHİR KAVRAMI

Mustafa Taş

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

2009: Sayfa: X+88

İlahi kelimeler olarak insanlara gönderilen Kur'an, Peygamberimizden günümüze kadar tefsir edilmiştir. Günümüzde modern tefsir metotlarından biri de semantik metottur. Kur'an'da sehre kelimesini klasik ve modern tefsirlerden araştırdık. Allah Kur'an'da yerdeki ve gökteki bütün varlıkları insanların emrine verdiğini bildiriyor. Bunun için insan yüce bir varlıktır. Ancak bütün bu nimetlere karşılık insanın Allah'a şükretmesi gerektiği bildirilmektedir. Hadislerde de sehre kelimesi "emre amade kılma, boyun eğdirmeye" olarak geçmektedir. Bunun yanı sıra Kelam ve Felsefe sahasında da teshire değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, semantik metot, teshir, insan, halife, şükür

III

SUMMARY

Master Thesis

THE CONCEPT OF TASKHEER IN THE HOLY QUR'AN

Mustafa Taş

The University of Firat

Social Sciences Institute

The Department of Basic Islamic Sciences

Commentary (Tafseer) Branch

2009, Sayfa: X+88

Qur'an that send to people as divine kelam has been commentaried from our prophet until today.

Today, one of the methods of modern commentaries is semantic methods. We researched in this work the word "Sehhare" in the Qur'an of classical and modern commentaries. Allah is reporting in the Qur'an that all assets which in place and heaven is given to the order of people. Therefore, the people is an almighty asset. However, all these blessings should be gratitude to Allah for people have been reported in the Qur'an. The word "Sehhare" pass in hadith as "make ready order, subjugation" Besides this, the word "subjugation – teshîr" is adverted in the field of Kelam and philosophy also.

Keywords: Commentary on the Koran, semantic method, taskheer, human, caliph, gratitude

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Amacı	2
3. Araştırmanın Metodu	2
4. Konuya Işık Tutacak Bazı Temel Bilgiler.....	3
4.1. İlmi Tefsir Hareketi	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TESHİR KAVRAMININ SEMANTİĞİ

1.1. Teshir Kavramı	5
1.1.1. Lügat Anlamı	5
1.1.2. İstilah Anlamı	6
1.2. Kur'an-ı Kerim'de Teshir Kavramı	7
1.2.1. Gecenin ve Gündüzün, Güneşin ve Ayın Emre Amade Kılınması.....	7
1.2.2. Denizin İnsanın Emrine Verilmesi	11
1.2.3. Bulutların Emre Hazır Olması	22
1.2.4. Emre Boyun Eğdirilmiş Olarak Uçan Kuşlar	25
1.2.5. Güneşin ve Ayın Emre Boyun Eğdirilmesi	26

1.2.6. Bineklerin İnsanların Emrine Verilmesi	34
1.2.7. Hz. Davut ve Hz. Süleyman'ın Emrine Verilen Varlıklar	36
1.2.8. Musallat Etme Anlamında Kullanılması	40
1.2.9. İş Gördürme Manasında Kullanılması	40
1.3. Sehhare Kelimesi ile Yakın Anlamda Kullanılan Kelimeler	41
1.3.1. Ceâlê	41
1.3.2. Metaân	43
1.3.3. Enzelna	44
1.3.4. Zellele	45
1.3.5. Kahêre	46
1.4. İnsanın Üstünlüğü	46
1.4.1. İnsanın Halife Olarak Yaratılması	47
1.4.2. Cenâb-ı Allah'ın İnsana Ruhundan Üflemesi	49
1.4.3. İnsanın Yüce Bir Varlık Olarak Yaratılması	50
1.4.4. İnsanın Emaneti Yüklenmesi	52
1.4.5. İnsanın En Güzel Biçimde Yaratılması	54
1.5. Şükür	55
1.5.1. Şükür ve Nankörlük	56
1.5.2. İman ve Şükürle Azabın Engellenmesi	59
1.5.3. Şükürle Nimetin Artması	62
1.5.4. Genel Değerlendirme	64

İKİNCİ BÖLÜM

DİĞER İLİM DALLARINDA TESHİR KAVRAMI

2.1. Hadislerde Sehhare Kelimesinin Kullanılması	66
2.2. Felsefe İlminde Teshir Kavramı	68
2.2.1. İlkçağ Felsefesi.....	70
2.2.2. Helenizm-Roma felsefesi.....	73
2.2.3. Ortaçağ Felsefesi	73
2.2.4. Yeniçağ Felsefesi	75
2.2.5. İslam Felsefesi.....	75
2.3. Kelam İlminde Teshir Kavramı	76
2.4. Genel Değerlendirme	79
SONUÇ	80
BİBLİYOGRAFYA.....	82
ÖZGEÇMİŞ.....	88

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.mlf.	: Aynı müellif
a.s.	: Aleyhi's-selam
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
Mad.	: Madde
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
r.a.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleřtiren
sav	: Sallallahu aleyhi vesellem
tah.	: Tahkik
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

VIII

TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Trc. : Tercüme Eden

trs. : Tarihsiz

vb. : ve benzerleri

vd. : ve diğerleri

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın insanlık âlemine elçisi Hz. Muhammed (sav) aracılığı ile 610–632 miladi yılları arasında parça parça indirdiği son ilahi mesajdır. Bundan sonra başka bir ilahi mesaj gelmeyeceği için Müslümanların Kur'an-ı Kerim'i çok iyi anlamaları gerekiyor. Kur'an'ı en iyi anlayan tabî ki kendisine bu kitabın indiği Hz. Muhammed (sav)'dir. Peygamber Efendimiz (sav) Kur'an'ı tefsir etmiş, Ondan sonra Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmeye başlamışlardır. Kıyamete kadar da tefsir edilecektir. Çünkü ona inananlar onu anlamaya mecburdurlar. Müslümanların Kur'an-ı Kerim'i önyargılardan uzak, batıl inanışlardan arındırılmış bir şekilde okuması, anlaması gerekiyor. Kur'an'ı gereği gibi anlayanlar ve yaşayanlar her zaman yücelmişlerdir. Aksini yapanlar ise alçalmışlar ve helak olup gitmişlerdir.

Günümüzde Kur'an-ı Kerim'i anlamaya yönelik çeşitli metotlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de semantik metottur. Semantik metot, kavramları incelemede bize büyük yarar sağlamaktadır. Bir dili anlamak için kavramları iyi tahlil etmek gerekiyor. Sahabe içerisinde bile ana dili Arapça olduğu halde Kur'an'ı gereği gibi anlamayanlar vardı. Bunun için Kur'an'ı anlamada kavramları iyi tahlil etmek gerekiyor. Bu konuda semantik metot bize yardımcı olmaktadır. Biz de böyle bir çalışmada bu yöntemi kullanarak konuyu daha iyi ortaya koymaya çalışacağız. Her şeyden önce hedefimiz Kur'an'ı en doğru bir şekilde anlamaya çalışmaktır.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte önce araştırmanın konusu ve önemi, amacı ve yöntemi üzerinde durduk. Daha sonra konuya ışık tutacak temel husus olarak ilmî tefsir hareketi hakkında bilgi verdik.

Birinci bölümde önce “sehhare” kelimesinin lügat anlamını açıklamaya çalıştık. Daha sonra da Kur'an'da geçen “sehhare” kelimesiyle ilgili ayetleri klasik ve çağdaş tefsirlerden yararlanarak açıklamaya gayret ettik. Ayrıca Kur'an'da “Sehhare” kelimesi ile yakın anlamda kullanılan kelimelere de yer verdik. Konuyla ilgili olarak insanın üstün bir varlık olarak yaratılması ve bütün bu nimetlere karşı insanın şükretmesi gerektiğini de ayetlerle açıkladık.

İkinci bölümde ise hadis, kelim ve felsefede “sehhare” kelimesinin kullanılışını ve anlamlarını açıklamaya çalıştık. Çalışmamızı sonuç ve bibliyografya kısmıyla sonuçlandırdık.

Çalışmalarım esnasında bana yol gösteren değerli tez danışmanım, Sayın Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI beye ve tezin yazımında bana yardımlarını esirgemeyen bütün arkadaşlarıma şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim.

Mustafa TAŞ

Elazığ – 2009

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Allah Teâlâ insanları yarattıktan sonra onları bu dünya hayatında başıboş bırakmamıştır. Onlara kitaplar, peygamberler göndermiş ve onlara akıl ve irade vererek onları sorumlu tutmuştur. İnsanın kendisine gönderilen bu kitabı anlaması gerekiyor. Onun için Peygamber Efendimiz (sav) Onu çevresindeki insanlara tefsir etmiştir. Kur'an'ın, esaslarını tespit ettiği temel prensiplerin ameli sahaya aktarılması ise hiç şüphe yok ki onu anlamak ve üzerinde kafa yormaya bağlıdır. Bu da tefsir ilminin konusudur. Kur'an ilk asırdan günümüze kadar tefsir edilerek gelmiştir. Günümüzde de değişik tefsir metotları ortaya çıkmıştır. İşte bunlardan biri de semantik metottur.

Kur'an'a baktığımız zaman Allah, yerdeki ve gökteki varlıkları insanın emrine verdiğini bildiriyor. Güneşin ve ayın, gece ve gündüzün, bulutların, yıldızların, kuşların, hayvanların, gemilerin, denizlerin ve daha sayamadığımız varlıkların Allah'ın emrine boyun eğdiklerini görüyoruz. Allah bu varlıkları insanın istifadesine sunmuştur. İnsan bu varlıklardan çeşitli yararlar sağlamaktadır. Eğer Allah, bu varlıkları insanın emrine vermeseydi insan bunlardan hiçbir şekilde faydalanamazdı. İnsan buna güç de yetiremezdi. Çünkü bu varlıklar insanlardan daha güçlüdürler. Böyle bir konunun toplu bir halde araştırılmadığını gördüğümüz için bu konunun bir tez kapsamında derli toplu bir halde araştırılmasını uygun gördük. Araştırdığımız zaman bu konuyla ilgili birçok ayetle karşılaşmaktayız. Kur'an-ı Kerim bu konu üzerinde çok durmaktadır.

Daha sonra insana niçin bu kadar çok nimetin verildiğiyle ilgili olarak insanın üstünlüğü meselesini ele alarak ortaya koymaya çalıştık. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak yaratıldığına göre çok önemli bir varlıktır. İnsan bu halifelik ile çok büyük bir sorumluluk altına girmiştir. Kur'an-ı Kerim'de geçtiği bağlamdaki halifelik ve musahhariyet çok önemli açılımlar yapılması gereken bir sahadır. Halifelik ve musahhariyet kavramı, kul olan insan ile incelendiğinde şükür kavramı da gündeme gelir. Ve önemli gördüğümüz diğer bir konu olarak şükür meselesini ele alarak konunun önemini ortaya koymaya çalıştık. Çünkü Allah'ın insanın emrine vermiş olduğu varlıklar zikredildikten sonra şükür kavramı geçmektedir. Yüce yaratıcı bize bu kadar nimet verdikten sonra bizden şükretmemizi istemektedir. Bundan dolayı şükür kavramı önemli Kur'anî kavramlardandır.

2. Araştırmanın Amacı

Bizi böyle bir çalışmaya iten önemli sebeplerden biri, Kur'an'da insanın emrine verilen varlıkların detaylı bir şekilde ortaya konulmasıdır. Bu varlıklar nelerdir ve nasıl insanın hizmetine sunulmuştur? Bunu ortaya çıkarmak bu çalışmanın hedefleri arasındadır. İnsan neden bu kadar değerli bir varlık olarak yaratılmıştır? Bütün bunları ortaya koyarak Kur'an'ın bu konuyla alakalı mesajını daha iyi anlamaya çalışmaktır. Cenab-ı Allah biz insanlardan Kur'an'ı anlamamızı istediğine göre bir müslümanın en büyük hedefi Kur'an'ı en doğru bir şekilde anlamaktır. İnsanın halifelîği meselesini de en doğru bir şekilde ortaya koymak amaçlarımızdan bir tanesidir. Biz özel olarak burada insanın üstün bir varlık olmasını ele almaya çalıştık. Daha sonra şükür meselesine kısaca değindik. İnsan bu kadar mükemmel bir varlık olarak yaratıldığına göre şükretmesi gerekiyor. En son olarakta hadis, kelim ve felsefede bu kelime nasıl kullanılmıştır. Bu çalışmada bu da amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Metodu

Araştırmada izlediğimiz yol verileri toplayıp, irdeleyip değerlendirerek kendi düşünce, yaklaşım ve tezimizi ortaya koymaktır. Bu tezimiz bir kavram çalışması olduğu için önce bu kavramın semantik tahlilini yapmaya gayret ettik. Daha sonra klasik ve çağdaş tefsirlerden istifade ederek teshir kavramının hangi anlamlarda kullanıldığını ortaya koymaya çalıştık. Kur'an'da bu kelimenin hangi ayetlerde geçtiğini belirledik. Burada ayetlerin meallerini Türkiye Diyanet Vakfı'nın bir heyet tarafından hazırlanan mealinden verdik. Bu ayetleri klasik ve çağdaş tefsirlerden daha ayrıntılı vermeye çalıştık. Yeri geldikçe de kendi fikir ve düşüncelerimizi ifade etmeye gayret ettik.

Bundan sonra insanın halifelîği, insanın üstün bir varlık olarak yaratılması meselesine değindik. Bununla ilgili Kur'an'da geçen ayetleri ele alarak tefsirlerde nasıl açıklandığını ortaya koymaya çalıştık. En son olarak da insanın emrine niçin bu kadar nimet verilmiş, insan neden bu kadar üstün bir varlık olarak yaratılmış gibi sorulara yanıt olarak şükür kavramını ele aldık. Allah, insana bu kadar nimet vermiş, bunun karşılığında insandan şükretmeyi istiyor. İnsan bunun için elinden geldiği kadar şükür içinde bulunmalı, nankörlük etmemelidir.

Kur'an-ı Kerim'i okuyan bir kimse şunu görmektedir. Cenab-ı Allah biz kullarından O'nu okumamızı, anlamamızı istiyor.¹ Kur'an'ın ele aldığı konulara yaklaşımı, takdim ve meseleleri çözüm biçimi bütünüyle kendine hastır ve eşsizdir. O, herhangi bir konuyu, bir kelamcı veya bir diğer âlim ya da yazar gibi mutlaka sistematik bir biçimde ele almaz. Daha çok, kendine has iç içe bir anlatım biçimine sahiptir. Çeşitlilikler gösterir, konular değişir, bir konudan diğerine geçer, bir önceye döner veya bazı açılardan tekrarlarla bulunur. Bu anlatım biçimi insan tabiatıyla yakından ilgilidir. İnsanın hatır ve hayaline gelebilecek noktalara da anında işaret ve göndermelerde bulunulur.

İnsanlığın ihtiyaçlarını karşılamak ve ortaya çıkan problemlere çözümler üretmek amacıyla Kur'an nazil olmuştur. Kur'an-ı Kerim müminler için bir nur bir yol göstericidir. Kur'an-ı Kerim Müslümanların hayatları için vazgeçilmez bir rehber olarak kabul edildiğinden, onun doğru anlaşılması için ilk dönemlerden itibaren yoğun bir zihni faaliyet ortaya konmuş ve bunun ürünü olarak zengin bir literatür oluşmuştur. Onu anlamaya Müslümanların çok ihtiyaçları vardır. Onu gereği gibi anlayanlar ve hayatlarında yaşayanlar dünya ve ahiret saadetini kazanırlar.

4. Konuya Işık Tutacak Bazı Temel Bilgiler

4.1. İlmi Tefsir Hareketi

Son zamanlarda en fazla kabul gören tefsir nevilerinden biri de hiç şüphesiz ilmi tefsirdir. Kur'an ibarelerindeki ilmi ıstılahları tefsir ve oradan çeşitli ilmî ve felsefî görüşleri çıkaran bir tefsir çeşididir. Şöyle de tarif ediliyor: "Kur'an'da geçen çeşitli bilim dallarıyla ilgili ayetleri, çağın ilmî icat ve gelişmeleri doğrultusunda yorumlayan tefsirlere 'ilmi tefsir' denir. Eski âlimlerden itibaren bu hareket devam etmiştir. İlmi tefsiri İmam Şafiye kadar götürülenler de vardır. İmam Şafii, ilmi nücûm, tarih ve tıp ilmi ile meşgul olmuştur. O kendi çağındaki bilimin etkisinde kalarak yorum yapmıştır."²

Bu hareketi Abbasiler devrinin ilim ve tercüme hareketlerine bağlayanlar da çoğunluktadır. İlmi tefsir hareketinin tatbik şekline ilk defa Fahrüddin Razi'nin tefsirinde rastlanır. İlmi tefsire karşı çıkanlar da olmuştur. İlk itiraz, Usul'ü Fıkıhçı Ebu

¹ Yusuf, 12/2; Zuhuruf, 43/3; Muhammed, 47/24.

² Arslan, Gıyasettin, **İmam Şafi'nin Kur'an Okumaları**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s. 374, 375.

İshak İbrahim b.Musa Eş-Şatibi el-Endelûsi (ö.790/1388)'den gelmektedir.³ Yukarıda da değindiğimiz gibi bazı âlimler ilmi tefsir hareketine karşı çıkarlarken bazıları da bu hareketin içinde bulunmuşlardır. Bu durum âlimlerin görüş farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

İlim, Müslümanlar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. İslamda ilmin kaynağı ve bilgi edinme yollarının belirleyicisi Kur'an-ı Kerim'dir.

Kur'an her şeyi ihtiva eden bir kitaptır. Çeşitli ilimlerin aslı olan her bab ve her meseleye, Kur'an'da işaret eden deliller vardır. Kur'an'da ayrıca, canlı cansız bütün mahlûkatın çeşitli yönleri, yer ve göklerin melekûtu, arşı âla ve yerin dibinde olanlar, kainatın yaratılışı, meşhur peygamber ve meleklerin isimleri, geçmiş milletlerle ilgili haberler vardır.⁴ Kur'an'a baktığımız zaman bu şekilde değişik konuların bulunduğunu görmüş bulunmaktayız. Kur'an çok değişik konulardan bahsetmektedir. Ancak O hiçbir zaman bir tarih veya fen kitabı gibi olayları anlatmaz. O Allah'ın muciz kelimidir. İnsanları doğru yola ulaştırmak için gönderilmiştir.

Kur'an, insan aklını ilim yolunda kullanma fırsatını vererek, onu yeryüzünün hatta âlemlerin en üstünü olduğunu test etme yolunu açmıştır. İlmi tefsir, Kur'an metnindeki bilimsel ıstılahları açıklamaya, onlardan çeşitli ilimleri ve felsefi görüşleri çıkarmaya çalışan bir tefsir şeklidir. İlmi tefsir hareketi, dirayet tefsirinin ortaya çıkışıyla başlamıştır. İlmi tefsirin Gazali ile sistemleşmeye başladığı söylenebilir. Fahreddin Razî, Zerkeşî, Suyutî, Tantavî Cevherî ile doruk noktasına ulaşmıştır.⁵ Kur'an'a baktığımız zaman Allah bizlerden tabiattaki varlıklar üzerinde düşünmemizi istiyor. Akla çok büyük önem veriliyor. Bu gibi etkenler bir araya geldiği zaman ilmi tefsir hareketinin kabul görmesinin nedenleri de ortaya çıkmış oluyor.

Kur'an'ın icaz yönlerinden biri de ihtiva ettiği ilimler yönündendir.⁶ Kur'an'ın birçok icaz yönü bulunmaktadır. Modern ilmin ancak günümüzde varabildiği ilmî sonuçları Kur'an on dört asır önce haber vermiştir. Bu durum Onun icaz yönlerinden biridir.

³ Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usulü**, Ankara 1983, s. 303, 304; Soysaldı, Mehmet, **Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Tefsir**, Fecr Yayınları, Ankara 2001, s. 295, 296; Ayduz, Davut, **Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir**, Işık Yayınları, İstanbul 2000, s. 54.

⁴ Suyutî, Hafız Celaluddin Abdurrahman, **el-İtkan Fi Ulumi'l-Kur'an**, Daru İbn Kesir, Beyrut 1996, II, 1035.

⁵ Zehebî, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir-ve'l-Mufessirun**, II, 474, 475; Demirci, Muhsin, **Tefsir Usulü Ve Tarihi**, MÜİFV, İstanbul 2001, s. 346, 347; Ayduz, age., s. 53.

⁶ Soysaldı, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, Fecr Yayınları, Ankara 2001, s. 290.

BİRİNCİ BÖLÜM

TESHİR KAVRAMININ SEMANTİĞİ

1.1. Teshir Kavramı

1.1.1. Lügat Anlamı

“Sehire”, Arapça sözlükte “alay etmek, alaya almak” anlamına gelmektedir. “Sehire bihi” سَخِرَ بِهِ “onunla güldü, onunla alay etti.” “Sehherehu, Teshiren” سَخَّرَهُ تَسْخِيرًا “ücret almaksızın ona zorla bir işi yaptırdı.”⁷

“Et-Teshir” التَّسْخِير “zorla özel bir hedef, amaç için bir şeyi sevk etmektir.” “Suhriyyu” سُخْرِي “zorlanıyor ve bunu kendi iradesiyle yapıyor, alay etmek” manasına da gelmektedir.⁸ “Sehheret” سَخَّرَتْ “Gemi rüzgârla akıp gitti.” Veya “istemediği halde ona boyun eğdirdi.” “Sehire” سَخِرَ “alay etmek” manasında da kullanılmaktadır. “Sehherehu” سَخَّرَهُ “İstemediği halde ona boyun eğdirdi. Zorla yaptırdı.” “Ücret almaksızın bir iş yaptırmak.” Şöyle deniyor: Allah, deveyi insanlara boyun eğdirdi. Onların hizmetine verdi.⁹ Sehire, سَخِرَ “insanlar ona gülüyor, onlar da ona gülüyor. Onu alay konusu yapıyorlar. Alay konusu olan şeyler bazen övünç kaynağı olarak da sayılıyor.” Sehhere, سَخَّرَ “Allah onu senin hizmetine verdi. Sultan hizmetçiyi bir ücret olmadan kullanıyor.” Mecaz olarak, rüzgâr gemiyi suda alıp götürdü. Zemahşeri de bu şekilde ifade ediyor.¹⁰

“Kur’an’da “sehhere” ve “sultan” kavramları geleceğin akıl, bilim ve politik felsefesi üzerinde çok önemli etkileri olacağını hissettiriyor. Sağlam bilgiler ancak sağlam bir lisan üzerine, sağlam bir lisan da ancak sağlam ve birbirine karıştırılmayan bir kavramlar sistemi üzerine konulur. Rasgelecî bir toplumdan bilgi toplumuna geçiş, ancak bu şekilde gerçekleşecektir. Sehhere kelimesi ve türevleri Kur’an’da emr kelimesiyle doğrudan bir gramer bağıntısı içinde geçiyor. İnsanın yaratılışıyla ilgili ayetlerden de kolayca anlaşılacağı üzere, Allah, gökleri ve yeri insanın yaratılışından

⁷ İbn Manzur, **Lisanu’l-Arab**, Daru İhya’it Turasi’l-Arabî, Beyrut trs, VI, 203; Razî, Muhammed bin Ebi Bekr Abdulkadir, **Muhtaru’s-Sıhah**, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut 1968, s. 290.

⁸ Rağıb el -İsfahani, **Müfredatü Elfazi’l-Kur’an**, (thk. Safvan Adnan Davudî), Dar’ul-Kalem, Beyrut 1997, s. 402.

⁹ Firuzabadi, Muhammed Yakub, **Kamusu’l-Muhit**, Müessesetu’r-Risale, Beyrut 1994, s. 519; İbrahim Mustafa vd., **Mucemu’l-Vesit**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996, s. 421.

¹⁰ Zemahşerî, İmamü’l-Kebir Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer, **Esasu’l-Belağa**, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut 2001, s. 342, 343.

önce yarattı. “Sehhare” kelimesi veya türevlerinin “emr” kelimesiyle birlikte geçtiği ayetlerde “sehhare” daima emre bağlı olarak geçiyor.¹¹

“Ayrıca sehhare, emr ve akıl kelimelerinin sosyopolitik bir kavram olan “kavim ve ulus” kelimeleriyle bağımlı olarak geçmesi de dikkat çekiyor. Bazı ayetlerde “*Andolsun bunda düşünen bir kavim için ayetler vardır.*” şeklinde geçmektedir. Demek oluyor ki, göklerde ve yerdeki kuvvetlerin ve cisimlerin etkin bir şekilde kullanılması (ne kadar zeki ve kabiliyetli olsalar da) tek tek kişilerin akli kullanması veya düşünmesi ile değil, bir ulus (kavim) olarak insanların akli kullanmaları ve düşünceleriyle gerçekleştirebilecek bir olaydır. Bunun da toplumsal bir yönelim ile mümkün olacağı açıktır.”¹²

1.1.2. Istılah Anlamı

Teshir kelimesi çok anlamlı olup zapt etmek, ele geçirmek, buyruk altına almak, boyun eğdirmek, bağlı bulunduğu kanuna uydurmak, yaratıldığı amaca yönelik hizmet vermesini sağlamak ve baş eğdirip emre uymasını devam ettirmek bu cümledendir. Teshir en önemli Kur’ansal kavramlardan olup bir şeyi belirlenmiş bir gayeye doğru, seçme hakkı tanımadan sevk etmektir. Teshir, Kur’an terminolojisinde boyun eğdirmek, emrine vermek anlamlarını taşımaktadır. Buradaki boyun eğdirme ile kastedilen, varlığın yaratıcı önünde onun tarafından belirlenmiş hedeflere doğru yürümek üzere boyun eğmesidir. Emrine verme anlamındaki teshirden kastedilense insana onun dışındaki varlıkların insanın hizmetine verilmesidir. Bu anlamda yer ve gökler tamamıyla insanın emrine verilmiştir. Ayetlerde şu ifadelerle rastlıyoruz: “Allah, güneşi ve ayı, geceyi ve gündüzü, gökleri, yeri ve içindekileri, denizleri, nehirleri, uzay boşluğunda yüzen varlıkları, dağları, rüzgârları, bulutları sizin emrinize verdi.”¹³

“Nobel Fizik ödülü sahibi Pakistanlı bilim adamı Dr. Abdusselam’a göre, Kur’an’da geçen tefekkür kavramı tabiat kanunlarının bilimsel anlamda keşfi, teshir ise teknolojik anlamda tabiatın hâkimiyet altına alınması demektir. Müslümanlar bu iki

¹¹ Kocabaş, Şakir, **İslam ve Bilim, Kur’an’da Sehhare ve Sultan Kavramları**, Seha Neşriyat, İstanbul 1993, s.335, 340.

¹² Kocabaş, age., s. 341.

¹³ İbrahim, 14/32; Nahl, 16/12, 14; Hac, 22/65; Lokman, 31/20; Casiye, 45/12, 13.

kavramın sağladığı dürtülerle 13. yy'a kadar kesintisiz ve alabildiğine başarılı bilimsel bir etkinlik içinde olmuşlardır.”¹⁴

1.2. Kur'an-ı Kerim'de Teshir Kavramı

Kur'an'a baktığımız zaman musahhar kılınma ile ilgili birçok ayet görebiliriz.¹⁵ Biz ayetlerin meallerini vererek çeşitli tefsir kitaplarından yararlanarak hangi anlamda kullanıldığını ortaya koymaya çalışacağız.

1.2.1. Gecenin ve Gündüzün, Güneşin ve Ayın Emre Amade Kılınması

Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor: “ **اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَىٰ** ”
” الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ”
*“Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş’a istiva eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah’tır. (Bunların) her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi düzenleyip ayetleri açıklamaktadır.”*¹⁶

Bu ayette Allah güneşi ve ayı emrine boyun eğdirdiğini söylemektedir. Güneş ve ay, Cenâb-ı Allah’ın kendilerine takdir ettiği yörüngede hareket ederler. O’nun sınırları dışına çıkmazlar. Semavattaki tüm gök cisimleri bir direk olmadan yaratılmıştır. Onları orada tutan Allah’ın kuvvet ve kudretinden başka bir şey değildir. İnsan bunu gözleriyle görüyor. Artık gördüğü şey için bir delil istemesi mantıklı olamaz. Güneş ve ay gibi iki muhteşem gök cismi Rablerine boyun eğip teslim oldukları halde bizler Ona nasıl teslim olmayız. İnsan eğer böyle bir yanılgıya düşerse çok büyük bir hata etmiş olur. Yerdeki ve gökteki bütün varlıklar Allah’ın emrine itaat ederken bizler nasıl Ona kulluktan yüz çeviririz.

“Gece ve gündüz, Dünyanın ekseni çevresinde dönüşünden oluşur. Küremsi ve katı bir gök varlığı olan yeryüzü, bundan dolayı her yerinde güneş ışınlarını aynı anda alamaz. Güneşi gören cephesi aydınlanırken, güneşe arka kalan cephesi karanlık kalır. Yeryüzünün herhangi bir yerinde, güneş battıktan tanyeri ağarmaya başlayana dek geçen süre, gecedir. Sabahtan akşama kadar süren aydınlık bölüme de gündüz denir.

¹⁴ Kutluer, İlhan, **İki Denizin Birleştiği Yer**, Nehir Yayınları, İstanbul 1987, s. 12.

¹⁵ Çanga, Mahmut, **Kur'an-ı Kerim Lüğati**, Timaş Yayınları, İstanbul 1994, s. 239; Aykan, Recep, **Kur'an Fihristi**, Pınar Yayınları, İstanbul 2005, s. 385.

¹⁶ Rad, 13/2.

Dünyanın doğu batı yönünde devamlı olarak dönüşü yeryüzündeki her noktanın belli süre aralıklarıyla güneş önünde yer değiştirmesine yol açar.”¹⁷

Güneş ve ay semada akıp gitmektedir. O ikisini yarattıklarının maslahatı için musahhar kılmıştır. Onların faydaları için boyun eğdirmiştir. Senelerin sayısını ve hesabı bilmeleri için böyle takdir edilmiştir. Cenâb-ı Allah gece ve gündüzün arasını ayırmaları için onları yörüngelerinde yüzdürmektedir. Güneş ve ay Cenâb-ı Allah’ın emrinin dışına çıkamazlar. Ona boyun eğmiştir. O ikisi dönerek, hareket ederek kâinat olayları meydana gelir.¹⁸

Güneş ve ayın hareketinden birçok hikmet ortaya çıkmaktadır. Bilim ve teknoloji geliştikçe bu olayların sonuçlarını daha net görebiliriz. Güneş ve ay durağan değil hareket halinde bir sisteme bağlı bulunmaktadır. Ay, dünya çevresinde; dünya, güneş çevresinde; güneş ise uydularıyla birlikte bir sistem olarak kendi yörüngesinde belirli bir süreye kadar akıp gidecektir. Bu ifade dünyanın hatta yaratılmış âlemin sonlu olduğuna işaret eder. Ayrıca ayet, bütün olarak evrendeki oluşum ve değişimlerin, bunlarla ilgili tabiat kanunları denilen yasaların tabiatın özünden kaynaklanmayıp, Allah’ın ilim, kudret ve hikmetinin eserleri olarak görünür.

Allah’ın ayetleri iki kısımdır: Biri sözlü ayetlerdir ki, vahiy yoluyla gelmiştir. Diğer kâinat olayları, tabiat kuvvetleridir. Bunlar ise sözsüz ayetlerdir. Göze, düşünceye işaret ediyor. Yüce Allah sözlü ayetlere işaret ettikten sonra, diğer ayetlere dikkatimizi çekiyor. Üzerinde düşünenlerin fikrine, ruhuna Allah’ın birliğini, büyüklüğünü, kudretini haykıran tabiat olaylarını düşünmeye çağırıyor. Gökleri bizim görebileceğimiz bir direk olmadan yarattığını sonra arşa kurulup gökleri yönettiğini, güneşi ve ayı buyruğuna boyun eğdirdiğini, bunların her birinin belli bir süreye kadar akıp gitmekte olduğunu, yaratma işini düzenlediğini düşünüp anlamamız için ayetleri açık açık izah ettiğini bildirmektedir.¹⁹

¹⁷ Doğanay, Hayati, **Coğrafya’ya Giriş**, Konya 2000, s. 274, 275.

¹⁸ Bkz. Taberî, Ebi Cafer Muhammed bin Cerir, **Cami’ul-Beyan An Te’vili Ayi’l-Kur’an**, Daru’l-Fikr, Beyrut 1995, XIII, 124; Beydavî, İmamı’l-Kadı, Nasıreddin Ebi Ömer bin Muhammed Şirazi, **Tefsiru’l-Beydavî**, Daru’l-Fikr, Beyrut 1996, III, 316; Alusî, Seyyid Mahmud Şükri, **Ruhu’l-Meani fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Azim ve Seb’i’l-Mesani**, İhya’u Turasi’l-Arabi, Beyrut 1985, XIII, 89; Zuhaylî vd, **Mevsuatu’l-Kur’aniyyetu’l-Muyessere**, Darul Fikr, Beyrut 2004, s. 250.

¹⁹ Ateş, Süleyman, **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, IV, 451.

Allah kendi yarattığı varlıklar üzerinde düşünmeye çağırıyor. Allah'ın insana vermiş olduğu en büyük nimetlerden biri de akıldır. İnsan aklı sayesinde Allah'ın ne kadar ulu bir varlık olduğunu düşünebilir. Tabiattaki varlıkları düşündüğümüz zaman onların yaratılış harikaları olduğunu söyleyebiliriz. Bunun gibi batılı bilim adamları da bu gerçeği haykırmaktadırlar. Her bir varlık bizi Allah'a götürmektedir.

“Güneş, gerek ışık, gerekse sıcaklık yayan gaz halindeki bir kütledir. Dünyadan olan uzaklığı yaklaşık yüzelli milyon km'dir. Güneş ışınları, dünyamıza sekiz dakika yirmi saniyede ulaşır. (ışık hızı saniyede üçyüz bin km'dir.) Güneş o kadar muazzam bir enerji yaymaktadır ki, bir saniyede yaydığı enerji insanın dünyaya gelişinden günümüze kadar tükettiği enerjiden fazladır. Ve yine güneşin üç günde gönderdiği ışık ve sıcaklık, dünyamızda bilinen bütün petrol, kömür ve ormanların yanmasından hâsıl olacak ışık ve sıcaklığa eşittir. Güneşin ve ona benzeyen diğer yıldızların yaydığı bu muazzam enerji kaynağı, hidrojen atomlarının birbirleri ile birleşmesi sonucu helyum çekirdeğinin meydana gelmesi ve bu esnada enerjinin açığa çıkması ile ilgilidir. Nitekim güneşin iç kısmındaki yüksek sıcaklık ve basınç, bu nükleer reaksiyonları besleyecek özelliktedir.”²⁰

Güneş, canlılar için çok önemlidir. Bitkiler âlemi ve diğer canlılar için yaşamsal öneme sahiptir. Güneş ve ayın çeşitli görevleri vardır. Işık vermek, ısı vermek, yılların sayısını hesaplamak, hesabın bilinmesini temin etmek ve Allah'ın bir gerçeğe bunları yaptığının bilinmesi bu görevlerdendir. Kur'an'da değişik yerlerde buna temas edilmektedir.

İnsan, güneş ve ay gibi büyük gök cisimlerinin tamamıyla Allah'ın iradesine nasıl boyun eğdiklerini düşündükçe, kalplerimiz bunları yaratan, hareketlerini düzenleyerek yörüngelerine oturtan Allah'ın kuşkusuz ki, tüm insanlığı öldükten sonra tekrar diriltmeye kadir olduğunu yakın biçimde kavrayacaktır.²¹

Mevdudî çok güzel bir bağlantı yaparak güneş ve ayın Allah'ın iradesine nasıl boyun eğdiklerini ifade ettikten sonra, insanlığın öldükten sonra dirilişinin gerçekleşeceğini bu olayla irtibatlandırıyor. Muhakkak ki bu iki olay çok muhteşem, büyük hadiselerdir. Bunları ancak her şeye gücü yeten Cenâb-ı Allah yapabilir. Aciz bir

²⁰ Atalay, İbrahim, **Genel Fiziki Coğrafya**, İzmir 2001, s. 11, 13.

²¹ Mevdudî, Ebu'l-Ala, **Tefhimu'l-Kur'an**, İnsan yayınları, İstanbul 1991, II, 507.

varlık hiçbir zaman bunları yerine getiremez. Kur'an'a baktığımız zaman Allah, dirilişi bize değişik olaylarla aktarıyor. İnsan da bu gibi olayları düşünerek yüce yaratıcının kudretini daha iyi kavramaktadır.

Kur'an, evrenin insanın hizmetine sunulduğu fikrini çok yoğun bir biçimde işlemektedir. Henüz insanlığın ulaşmadığı ve belki hiç ulaşamayacağı parçalarıyla bütün bir evrenin insan içinliği ne israf, ne de insanın abartılmasıdır. Evrenin insan içinliğinin anlamı, insanın yaşamasına elverişli bir dünyanın varoluşunda, evrendeki her bir cüzün ihmal edilemez rolü bulunduğudur.²²

“Güneşi ve ayı teshir etti, kuvvet ve kudreti altına aldı ve emrine musahhar kıldı, emrine boyun eğdirdi. Diğer ayetlerde “Yıldızlar da O’nun emrine boyun eğmişlerdir.” buyrulduğu gibi bütün yıldızlar, yani bütün gök cisimleri de onun emrine inkıyat etmiş haldeler. Burada güneşle aydan söz edilmesi, tahsis için değil, yeryüzünden bakanlar için görünüşte ilk göze çarpan önemli iki gök cismi olmalarından dolayıdır. En çok göze batan ve en büyük gibi görünen bu ikisini, emri altına alınca öbürlerinin de ilahi emre boyun eğmiş oldukları kendiliğinden anlaşılır.”²³

İnsanlar semaya bakınca ilk önce güneş ve ay gibi büyük gök cisimleri dikkatini çeker. Bu büyük gök cisimleri Cenâb-ı Allah’ın emri altına girmişse diğerleri kendiliğinden O’nun emri altındadırlar. O’na boyun eğmişlerdir. Çünkü her şeyi yaratan O’dur.

“Ayette, mutlak yüceliklerden emre amade kılınmış gerçeğine geçiliyor. Güneşin ve ayın meselesine son derece çarpıcı ve cazip ululuğuna rağmen gözle görülen teshiri yücelikler, insanların emrine musahhar kılınıyor. Bu görünen âlemlerde çekici bir ululuk var. Daha ilk dokunuşta çekivermiş akılları ve kafaları. Sonra bir de bakıyorsunuz ki hepsi de Yüce ve Ulu Allah’ın emrine amade olarak musahhar kılınmış. Gözle görülen yücelikler karşısında görünmeyen ve bilinmeyen âlemlerde de yücelikler var. Bu yücelik ile karşı karşıya iken onun mukabilinde bakıyoruz ki emre teshir hususu yer alıyor.”²⁴

²² Özsoy, Ömer, Güler, İlhami, **Konularına Göre Kur'an**, Fecr Yayınevi, Ankara 2005, s. 25.

²³ Elmalılı, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, (Sad. Komisyon), İstanbul trs., V, 118.

²⁴ Kutub, Seyyid, **Fi-Zilali'l-Kur'an**, (müt. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yayınları, İstanbul 1970, VIII, 512.

Güneş ve ay kıyamete kadar Cenâb-ı Allah'ın kendilerine tayin ettiği yörüngede akıp giderler. Bu durum da Allah'ın kudretinin yüceliğini, ululuğunu ve vahdaniyetini göstermektedir. Burada önemli bir husus olarak Allah'ın birliğini görebiliriz. Eğer Allah'tan başka yaratıcı olsaydı kainatta bir kaos yaşanırdı.

1.2.2. Denizin İnsanın Emrine Verilmesi

Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır: *اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ () وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ()* (O öyle lütufkâr) Allah'tır ki, gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveler çıkardı; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin (yararlanmanız) için akıttı. Düzenli seyreden güneşi ve ayı size faydalı kıldı; geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi.”²⁵

Bu ayette de Cenâb-ı Allah'ın insanların emrine verdiği şeyler daha geniş bir şekilde açıklanmaktadır. Gemileri, nehirleri, güneşi ve ayı, geceyi ve gündüzü Allah (cc) insanların hizmetine vermiştir. Bütün bunlar, insanın çok mükemmel bir varlık olarak yaratıldığını göstermektedir. Bunun için insan, Allah'a ibadet etmek, Onu tanımak için yaratılmıştır. Allah, insana bu kadar nimeti musahhar kılmışsa bunun da bir bedeli olmalıdır. İnsan bunun sorumluluğunda olarak elinden gelen gayreti göstermelidir.

İnsanlar gemilere binerler, eşyalarını bir şehirden diğerine taşırlar. Nehirlerde de içilecek sular vardır. Bunun için müminlere Allah'ın bu nimetlerine karşı ibadet ve ihlâslı bir taat gerekiyor. Ve müşrikler de bir zarar ve fayda getiremeyen putları bırakarak Allah'a kulluğa çağrılıyor. Bu kadar nimeti insanın emrine veren, her şeye gücü yeten Allah'a ibadete yönelmemiz gerektiğini haber veriyor. Gece ve gündüzün birbiri peşi sıra gelmesinde de insanlar için faydalar vardır. O ikisi Allah'a boyun eğmiştir. İnsanların geçimlerini sağlamaları için gündüz yaratılmış, gece de dinlenmeleri için yaratılmıştır.²⁶

²⁵ İbrahim, 14/ 32, 33.

²⁶ Taberî, age., XIII, 295; Suyutî, Celaledin, **Durru'l-Mensur Fi Tefsiri'l-Me'sur**, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, IV, 158; Zuhaylî, Vehbe vd., age., s. 260, 261.

Nehirlerden bugün birçok konuda yararlanılmaktadır. Elektrik üretimi, sulama, içme suyu, gemilerle yolculuk gibi birçok konuda insanlara fayda sağlamaktadır. Gemilerin denizlerde yüzmeleri, insanları ve eşyaları taşımaları, Allah'ın varlığının ve kudretinin delilleridir. Gece ve gündüzün hiçbir zaman yörüngelerinden şaşmadan hareketleri de çok mükemmel bir kanunun olduğunu göstermektedir.

“Denizler, nehirler, güneş ve ay bunların hepsi bizim için kanunlara tabidirler. Allah bütün bunları, insanlara yararlı olacak kanunlara bağlamıştır. Bunlar kanunlara bağlı olmasaydı hayat söz konusu olmazdı. Bir düzen, birlik olmasaydı kaos ortamı olurdu. Bunun için Allah hepsini belli kanunlara bağlamıştır.”²⁷

Yeryüzündeki canlılar sudan yaratılmıştır. Su bütün canlılar için hayat kaynağıdır. Yağmur, canlılar ve bitkilerin yaşayıp gelişmesinde çok büyük bir görev üstlenmektedir. Günümüzdeki kuraklığı düşündüğümüzde bunun daha büyük bir nimet olduğunu söyleyebiliriz.

Tabiatın uyumlu bir şekilde hareketi için Allah onları belli kanunlara bağlamıştır. Gece ve gündüzün akıp gitmesi de insanların geçim ve dinlenmeleri için önemlidir. Gündüz boyunca insanlar çalışırlar, gece olunca da dinlenirler.²⁸

Allah çeşitli kanunlarla dünya hayatındaki düzeni sağlamıştır. Bazı istisnalar dışında insanlar gün boyunca çalışırlar, akşam olunca evlerine dönerler. Gece olunca dinlenirler. İnsan vücudu devamlı çalışmaya tahammüllü değildir. Bunun için bazen dinlenmesi de gerekiyor. Allah'ın gece ve gündüzü birbiri ardınca getirmesinde birçok hikmet bulunmaktadır.

Yüce Allah (cc) denizleri, ırmakları, güneşi, ayı, geceyi ve gündüzü insanın hizmetine vermiş, insana boyun eğdirmiştir. Gemiler, Allah'ın suya verdiği özellikle su üzerinde yürür, insanları ve yükleri taşır. Denizler, ırmaklar doğal yollardır. İnsanlar hiçbir müdahale etmeden kendiliğinden yollar oluşmuştur. Dağlardan, insanlar çok zor şartlarda yollar yapıyorlar. İnsanlar, çok eskiden beri bu yollardan yararlanmış, basit de olsa gemiler yapıp uzak mesafelere gidebilmişlerdir. Irmaklar da üzerinde gemileri taşıdığı gibi önüne konulan barajlarla yüksekten tazyikle akıp jeneratörleri çalıştırır, elektrik üretir, böylece bir yandan kentleri ve köyleri aydınlatırken, diğer yandan açılan

²⁷ Mevdudî, age., II, 553.

²⁸ Beydavî, age., III, 350; Alusî, age., XIII, 222, 225.

kanallarla arazî sular, yeryüzüne hayat verirler. Güneşin ve ayın canlıların, bitkilerin yaşamında büyük etkileri vardır. Gündüzün ışığı, insanın çalışıp kazanmasını; gecenin karanlığı da uyuyup dinlenme ortamını sağlar. Bütün bunlar, insanın rahat yaşaması için Allah'ın verdiği temel nimetlerdir.²⁹

“İradesiyle yürümeleri için büyük gemileri emrinize verdi. Bir yerden başka bir yere giderken onlara binersiniz ve eşyalarınızı yüklersiniz. İçmeniz, sulama ve ziraat yapmanız için tatlı su nehirlerini emrinize verdi. Kendinizin ve maişetinizin iyiliği için hiç durmadan bir düzen içinde akıp giden güneşi ve ayı emrinize verdi. Geceleyin istirahat etmeniz ve gündüz olduğunda da Onun lütfünü aramanız için gece ile gündüzü emrinize verdi. Biri uyumanız biri de maişetinizi temin için verildi. Cenâb-ı Allah'ın kanunlarına bağlı olarak bu şekilde devam etmektedir.”³⁰

“Bu kitabın başka bir mucizesi de bütün kâinat sahnelerini ve nefsin içinden geçen duyguları tevhit akidesine getirip bağlamasıdır. Böylece kâinat sahnesindeki her işaret, her parıltı, insan vicdanındaki her uyarı ve hareket tevhit gerçeğine bir delil oluyor, bir işaret oluyor. Kâinattaki her şey insanın emrine mi verilmiş? Şu dehşet dolu korkunç kâinat bütün azametiyle küçük bir mahlûk olan insanın buyruğuna mı amade kılınmış? Göklerden yağmur iner yere, yeryüzü emer bu yağmur damlalarını ve her ikisinin işbölümünden bir meyve çıkar gelir. Allah'ın emrine amade olarak gemiler denizlerde yüzer gider. Nehirler hayat akıtırılar, insanların faydalarına olmak üzere rızık akıtırılar. Güneş ve ay durmaksızın dönerler. Geceyi gündüz, gündüzü gece takip eder. Birbiri peşi sıra gider gelirler. Bütün bunlar sırf insan için mi yaratılmış? Bütün bunlar onun için yaratılmış da yine de şükretmiyor mu, Allah'ı anmıyor mu? Eğer bunu yapmıyorsa o zalim ve nankör bir varlık haline gelir.”³¹

İnsana bu kadar nimet verildikten sonra hala Rabbini tanımıyorsa Ona şükretmiyorsa ayetin devamında da geldiği gibi O çok nankör bir varlık haline gelir. Seyyid Kutub da ayete bu noktadan yaklaşmaktadır. İnsana bu kadar nimet verilmişken hala inkârında ısrar ediyorsa o kendisine zulmetmiştir. Bunun için insan devamlı şükür içinde olmalıdır.

²⁹ Ateş, age., V, 28.

³⁰ Sabunî, Muhammed Ali, **Safvetu't-Tefasir**, (trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul 1995, III, 255.

³¹ Kutub, age., IX, 72.

Nahl Suresi'nde Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır: *وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ* () ... () *وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفَلَكَ مَوَازِيرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ* “O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah’ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır. İçinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız bir süs (eşyası) çıkarmanız için denizi emrinize veren O’dur. Gemilerin denizde (suları) yara yara gittiklerini de görüyorsun. (Bütün bunları) O’nun lütfunu aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir.”³²

Allah’ın insanlara nimetlerinden biri de gece ve gündüzün peşi sıra gelmesinde insanlara faydaların olmasıdır. Geçimlerini sağlamaları ve sükûnete kavuşmaları için böyle hikmetler ortaya çıkmıştır. Güneş ve ay, ayların, yılların zamanını bilmek ve maişetlerini düzene sokmak için musahhar kılınmıştır. Yıldızlar da kara ve denizin karanlıklarında insanlara yol göstermeleri için boyunduruk altına alınmıştır.³³

İnsan, gece ve gündüzü düşününce Allah’ın kudretini, büyüklüğünü görebiliyor. Hayat hep gece olsaydı veya hep gündüz olsaydı çok zor olurdu. Veya güneş olmasaydı, yıldızlar ve ay olmasaydı ne olurdu? Bu durumu çok iyi düşünmemiz gerekiyor. Bunlar gerçekten büyük nimetlerdir. Allah bu nimetlere karşılık bizden bir ücret istemiyor. Ona kulluk görevimizi hakkıyla yerine getirebilirsek bu, bizim için büyük bir kazançtır.

Gece, gündüz, güneş ve ay, yıldızlar Allah’ın vahdaniyetine ve kudretine delildir. Toplumlar bunların büyüklüğünü ve mükemmelliğini görsün, gerçek Yaratıcı olan Allah’a şükretsinsinler, kulluk etsinler. Deniz, yolculuk yapma, avlanma ve dalış gibi nitelikleriyle insanlara boyun eğmiştir. İnsanlar birçok konuda denizden faydalanmaktadırlar. Ondan taze balık çıkarılır. Taze diye geçmesi balığın taze tüketilmesi gerektiğine de işarettir. Denizden süs eşyası, inci, mercan çıkarılır. Onlardan faydalanılır.³⁴

Bilim ve teknolojinin gelişmediği bir çağda yıldızlarla yön bulmada yararlanılırdı. Yıldızlar da Allah’ın emrine göre hareket etmektedirler. Onun emrinin dışına çıkmazlar. Teshir, istenilen yarar istikametinde nimeti hazırlamaktır. Sabit olsun,

³² Nahl, 16/12, 14.

³³ Taberî, age., XIV, 117.

³⁴ Beydavî, age., III, 389; Zuhaylî, age., s. 269; Döndüren, Hamdi, **İnsanlığa Son Çağrı Kur’an’ı Kerim**, İstanbul 2003, I, 443.

gezici olsun, göklerin etrafında yayılan, nur ve ışık veren, karanlıkları aydınlatan ve her biri kendi yörüngesinde takdir edilen şekilde hareket eden, bundan ne az ne de fazla yapmaya gücü yetmeyen, hepsi de Allah'ın kuvvet ve kudreti altında olan yıldızların tümü Allah tarafından insanoğluna musahhar kılınmıştır. Bütün bunlara karşılık şükür etmemiz gerekiyor.

“Allah, denizde insanlara sağladığı faydalara işaret ediyor. İnsanlar, denizden taze balık çıkarıp yerler, inci mercan gibi süs eşyası çıkarıp kuşanırlar. Gemilerde seyahat ederler, eşyalarını bir yerden diğer bir yere taşırlar. Bütün bunlar, Allah'ın nimetlerinden yararlanıp Ona şükretmeleri içindir.”³⁵

Cenâb-ı Allah verdiği bu nimetlere karşı kendisine kulluk etmemiz ve şükretmemiz gerektiğini hatırlatıyor. İnsan, Allah'ın verdiği nimetleri sayamaz. Cenâb-ı Allah'ın sayısız nimetleri vardır. En mükemmel bir varlık olarak yaratılan insan, Allah'a şükretmeli, ibadet etmelidir.

Gece ve gündüz, güneş ve ay, gökcisimleri ve yıldızlarda göze çarpan nimetler ve yaratılış harikaları tamamen insanın yeryüzündeki hayatı ile ilgili ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte şeylerdir. Bu varlıklar, insanın emrine verilmiştir. Onun faydasına amade kılınmıştır. Gece ve gündüzün insan hayatında çok tesirleri vardır.³⁶

“Dünyamızın uydusu olan Ay, başta ABD ve eski Sovyetler Birliğinin yoğun araştırmalarına sahne olmuş; gerek insan gerekse insansız uydularla yapılan araştırmalar ve Ay'dan getirilen taş ve toprak örnekleri, renkli harita ve fotoğraflar Ay'ın oldukça ayrıntılı olarak incelenmesine neden olmuştur. Dünya çevresinde elips şeklindeki yörüngede dönen Ay, bu dönüşünü 27 gün, 7 saat, 43 dakika, 11.47 saniyede tamamlar. Aynı süre içerisinde kendi etrafında da bir kez dönmektedir. Bu nedenle de dünyamızdan hep Ay'ın aynı yüzü görünür. Atmosferi olmayan Ay'da yeryüzündeki gibi çeşitli amillerle şekillenmiş bir topografya bulunmaktadır, ancak güneş ışınlarının yüzde on sekizini yansıtan engebeli bir yüzey bulunur. Ay yüzeyinin geriye kalan üçte birini ise az ışık yansıtan koyu renkli su yüzeyine benzer yüzeyler oluşturur. Bunlar bazaltik lav akıntılarından oluşmuştur. Ay yüzeyinin en önemli özelliğinden biri de çok sayıda ve değişik şekillerde kraterlerin bulunmasıdır. Kraterlerin en büyükleri 300-400

³⁵ Ateş, age., V, 97.

³⁶ Kutub, age., IX, 167.

km çapındadır, çapı bir km'den büyük olanların sayısı sadece Ay'ın görünen yüzeyinde üçyüz binden fazladır. Bunların çoğu çeşitli gök cisimlerinin Ay yüzeyine düşmesi veya çarpması sonucu meydana gelmiştir. Ayrıca volkanik kökenli kraterler de mevcuttur, ancak bunların sayısı az ve ebatları küçüktür. Bunun dışında Ay yüzeyinde, kesikli ve sürekli sıradağlar, oluk biçiminde olan 2-3 km genişlikte ve 300-500 km uzunlukta yarıklar da görülmektedir.”³⁷

Dünyanın kutup bölgeleri dışındaki yerlerinde gece ve gündüz, insanın bedensel ve psikolojik sağlığına, çalışma ve istirahat etme ihtiyacına göre kusursuz bir düzen içinde yer değiştirmektedir. Bütün canlılar içinde yeryüzünün imkânlarını kendi lehine en iyi şekilde kullanan varlık insandır.

Gece ile gündüz, güneş ile ay, bunların insanoğlunun hizmetine verildiğini, yani insan için yaratıldığını Kur'an açıklarken çok önemli bir hususu hatırlatıyor. O da bunların hepsinin insan yaratılmadan önce var kılınp düzenlendiğidir. Bütün bu verimli, planlı programlı ve düzenli sistemler kimin, hangi kudretin eseridir? Ortada sağlam bir plan ve matematiksel düzenleme varsa, mutlaka Onu düzenleyen vardır. O da Cenâb-ı Allah'tır. Aklını kullanabilen, idrakini harekete geçirebilen toplum ve milletler için bu açıklamalarda birçok belgeler ve deliller mevcuttur ki, hepsi de insanı iyiye, doğruya yöneltmekte ve yüce yaratıcıyı tanıtmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de denizlerin ekonomik hayatımızdaki yerine sık sık dikkatler çekilmekte, besin kaynaklarımızın önemli bir bölümünün denizlerde mevcut olduğuna işaret edilmektedir. Taze et (balık), inci, mercan, sünger ve diğer faydalı bir takım ürünler geçim kaynaklarından bir kısmıdır. Gemilerin suyu yara yara yol aldığı belirtilirken deniz taşımacılığının önemi üzerinde duruluyor. Aynı zamanda Müslüman milletlerin denizlere sahip olmaları ve bu önemli, önemli olduğu kadar zengin kaynağı ihmal etmemeleri isteniyor.³⁸

Yüce Allah, yerel tabiat olayları ile insan düşüncesine, göksel cisimlerin işleyişi ile insan aklına; tabiatın güzellik boyutu ile de insanın hatırlayıp öğüt alma yeteneğine hitap etmekte, onları harekete geçirmekte ve onlardan hareketle Allah'a varmayı öğretmektedir. Burada dikkati çeken diğer bir özellik olarak Kur'an da Mekke halkına denizden bahsedilmiş olmasıdır. Bu durum İslam'ın evrenselliğini göstermektedir.

³⁷ Atalay, age., s.19.

³⁸ Yıldırım, Celal, **Asrın Kur'an Tefsiri**, Anadolu Yayınları, VI, 3280, 3282.

İslam'ın denizaşırı ülkelere yayılacağını haber vermektedir. Yüce Allah, geminin suda yüzmesini gündeme getirerek, cisimlerin su üstünde kalma, suyun itme gücü kanununa dikkat çekmektedir.

Bu konuyla ilgili başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: *أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَوُوفٌ رَحِيمٌ* “Görmedin mi, Allah yerdeki eşyayı ve emri uyarınca denizde yüzen gemileri sizin hizmetinize verdi. Göğü de, kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”³⁹

Görüldüğü üzere Allah, eşyayı insanın hizmetine vermiştir. Denizde yüzen gemilerde de insanlar için birçok faydalar vardır. Yeryüzünde olan eşyaları, nesneleri de insanın emrine vermiştir. İnsanın doğasına uygun olduğu için insan bunlardan dilediği ölçüde yararlanmaktadır. Burada yine Allah'ın rahmeti ön plana çıkmaktadır.

Taberî şöyle diyor: “Görmez misin ki Allah yeryüzünde bulunan çeşitli hayvan, bitki ve madenleri emrinize vermiştir. Siz, onlar üzerinde dilediğiniz gibi tasarruf eder ve onların çeşitli yönlerinden faydalanırsınız. Yine görmez misin ki Allah, denizlerde emriyle yürüyüp giden gemileri hizmetinize vermiştir. Onlarla çeşitli yönere gider ve denizden çeşitli şeyleri çıkarırsınız. Ve yine görmez misin ki Allah, gökleri tutmaktadır. Yere düşmelerine engel olmaktadır. Şüphesiz ki Allah bütün bunları yapmakla kulları için çok şefkatli ve merhametlidir.”⁴⁰

Yerde hayvanları, denizde gemileri, yolculuk ve eşya taşımada insanların emrine vermiştir.⁴¹

İnsan, gerçekten içinde yaşadığı evreni dikkatle gözlemlerse, Allah'ın kudretini en somut şekliyle görecektir. İnsanların dikkatleri gözlerinin önünde olup biten gerçeğe çevriliyor. Allah'ın göğüyle, yeriyle ve deniziyle tüm evrene egemen olan kudretinin, azametinin somut belirtilerine dikkat çekilmesi hedeflenmektedir. İnsanların, Allah'ın kendilerine bahsettiği nimetleri ve yaşama imkânlarını görmeleri amaçlanmaktadır.

³⁹ Hac, 22/65.

⁴⁰ Taberî, age., XVII, 258; Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, **El-Keşşaf An Hakaiki't-Tenzil ve Uyunu'l-Ekavi'l Fi Vucuhi't-Te'vil**, Daru'l-İhya'it-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1997, III, 170; Beydavî, age., IV, 138; Suyutî, age., IV, 666.

⁴¹ Mahalli, Muhammed bin Ahmed, Abdurrahman bin Ebu Bekir Suyutî, **Tefsiru'l-Celaleyn**, Eser Neşriyat, İstanbul trs, II, 94.

Bunlardan hareketle, Allah'ın varlığını, sonsuz azametini ve sınırsız tasarrufunu kavramaları sağlanmaktadır.

Şu yeryüzünde Allah, nice servet kaynaklarını, nice kuvvet membalarını insanoğlunun emrine vermiştir de insanoğlu, Allah'ın kudret elinden ve gece gündüz değişen nimetlerinden habersizdir. Bir kere Allah, yeryüzünde bulunan her şeyi insanoğlunun emrine musahhar kılmış, kâinat kanunlarını insanın fitratı ve kabiliyetiyle uyuşur şekilde yaratmıştır. Gemilerin denizde yüzmesini sağlayan kanunları Allah yaratmıştır. Bu kanunları nasıl öğrenebileceğimizi ve onlar vasıtasıyla gizli hazinelerden faydalanıp kendi emrine alabileceğini de yine Allah, insanoğluna öğretmiştir. Böylece insan, bunlardan istifade ederek hayatına birçok faydalar sunmuştur.⁴²

İnsan, Allah'ın muhteşem nimetlerinden habersiz bir şekilde yaşamaktadır. Allah, bütün nimetleri getirip insanoğlunun emrine vermiştir. Yeryüzünde Allah'ın kanunları ile insanın yaratılışını uyumlu bir şekilde kılmıştır. Kocaman gemileri suyun üstünde tutan, bu kanunu yaratan Allah'tır. İnsan, bu kanunları öğrenerek hayatını kolaylaştırmıştır.

“Allah’u Teala yeryüzünde olan mahlûkatı size musahhar ve hayvanatı size karşı zelil ve itaatlı kıldı. Siz o hayvanatın etini yersiniz, onunla ekininizi eker, üzerine biner ve yükünüzü yükletirsiniz. Gemilerin denizde yüzmesi Allah’ın vahdaniyetine ve kudretine delalettir.”⁴³

Hayvanları düşündüğümüz zaman insanlara ne kadar faydalı olduğunu görebiliriz. İnsan, hayvanların etinden faydalanır, çeşitli işlerde onları kullanır. Bütün bunlar Allah'ın varlığına, birliğine ve kudretine delalet etmektedir.

Allah yerde olan şeyleri bizim emrimize vermiştir. Yeryüzü emrimize amadedir. Yeryüzünü istediğimiz şekilde imar eder, istediğimiz yerlere gider, istediğimiz tarafta yollar açarız. Birçok hayvandan istifade eder, bütün ekinlerden, ağaçlardan geçimimizi temin ederiz. Allah, denizde yüzen gemileri ezeli iradesiyle bize musahhar kılmıştır. O muazzam nakil vasıtalarıyla denizlerde seferde bulunuruz.⁴⁴

⁴² Kutub, age., X, 274.

⁴³ Vehbi, Mehmet, **Hulasatu'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976, IX, 3576.

⁴⁴ Bilmen, Ömer Nasuhi, **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi Ve Tefsiri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul trs., V, 2246.

Bütün bunları düşündükten sonra Allah’a en güzel şekilde kulluk etmemiz gerekiyor. İnsan tabiata bakınca ne büyük nimetlerle karşı karşıya olduğunu görebiliyor. Yeter ki insan kalp gözüyle bakabilsin. İnsan uçsuz bucaksız denizlerde kilometrelerce yol alabiliyor. Kâinatta dilediği gibi tasarrufta bulunabiliyor. Bütün bunlar gerçekten çok büyük nimetlerdir.

Ayette denizleri, gemilerin yüzebilmesi için belli fiziksel kanunlarla düzenleyip insanın yararına bıraktığına dikkatler çekiliyor. Türleri bini aşan hayvanlarla dünyamızı süslerken, her biri yaşayıp soyunu devam ettirebilmek için diğerini yiyip geçinmekte ve böylece birbirlerinin nesillerini tüketmeyecek şekilde ilahi düzen ve denge kanununa uymaktadırlar. Bunun gibi belli elementleri değişik oranda bir araya getirip değişik madenleri depolayarak insana geçim kaynakları hazırlayan ve sayısı belirsiz bitkilerin bir kısmını vitamin kaynağı, bir kısmını şifa eczanesi özelliğinde yaratıp yeryüzüne serpiştiren, böcekler ve rüzgâr aracılığıyla bitkiler arasında aşılama meydana getiren Cenâb-ı Hak, hem bize hayat ve sağlık bahşetmekte, hem de dünyamızı çekici kılmaktadır. Şüphesiz bunlardan her biri O Yüce kudretin varlığına, birliğine, başlı başına birer delil ve belge olarak Allah, kullarını tevhit inancına çağırmaktadır.⁴⁵

Yine en önemli prensip olarak insanlar tevhide davet edilmektedir. Putlara tapan insanlar, Yüce Allah’ın varlığına ve birliğine inanmaya davet edilmektedir. Kur’an’ın indiği dönemi düşünecek olursak insanların şirk içinde oldukları tarihi bir gerçektir. Bunun için Kur’an, ilk önce şirki ortadan kaldırmak için büyük bir mücadele vermiştir. Değişik örneklerle bunu ispat etmeye çalışmıştır. İnsanların zihinlerini somut örneklerle çekerek daha sağlam bir mukayese imkânı vermektedir.

Vehbe Zuhaylî ise şöyle bir yorum getirmektedir: “Ey İnsanoğlu! Allah’ın hayvan, cansız varlıklar, maden, ekin ve meyveler gibi insanların çeşitli işlerinde yararlanmaları için yerin içinde ve dışında bulunan her şeyi sizin emrinize verdiğini bilmiyor musun? Deniz taşımacılığı ile ihtiyaç maddeleri ve faydalı malzemelerin alışverişi yapılır, insanlar birbirleriyle yardımlaşarak geçimlerini temin ederler. Bununla ihtiyaç duydukları ve istedikleri şeyleri gerçekleştirirler.”⁴⁶

⁴⁵ Yıldırım, age., VIII, 4052.

⁴⁶ Zuhaylî, Vehbe, **Tefsiru’l-Münir Fi’l-Akide Ve’s-Şeria Ve’l-Menhec**, Daru’l-Fikri’l-Muasır, Beyrut 1991, XVII, 264; Bkz. Karaçam, İsmail, **En Büyük Mucize Kur’an-ı Kerim’in İlmi ve Edebi Sırları**, İstanbul 2005, s. 444.

Başka bir ayette yine şöyle buyrulmaktadır: **اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لَتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ () وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ** “Allah o (yüce) varlıktır ki, emri gereğince içinde gemilerin yüzmesi ve lütfedip verdiği rızkı aramanız için ve de şükredesiniz diye denizi size hazır hale getirmiştir. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katından (bir lütfü olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.”⁴⁷

Göklerde ve yerde olan her şeyi insanın emrine veren Allah’tır. Bunun için insan, Allah’a devamlı şükretmelidir. Düşünen, ibret alan insanlar için deliller vardır.⁴⁸

Allah, ayetlerin sonunda vermiş olduğu bu kadar nimete karşı bizden şükür istemektedir. O hiçbir şeye muhtaç değildir. Ancak bizler aciz varlıklar olarak Allah’a muhtacız. O her şeye kadirdir. Şükür, nimeti sahibinin yolunda kullanmak demektir. Şükür, hayatı, o hayatın sahibinin yolunda kullanmak demektir. Eğer hala şükretmiyorsak nankörlük etmiş sayılırız. İnsan kendisine nimet verene şükretmelidir.

Bu ayet ve Bakara suresi 29. ayet, İslam Hukukçularının “Eşyada asıl olan mubahlıktır.” fikrine delil teşkil etmektedir. Bu prensip, İslam hukukunda önemli bir yere sahiptir.

Mubah, sözlükte açık olmak, açığa çıkarmak anlamlarındaki bev’h kökünden türetilmiş ibahanın ismi mefulü olan mubah, serbest bırakılmış, müsaade edilmiş, yasaklığı kaldırılmış demektir. Fıkıh usulü terimi olarak “Şariin mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiil manasına gelir.” Kur’an-ı Kerim ve hadislerde mubah kelimesi geçmez. Ancak Hz. Peygamber’in bazı söz ve uygulamalarıyla ilgili rivayetlerde mastarı ibaha ve istibaha olan fiillere rastlanır. Çoğunluğa göre din gelmeden önce, eşyada asıl olan mubahlıktır ve buna “İbaha-i Asliye” denir. Dinin gelmesinden sonraki dönem açısından ise, “Eşyada asıl olan ibahadır” ilkesi hemen bütün fakihlerce benimsenmiştir.⁴⁹

⁴⁷ Casiye, 45/12, 13.

⁴⁸ Bkz. Taberî, age., XXV, 187; Sabunî, age., VI, 40; Suyutî, age., V, 756; Beydavî, age., V, 169; Alusî, age., XXV, 144, 145; Yazır, age., VII, 84; Suyutî, **Tefsiru’l-Celaleyn**, II, 170; Zemahşerî, age., IV, 291; Nesefî, Ebu’l-Berekat, **Tefsiru’n-Nesefî**, Pamuk Yayınları, İstanbul trs, IV, 135; Zuhaylî vd., age., s. 500; Ateş, age., VIII, 332.

⁴⁹ Dönmez, İbrahim Kâfi, “**Mubah mad.**”, TDVİA, İstanbul 2005, XXX, 341, 342; Koca, Ferhat, **Hiz. Peygamberin Örnek Hayatı**, TDV, Ankara 2007, s. 38.

Denizlerin emre amade edilmesi üç şekilde olmuştur: a) Geçmişte ve halen gemilerin yüzmesine yardımcı olan rüzgârlar. b) Binlerce ton ağırlığınca yükü suyun taşıma kudreti. c) Gemiye meydana getiren ahşabın batmadan su üzerinde durması. Yine göklerde olan her şeyi, yıldızları ve gezegenleri, diğerlerini, yeryüzünde olan dağları, denizleri, nehirleri, rüzgârları, yağmurları ve diğer menfaatleri kendi lütfü ve rahmeti olarak size boyun eğdirmiştir.⁵⁰

Denizlere baktığımız zaman yine Allah'ın müthiş kudretini ve tasarrufunu görebiliriz. Üzerinde kocaman gemileri taşımaktadır. Suyu kaldırma kuvvetini veren Allah'tır. İnsan gemilerle başka yerlere giderler. Ticarete de gemilerin ayrı bir yeri vardır.

Celal Yıldırım'a göre bu ayet insan için, insanın da Allah'a ibadet ve şükürde bulunması için yaratıldığını hikmet ve felsefesiyle bildirmektedir. İnsan varsa kâinatın anlamı, hikmeti ve değeri vardır. O yoksa kâinat anlamsız ve hikmetsiz kalır. O bakımdan insan türünün dünyada yaşama süresi sona erince, yani ruhlar âlemindeki en son insan ruhu da gelip yeryüzüne inince, mevcut düzenin anlam ve hikmeti de sona ermiş olur. Ve o bakımdan bozulması gerekir. İşte kıyametin bir bakıma anlamı budur.⁵¹

“Yeryüzünde mevcut olan her şeyden insanlar için bir faydalanma yönü vardır. Bu faydalanma şekli bazısında müspet, bazısında da menfi bir durumdadır. Hepsinin faydalı olması, her şekilde ve herkes için faydalı olması demek olmaz. Bir kısmında zararlı olma durumu vardır.”⁵²

Kâinatta insan olmadığı zaman onun da bir anlam ve değeri olmuyor. Her şey insanın yararına ve faydasıdır. İnsan bunun kıymetini çok iyi bilmelidir. İnsan Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratılmıştır. Allah, insanı en mükemmel bir varlık olarak yaratmıştır. Bütün bunları düşündüğümüz zaman insanın yeryüzündeki kıymeti daha iyi bir şekilde anlaşılmaktadır.

Cenâb-ı Allah öyle muhteşem kanunlarla yaratmış ki, gökler ve yerde insanlar için faydalar oluşuyor. Öyle olmasaydı insanlar çok zor durumda kalırlardı. Muhammed

⁵⁰ Zuhaylî, age., XXV, 263; Vehbi, age., XIII, 5289; Bilmen, age., VII, 3335.

⁵¹ Yıldırım, age., XI, 5595.

⁵² Yıldırım, Suat, **Kur'an'ı Hâkim ve Açıklamalı Meali**, Işık Yayınları, İstanbul 2004, s. 4.

Esed ise konuya insana yaratıcı akıl ve zekâ verilmesi, böylece tabiatı kullanma arasında bağ kuruyor.⁵³

İnsana akıl verilmesi, insanın sorumlu bir varlık olmasını gerektirir. İnsan, Allah'ın kendisine vermiş olduğu akılla yeryüzünde halifelik görevini yerine getirir. Yeryüzünü imar eder, ondan faydalanmaya çalışır.

1.2.3. Bulutların Emre Hazır Olması

Bakara suresinde şöyle buyrulmaktadır: *“Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı su da, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır.”*⁵⁴

Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren delillerden biri olarak yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinden söz ediliyor. Bu ayette de bulutlar için musahhar kelimesi kullanılıyor. Emre boyun eğmiş olmak manasında ifade edilmektedir. Çeşitli deliller zikredildikten sonra emre amade bulutlar üzerine dikkatler çekilmektedir. Bu deliller Allah'ın varlığına ve birliğine götürmektedir.

“Bulutlar, çapları 0.02-0.06 mm arasında değişen çok küçük su damlalarından veya son derece küçük buz kristallerinden ibarettir. Bunlar, hava kütlelerinin çok yavaş olarak yukarıya doğru olan hareketleri ile havada asılı halde tutulur. Bulutları oluşturan suyun zerrecikler şeklinde olması için havada mikroskobik toz parçalarının bulunması lazımdır. Atmosferde bol miktarda bulunan tozlar, çekirdek görevi yaparak su zerreciklerinin oluşumunu sağlar veya yoğunlaşmanın olabilmesi için çekirdek vazifesi görür. Hava sıcaklığının donma noktasının altına düştüğü havadaki su donarak ince buz kristallerinden ibaret bulutlar oluşur. Bununla beraber az miktardaki su, normal donma sıcaklığının altında sıvı halde de kalır.”⁵⁵

⁵³ Esed, Muhammed, **Kur'an Mesajı**, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 1999, III, 1019.

⁵⁴ Bakara, 2/164.

⁵⁵ Atalay, age., s.111.

Mevdudî bu konuyla ilgili şöyle demektedir: “Etrafa hayvan gibi bakmayan, gözleri önünde gece gündüz işleyip duran büyük kâinat sistemini akıllıca bir gözleme tabi tutan ve önyargılarla, inatçılıkla körelmemiş bir kimse, hakikate işaret eden birçok ayetler görebilir. Böyle bir kimse, evrenin mutlak ve mutlak hâkim olan tek bir varlık tarafından yönetildiğini görecektir. Bunun yanı sıra, Allah’ın evrenin tek bir ilahı olduğunu ve hiçbir eş ve ortağa yer bulunmadığını, çünkü hiç kimsenin nitelik, güç ve otorite bakımından ilahlıkta ortaklık iddia etmeye gücünün yetmeyeceğini anlayacaktır.”⁵⁶

İnsan çevresine bilinçli bir şekilde bakmalıdır. Devamlı aynı olaylar cereyan ettiği için insan bazen gaflet içinde kalabilir. Kendisine basit olaylarmış gibi gelebilir. Hâlbuki Allah’ın varlığını ve birliğini gösteren birçok tabiat olayıyla karşılaşabilir. Ve bütün bu olayları düzenleyen bir tek varlık olduğunu anlayabilir.

Ömer Nasuhi Bilmen, bulutların özelliğine tefsirinde şöyle değiniyor: “Bu bulutlar latif, rengârenk surette görülür. Leziz, şeffaf suları içinde barındırır. Vakit vakit yükselir, alçalır, yeryüzüne serinlik verir. Faydalı yağmurlar yağdırırlar. Bütün bunlar, Cenâb-ı Hakkın emrine tabi, O’nun birer yaratılış eseridir. Bunlar Hakkın varlığına, kudret ve hikmetine delalet eden nice alametlerdir.”⁵⁷

Âlimler, ayette de geçtiği gibi sonucu Allah’ın var olduğuna, bir olduğuna delalet eden işaretler olarak yorumluyorlar. Rüzgârların çeşitli yönlerde doğru esmesi, bulutların çeşitli yönlerde hareket etmesi de meteorolojik olayların düzeninden bitkilerdeki aşılarmaya ve yağışların dağılımına kadar sayılamayacak derecede geniş yararlar sağlamaktadır. Allah var olduğu içindir ki tabiat vardır. Ve tabiattaki düzen sürmektedir. Tabiatın düzenli işleyişi, Allah’ın sadece varlığını değil, Onun birliğini, ortaksızlığını; bilgisinin, iradesinin ve kudretinin mükemmelliğini, sürekliliğini, eşya üzerindeki, tasarruf ve tesirini de kanıtlamaktadır. Çünkü Onun evrene yönelik ilgisi bir an duracak, kesilecek olsa evren yok olur veya ortada sadece bir kaos kalırdı.

Muayyen bir düzene, sonsuz bir hikmete, hayret verici bir takdire uygun olarak değişik bölgelerde yağmuru indirmek için önce bulutun yoğunlaşması, hava boşluğunda bir araya gelip toplaşması, sonra da emre boyun eğdirilmesi ve dağıtılması da ilahi

⁵⁶ Mevdudî, age., I, 133; Ayrıca bkz. Yazır, age., I, 466; Vehbi, age., I, 276; Kutub, age., I, 318.

⁵⁷ Bilmen, age., I, 155.

kudretin tecellilerindendir. Bütün bu tecelliler, gizli sırları ve hayret verici incelikleri idrak etmek üzere aklını kullanan, düşünen, ibretle bakan kimseler için ibretler, öğütler topluluğudur. Bu gibi kimseler bunları Allah'ın rahmeti, kudreti, vahdaniyeti olarak değerlendirebilir.⁵⁸

İnsanın çevresinde bu tür durumlar çok sık bir şekilde olup bittiği için insan tam manasıyla düşünemiyor. Hâlbuki bu tür tabiat olayları çok muhteşem bir şekilde cereyan etmektedir. İbretle bakan kimseler için harika tabiat olaylarıdır.

Razî ise şöyle diyor: “Suyun karakteri, inmesini gerektiren bir ağırlığa sahip olmasıdır. Onun hava boşluğunda durması, tabiatına uymayan bir durumdur. Bu sebeple onu buna zorlayan ve buna mecbur eden birisinin bulunması gerekir. İşte bu sebepten ötürü Cenâb-ı Hak onu, musahhar diye adlandırmıştır. Şayet bulut devamlı aynı yerde kalsaydı, güneşin ışıklarını örteceği, yağmuru ve nemi artıracığı için zararı büyük olurdu. Hiç bulut olmayıp da yağmur yağmasaydı, yine zararı büyük olurdu. Çünkü bu da, kıtlığa, bitki ve ekinlerin bitmemesine sebep olurdu. Binaenaleyh onu ancak belli ölçüde tutmak faydalı olurdu. Böylece Cenâb-ı Hak onu ihtiyaç anında getirip ihtiyaç kalmayınca götürdüğü için, Allah'ın emrine amade kılınmış gibidir. Bulut muayyen bir yerde durmaz. Bilakis Allah'u Teala, rüzgârları hareket ettirmek suretiyle, bulutu dilediği yere sevk eder ki, işte bu da emre amade kılmaktır. Bu delillerle muhtelif şekillerde istidlalde bulunmaya işte böylece işaret edilir.”⁵⁹

Razî, bulutun Allah'ın emrine nasıl amade olduğunu değişik şekillerde açıkladı. Allah kâinatta öyle bir düzen, sistem kurmuş ki üzerinde herhangi bir değişikliğe gidilse kâinattaki kanunlar alt üst olmaktadır. Rüzgârlar bulutları o taraftan bu tarafa götürüp getirirler. Allah'ın onları emre amade kılması işte bu şekilde olmaktadır. Allah yağmuru da belli bir ölçüye göre indirmektedir. Eğer o ölçüde çok az bir değişiklik olsa ya kuraklık ya da sel olurdu. Bunu gidermeye hiç kimsenin gücü de yetmezdi.

Akıllarını kullanarak tabiata bakmayı, Allah'ın varlığını, birliğini görmeye Kur'an'ın bir çağrısı olarak anlamak gerekmektedir.⁶⁰

⁵⁸ Bkz. Taberî, age., II, 90; Zuhaylî, age., II, 65; Beydavî, age., I, 437; Suyutî, age., I, 302; Mahalli, **Tefsiru'l-Celaleyn**, I, 23; Zemahşerî, age., I, 236.

⁵⁹ Razî, Fahrüddin, **Tefsiru'l-Kebir**, Daru İhyai't-Turasil-Arabi, Beyrut 1997, IV, 173, 174; Zuhaylî vd, age., s. 26.

⁶⁰ Esed, age., I, 45.

Vahiy kitabının yanında kâinat kitabı da bize Allah'ı kanıtlayan ayetlerle doludur. Fakat bu ayetleri ancak aklını kullananlar görüp anlarlar. Tabiattaki varlıkların ve olayların doğru incelenmesi, gözlenmesi, bu alanda bilimsel hakikatlere ulaşılması ve bu suretle tabiattaki ilahi düzen ve kanunların keşfedilmesi, nihayet tabiatı bizi Allah'a götüren ayetlerin görülebilmesi için de inceleme, görme ve keşfetme yöntemleri demek olan tabiat bilimlerini öğrenmek gerekir. Geçmişte yaşamış olan İslam âlimlerine baktığımız zaman tabiat bilimleri konusunda çok ileriydiler. Kur'an bizi her konuda araştırma yapmaya davet etmektedir. Her konuda gerçekten çok önemli çalışmalar yapılmaktaydı. Ancak günümüzde Batılı araştırmacıların bu görevi yerine getirdiklerini söyleyebiliriz. İslam bilginlerinin bu konuda çok gayret göstermeleri gerekmektedir.

1.2.4. Emre Boyun Eğdirilmiş Olarak Uçan Kuşlar

Cenâb-ı Allah hayvanlar içerisinde kuşları da bir varlık türü olarak yaratmıştır. Onlara değişik içgüdüler ve yetenekler vermiştir. Onlar Allah'ın dilemesiyle gökyüzünde uçmaktadırlar. Bu konu ile ilgili bir ayeti kerimede şöyle buyrulmaktadır: *“Göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi? Onları orada Allah'tan başkası tutamaz. Kuşkusuz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.”*⁶¹

Burada yine boyun eğdirilmiş manasında musahhar kelimesi kullanılıyor. Ve kuşların da Allah'ın emrine boyun eğdikleri ifade ediliyor.

Cenâb-ı Hak kudretinin ve hikmetinin kemaline delalet eden başka bir delil zikretti. Havada uçan kuşlara bu yeteneği veren Allah'tır. Allah, kuşları uçuşması mümkün bir yaratılışta yaratmasaydı, havayı yahut gökyüzü boşluğunu uçuşu mümkün olacak şekilde yaratmasaydı bu mümkün olmazdı. Allah kuşa, bu duruma uygun olarak kanat vermiştir. İnmesine yardımcı olması için kuyruk vermiştir. Bütün bunlarda ibretler, deliller vardır.⁶²

Tabiatın her zerresinde insanlar için deliller, hikmetler vardır. İnsanlar bunları çok iyi düşünmelidir. Her gün gördüğümüz kuşlara dikkatler çekiliyor. Bunlarda Allah'ın varlığına, kudretine deliller vardır.

⁶¹ Nahl, 16/79.

⁶² Bkz. Razî, age., XX, 252; Zuhaylî, age., XIV, 194; Vehbi, age., VII, 2873; Bilmen, age., IV, 1806; Yıldırım, age., VII, 3371; Karaçam, age., s.470; Ateş, age., V, 129.

Taberî şöyle diyor: “Allah Teâlâ bu ayeti celilede, kendisine ortak koşanları, kendisini birlemeye ve kudretini görmeye davet ederek, yerle gök arasında uçan kuşlara bakıp onlardan ibret almalarını emrediyor. Zira bu kuşlar, hava boşluğunda ancak Allah’ın kudretiyle durmaktadırlar. İman eden bir topluluk, bunlara bakarak büyük ibretler alır. Kâfirler ise bunları düşünmekten uzaktırlar.”⁶³

Çeşitli cinste bol miktarda kuşların yaratılmış olmasında, onların göğün boşluğunda uçmasında bütün bunlarda yaratana, Onun kudret ve ilmine işaret eden, Onu bilmeyi ve Ona ibadet ve itaat etmeyi gerektiren deliller vardır. Onlar kanatlarını açıp kapar, yeryüzüne düşmez bir vaziyette yaratılmışlardır. İnsan kuşlara baktığı zaman hayretler içinde kalmaktadır. Kocaman gökyüzünde kanatlarını açıp kaparlar ve yere düşmeden uçarlar. Bugün bilim adamları da kuşların harikulade yaratılışı karşısında hayran kalmaktadırlar.

Allah’ın emrine boyun eğerek uçan kuşları devamlı gördüğümüz için bu durumu doğal bir olay olarak görürüz. Hâlbuki çok müthiş bir olaydır. Bu hayret verici tabloyu ancak uyanık kalpli insanlar kavrayabilir, anlayabilirler. Duygulu gözler ve hisli kalpler ile inceleyenler anlayabilirler.⁶⁴

Üzerimizdeki gaflet örtüsünü atarak tabiatı yeniden incelememiz gerekiyor. Yine bu ayetlerde başkasının ilah tanınmasının ve Ona ibadet etmenin batıllığına işaret eden pek çok deliller vardır. Ayetlerin inananlar için olması, onların kalplerinin diri olması sebebiyledir. Onlar kâfirlerin aksine idrak eder ve anlarlar. Kâfirlerin ise kalpleri ölüdür. Onlara ne kadar mucize getirilse de onlar yine gerçekten, haktan yüz çevirirler. Onların idrak ve anlamaları söz konusu değildir. Dolayısıyla müşrikler Allah’ın varlığına ve birliğine işaret eden delilleri yok kabul ederler.

1.2.5. Güneşin ve Ayın Emre Boyun Eğdirilmesi

Araf Suresi’nde Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor: **إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ** “Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş’a istiva eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze

⁶³ Taberî, age., XIV, 200; Ayrıca bkz.; Suyutî, age., IV, 237; Zemahşerî, age., II, 583; Mahalli, age., I, 223; Beydavî, age., III, 413. Zuhaylî vd, age., s.277. Esed, age., II, 545.

⁶⁴ Kutub, age., IX, 224.

*bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!”*⁶⁵

Cenab-ı Allah bu ayette güneşin, ayın ve yıldızların Allah'ın emrine boyun eğdiklerini ifade etmektedir. Gökyüzündeki bu varlıklar Allah'ın kendilerine tayin etmiş olduğu yörüngede hareket ederler. Hiçbir zaman görevlerini aksatmazlar. Allah'ın emrinin dışına çıkmazlar.

“Ay, dünya çevresinde elips biçimli bir yörünge üzerinde dolanımını yapar. Yörüngesi üzerinde saatte ortalama 3681km hızla yol alır. Saniyede yaptığı hızı yaklaşık 1km (1023m/sn) kadardır. Anlaşıyor ki, Dünya'nın yörünge dolanım hızına (107 bin km / saat veya 30 km/sn) göre, çok yavaş hareket etmektedir. Dünya, Ay'a göre yörüngesi üzerinde, saatte veya saniyede 29 kat daha hızlı dolanmaktadır. Dünya çevresindeki bir dolanım hareketini 27 gün, 7 saat, 43 dakika kadar (11.5sn) tutan bir sürede yapar. Ay, dünyaya göre çok küçük bir uydudur. Alanı 9 milyon km kare kadardır. Bu gök varlığını saran bir havaküre ve gaz katmanı yoktur. Bu nedenle de yağış oluşmaz.”⁶⁶

Razî bu konuda şöyle diyor: “Cisimler birbirine benziyor. Güneşe bu değişik özellikleri veren Cenâb-ı Allah'tır. Her yıldız ve aydınlatıcı gökcisimlerinin, bu kuvvet ve hususiyetleri kabul etmede, emre amade kılınmış gibi olmaları, hâkim bir müdebbirin, âlim ve rahim olan zatın kudretinden dolayı olduğu açıktır. Güneş, ay ve yıldız kütlelerinden her birinin batıya doğru, en büyük feleğin hareketine göre değişen, kendisine has bir yavaş, bir de hızlı hareketi vardır. Allah, en büyük feleğin kütlesine diğer feleklerin kütleleri üzerinde tesirli olan ve sayesinde o feleklere hükümler olabildiği, onları zorla doğudan batıya hareket ettirebildiği bir kuvvet vermiştir. Bu şekilde musahhar olmuşlardır.”⁶⁷

Yaratma ve tasarruf O'na aittir. Allah'ın kurduğu düzen ve denge şaşmayan kanunlara bağlanmıştır. Kâinata küçük büyük her varlık bu düzende yerini almış ve yaratıldığı amaca yönelmiştir. Kâinata hâkim olan O'nun “ol” emridir. Bu, ezeli plana

⁶⁵ Araf, 7/54.

⁶⁶ Doğanay, age., s. 294, 296.

⁶⁷ Razî, age., XIV, 272, 273.

göre eşyayı var kılıp tedricen oluşturmayı anlatır. O bakımdan bu emrin kapsamı dışında kalan hiçbir şey düşünülemez. Çünkü ol emri kudretten kaynaklanır ve kudret ise bütün kâinatı kapsayıp kucaklar. Ol emri kanunların kusursuz işleyişini, o kanunlara bağlanan eşyanın yaratıldığı gayeye yönelerek istenilen hizmeti verdiğini, hiçbirinin bu emrin dışına çıkmadığını, çıkamayacağını ifade eder.⁶⁸

Allah, bu kâinatın yaratıcısı olduğu gibi yaratma ve emir de Ona aittir. Bu dünyadaki düzeni düşündüğümüzde bunu daha iyi bir şekilde anlayabiliriz. Bir bilim adamı bir şey tasarlasa, oluştursa onun üzerinde söz sahibi olan kişi onu oluşturan o bilim adamıdır. Kâinatı, evreni yaratan Allah olduğuna göre burada da tasarruf ve emir Ona ait olur. Dilediğini yapma iradesine sahiptir.

Cenâb-ı Allah mükemmel bir şekilde tabiata hâkim olan kanunlar koymuştur. Hepsini de kendilerine yükletilen programlar ile hareket ederler. İnsan bunları düşünerek Allah'ın ne kadar yüce ve kudretli olduğunu görebilir.⁶⁹

Tabiata baktığımız zaman çok ince sistemlerin hâkim olduğunu görebiliriz. Bütün bunları yapan güç ve kuvvet sahibi olan Allah'tır. Allah, Kur'an'da bizler için çok da önem ifade etmeyen şeylerden bahsediyor. Mesela sinekten, sivrisinekten, arıdan, karıncadan bahsediliyor. Bütün bunları düşündüğümüz zaman bunların bir yaratılış harikası olduklarını söyleyebiliriz. Zooloji bilimiyle uğraşanlar bu gerçekleri haykırmaktadırlar.

Yine bu konuyla ilgili başka bir ayette şöyle buyruluyor: وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولَنَّ اللَّهُ فَآتَى يُوفِّكَونَ “Andolsun ki onlara gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir, diye sorsan, mutlaka Allah derler. O halde nasıl (Haktan) çevrilip döndürülüyorlar?”⁷⁰

“Bütün tabiat Allah'a otomatik bir irade ile itaat eder. Ancak insan itaat etmek veya etmemekte eşit olarak serbest bırakılmıştır. Kur'an, bütün kâinata müslüman

⁶⁸ Bkz.; Zemahşerî, age., II, 104; Mahalli, age., I, 135; Beydavî, age., III, 26; Suyutî, age., III, 170. Zuhaylî, Vehbe, age., VIII, 231.

⁶⁹ Bkz. Taberî, age., VIII, 268; Kutub, age., VI, 95; Bilmen, age., II, 1029; Vehbi, age., IV, 1647; Yıldırım, age., IV, 2138.

⁷⁰ Ankebut, 29/61.

gözüyle bakar. Çünkü kâinattaki her şey insan hariç kendini Allah'ın iradesine teslim etmiştir.”⁷¹

Onların bu tür işleri yapan Allah olduğunu bilmelerine rağmen Haktan nasıl döndükleri ifade ediliyor. İnatlarından vazgeçmeyen müşriklerin durumu anlatılmaktadır. Ve hala gerçeği bildikleri halde haktan yüz çeviriyorlarsa Onlar kendilerine zulmediyorlardır.

“Ey Muhammed (sav), yemin olsun ki sen, Allah'a ortak koşan kâfirlere, gökleri ve yeri kim yaratıp düzene soktu? Güneşi ve ayı kullarının hizmetine kim verdi, diye soracak olsan onlar, bunları yaratan ve yapan Allah'tır, diyeceklerdir. O halde niçin Allah'a kulluktan dönüyorlar. Başka şeyleri Ona denk tutuyorlar.”⁷²

Mekke putperestlerine yeri göğü yaratan, değişmez yasaları uyarınca ay ve güneş gibi gök cisimlerinin hikmetli ve amaçlı bir düzen içinde işleyişlerini sağlayan, keza gökten su indirip ölü toprağı canlandıran gücün kim olduğu sorulduğunda onlar, Allah olduğunu söylüyor; fakat öte yandan Allah'ı bırakıp adi nesnelere tapıyorlardı. Bu çok büyük bir çelişkiydi. Bir an önce bu tutarsızlıktan kurtulmaları gerekmektedir.

Onlar yeri ve göğü yaratanın Allah olduğunu ikrar ve itiraf ediyorlar. Ancak Allah'ın birliğinden ve sadece Ona kulluk etmekten yüz çeviriyorlar. Zira Allah'ın yaratıcı olduğunu itiraf etmek, müşriklerin Ondan başka ilaha ibadet etmelerine ve onunla birlikte başka ilaha ibadet etmelerine mani olur.⁷³

Cenabı Hakk'ın bu konuda uyguladığı metot, inkârcı sapıkların, aklını harekete geçirip doğruyu ve hakikati araştırmalarını sağlamaya yöneliktir. Güneş ve ayın baş eğdirilmesi, şüphesiz ki belli kanunlara bağlı tutularak insanların hizmetine verildiğine işarettir. Allah bu varlıkları belli kanunlara bağlı tutarak insanların faydasına yararlı hale getirmiştir.

Razî'ye göre Allah, gökler ve yer için yaratma fiilini, güneş ve ay için de musahhar fiilini kullanmıştır. Zira güneşin ve ayın sadece yaratılmış olmaları hikmet sayılmaz. Çünkü güneş şayet hareket etmeyen bir biçimde bir yerde duracak bir

⁷¹ Fazlur Rahman, **Ana Konularıyla Kur'an**, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, s. 113.

⁷² Taberî, age., XXI, 15; Suyutî, age., V, 286; Beydâvî, age., IV, 322; Zemahşerî, age., III, 467.

⁷³ Mahalli, age., II, 94; Zuhaylî, age., XXI, 30; Kutub, age., XI, 383.

vaziyette yaratılmış olsaydı, ne gece gündüz, ne de yaz kış meydana gelirdi. Hikmet onların hareket ettirilmelerinde ve musahhar kılınmalarındadır.⁷⁴

Müşriklerin inkar içindeki tutumları kınanıyor, akıllarına ışık tutularak gerçeği arayıp bulmaları isteniyor. Cenâb-ı Hak burada, inkârcı sapıkların aklını harekete geçirip doğruyu ve hakikati araştırmalarını sağlamaktadır.⁷⁵

Ne güneş kendiliğinden, yani bir tesadüf eseri olarak dünya ile kendi arasında hesaplı bir mesafe bırakmıştır, ne de kendiliğinden bir bakıma tükenmez enerji kaynağı haline gelmiştir. Onun gibi yerküre de ne kendiliğinden hem kendi eksenini, hem de güneş etrafında iki ayrı hareket sürdürmektedir, ne de kendiliğinden yirmi üç derecelik bir meyil ile belli bir elips çizerek ayları, günleri ve yılları meydana getirmektedir. Şüphesiz ki bunların hepsini belli bir plan ve programa göre düzenleyen yüksek bir kudret söz konusudur ki O da Allah'tır. Tabiatla hiçbir şekilde tesadüfe yer yoktur. Allah'ın yeryüzünde O muhteşem kudret eserlerini görmekteyiz.

Lokman Suresi'nde Allah (cc) şöyle buyuruyor: *أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ* “Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de, insanlar içinde -bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kimseler vardır.”⁷⁶

Bu ayette de Allah yerdeki ve gökteki nimetleri insanın emrine verdiğini ifade ediyor. Nimetlerini de açık ve gizli olarak bizlere bolca ihsan ettiğini açıklıyor. Bütün bunlara rağmen onlar hala inkârda diretiyorlar.

Allah gökyüzünde güneş, ay, yıldız, bulut gibi şeyleri insanların hizmetine vermiştir. Yeryüzünde ise canlıları, ağaçları, suyu, gemiyi ve bunun gibi nimetleri insanların faydalarına sunmuştur.⁷⁷

Zuhaylî ise şöyle diyor: “Ey İnsanlar! Her şeyde Allah Teala'nın birliğini ifade eden tevhit delillerini ve sizin üzerinize ihsanda bulunduğunu bilmiyor musunuz? Gece

⁷⁴ Razî, age., XXV, 73, 74.

⁷⁵ Yıldırım, age., IX, 4667; Bilmen, age., V, 2679; Vehbi, age., XI, 4234; Ateş, age., VI, 530.

⁷⁶ Lokman, 31/20.

⁷⁷ Bkz. Taberî, age., XXI, 93; Zemahşerî, age., III, 505; Beydavî, age., IV, 349; Mahalli, age., II, 102; Razî, age., XXV, 124; Suyutî, age., V, 322.

ve gündüz kendileriyle aydınlanacağınız güneş, ay ve yıldızlar gibi göklerde bulunan bütün varlıkları; insan, hayvan ve bitkileri sulamak için kendisinden yağmur incek bulutlar; yeryüzünde bulunan madenler, nehirler, denizler, ağaçlar, bitkiler, meyveler ve benzeri gıdaları sizin emrinize veren O'dur. Sizin üzerinize açık gizli, maddi manevi, bilinen bilinmeyen, nimetlerini tam ve mükemmel olarak veren O'dur. Kitapların indirilmesi, Peygamberlerin gönderilmesi, kuşkular, sebepler ve mazeretlerin giderilmesi bu nimetlerden bazılarıdır.”⁷⁸

Abdulfettah Tabbara, bu ayetle ilgili şöyle demektedir: “Bu ayet, Allah'ın bütün yıldızlarıyla beraber gökleri, içindeki varlıklarıyla birlikte insanoğlunun faydalanması için musahhar kıldığını kesin olarak beyan etmektedir. İnsan, bunlara ulaşp, muhtaç olduğu şeyleri, aklını, zekâsını, azmini ve iradesini kullanarak meydana çıkardığı zaman, Allah'ın iradesine uygun hareket etmiş olur.”⁷⁹

Kur'an-ı Kerim, varlık âleminde vücut bulan canlı cansız her şeyin insan için yaratıldığını ve her şeyin bağlı bulunduğu kanun gereği ister istemez insanın buyruğuna verilerek hizmetine sevk edildiğini açıklamaktadır. Bu, her şeyden önce insanın yaratılmasındaki hikmeti ve azizliği, O'nun Allah yanındaki derece ve kıymetini ortaya koymaktadır. O halde kâinata insan denilen canlı yoksa yaratılan her şeyin anlamı ve hikmeti kalkmakta ve bir bakıma anlamsız kalmaktadır.⁸⁰

Mevdudî ise olaya şöyle yaklaşıyor: “Bir şeyin bir kimsenin emrine musahhar kılınması iki şekilde olur: a) O kimse, o şeyden faydalanmaya yetkili kılınır. b) O şey, o kimseye fayda versin ve onun çıkarlarına hizmet etsin diye bir kanun ve nizam tabi tutulabilir. Allah, gökler ve yerdeki her şeyi insana bir ve aynı anlamda musahhar kılmamış, bir kısmını birinci, diğer kısmını ikinci anlamda onun emrine vermiştir. Söz gelişi, insana hava, su, ateş, bitkiler, madenler, davarlar ve diğer birçok şey birinci anlamda; güneş, ay vs. ikinci anlamda musahhar kılınmıştır.”⁸¹

Allah'ın varlık ve birliğine dair kanıtlar sıralanarak insanların bu büyük haksızlığa saptan kurtarılması amaçlanmaktadır. Allah'ın göklerde ve yerde

⁷⁸ Zuhaylî, age., XXI, 159.

⁷⁹ Tabbara, Abdulfettah, **Kur'an ve Modern İlim**, (trc. Celal Yıldırım), İstanbul trs, s.132.

⁸⁰ Kutub, age., XI, 481; Vehbi, age., XI, 4327; Bilmen, age., VI, 2746; Yıldırım, age., IX, 4758; Ateş, age., VII, 71.

⁸¹ Mevdudî, age., IV, 334.

bulunan şeyleri insanların hizmetine vermesinden maksat, bu varlıkların, insanların yararlanabileceği şekilde yaratılmış, düzenlenmiş olmasıdır. İnsanlar varlık düzenini sağlıklı bir şekilde incelerlerse bu gerçeği kendi akıllarıyla da kavrayabileceklerine işaret etmektedir.

Yine Lokman Suresi'nde Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ* “Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır. Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir vadeye kadar hareketine devam eder. Ve Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.”⁸²

İki nurlu varlık olan güneş ve ay mahlûkatın maslahatı ve menfaati için tahsis edilmiştir. Bu ikisinden her biri belirli bir son noktaya kadar ya da kıyamet gününe kadar süratle yörüngesinde seyrederek. Allah insanoğlunun her yaptığından haberdardır. Her şey en son Allah’a varacaktır. O kudretiyle bunları yapmaktadır.⁸³

İnsanoğlu, gökyüzündeki muhteşem nizamı tam manasıyla kavrayamıyor. Devamlı olan bir hadise olduğu için onlardaki muhteşem nizamın farkına varamıyor. Buna ancak her şeye gücü yeten Cenâb-ı Allah güç yetirir. Bunun için Allah’a kulluk etmek gerekiyor. Onun dışındakiler ise batıldır. Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler.⁸⁴

İnsanların gözleriyle gördükleri, faydalarından yararlandıkları bu tablolar, Onun büyüklüğüne, kudretine, faziletine en kuvvetli delildir. O Hak’tır. Sadece ibadet edilmeye, boyun eğilmeye ve dua edilmeye O layıktır. Müşriklerin Ondan başka taptikları ise batıldır. Büyüklüğünde ve yüceliğinde hiçbir şey Onunla boy ölçüşemez. İnsan gökyüzüne baktığı zaman oradaki muhteşem sistemi bu aciz aklıyla kavraması zordur. Çünkü her gün gözünün önünde cereyan ettiği için bunun farkına varamıyor. Bunun için İslam’da tefekkür etmek çok faziletli bir davranış ve ibadet olarak kabul edilmiştir.

Bu konuyla ilgili başka bir ayette Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır: *يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ذَلِكَ اللَّهُ رَبُّكُمُ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ*

⁸² Lokman, 31/29.

⁸³ Razî, age., XXV, 129, 130; Beydavî, age., IV, 351; Zemahşerî, age., III, 509; Zuhaylî, age., XXI, 171.

⁸⁴ Bkz. Kutub, age., XI, 488; Bilmen, age., VI, 2752; Yıldırım, age., IX, 4769; Vehbi, age., XI, 4336; Ateş, age., VII, 75.

تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ “Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar güneş ve ayı emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte (bütün bunları yapan) Rabbiniz Allah’tır. Mülk Onundur. Onu bırakıp da kendilerine taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sahip değillerdir.”⁸⁵

Allah kudretini göstererek diyor ki: Allah geceyi kısaltıp onu gündüze katarak artırır, bazen de gündüzü kısaltarak geceye katar ve onu artırır. Güneşi ve ayı tarafından bir lütuf olarak yaratıklarının hizmetine tahsis etmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar hareketlerine devam edecektir. İşte bütün bunları yapan gerçek Rab’dır. Mülk ancak O’nundur. O halde nasıl Allah dışında başka ilahlara tapıyorlar. Bu gibi insanlar kınanmaktadır.⁸⁶

Her şey Allah’ın kudreti ile cereyan etmektedir. İnsan Allah’ın büyüklüğünü tefekkür ederek bunu anlayabilir. Güneş ve ay diğer gök cisimleri belirli bir plan ve programa göre yaratılmıştır. Zamanları, gelince onlar da yok olacaktır. Bunlarda insanlar için bazı faydalar vardır.⁸⁷

Allah’ın mutlak egemenliğini, zaman ve mekân üzerindeki tasarrufunu burada da görüyoruz. Gece ve gündüz Allah’ın iki delilidir. Bazen bakıyoruz ki geceler uzamış bazen de durum bunun tam tersi bir hal almaktadır. Bu gibi gökyüzündeki olaylar Allah’ın kurmuş olduğu sisteme dayanmaktadır. Çok mükemmel bir sistem etrafında hareket edip durmaktadır. Allah bütün bunları yaptığı halde insanlar nasıl oluyor da Ona başka varlıkları ortak koşuyorlar. Yerdeki ve gökteki her şey Allah’ın kudreti ile olmaktadır. Düşünce gücünü harekete geçirenler bunu daha iyi anlayabilirler.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır: خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ “Allah, gökleri ve yeri hak ile yarattı. “Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor. Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gider. Dikkat et! O azizdir ve çok bağışlayandır.”⁸⁸

⁸⁵ Fatır, 35/13.

⁸⁶ Bkz. Taberî, age., XXII, 149; Mevdudî, age., IV, 551; Razî, age., XXVI, 228; Beydavî, age., IV, 415; Suyutî, age., V, 465; Zemahşerî, age., III, 614.

⁸⁷ Bkz. Mahalli, age., II, 120; Zuhaylî, age., XXII, 244; Kutub, age., XII, 194; Vehbi, age., XI, 4567; Yazır, age., VI, 379; Ateş, age., VII, 296; Bilmen, VI, 2894.

⁸⁸ Zümer, 39/5.

Cenâb-ı Allah'ın kudret ve azametini işaret ediyor. Güneş ve ay kendilerine has yörüngelerinde giderler.⁸⁹

Cenab-ı Allah'ın tüm işleri, tüm fiilleri haktır. Gökleri ve yeri hak olarak yaratmıştır. Laf olsun, eğlence olsun diye yaratmamıştır. Veya Allah, gökleri ve yeri haklı olarak hakka istinat etmek üzere hak açığa çıksın diye yaratmıştır. Kâinatta ne varsa hepsi hak üzerine, yani sağlam temeller üzerine kurulmuş ve belli bir hikmetle yaratılmıştır. Yaratılan her şeyin üzerinde belli bir kanun, belli bir hak yasa işlemektedir. Yani tüm kâinatta hak esastır, adalet esastır. Zulüm ve haksızlık yoktur.

Belirlenen vakit genellikle dünyanın sonu ve kıyamet diye yorumlanmıştır. Ayet, ilahi kudretin mükemmelliğini ispat ediyor, kulların mağfiret talebinde bulunmalarını teşvik ediyor.

1.2.6. Bineklerin İnsanların Emrine Verilmesi

Binekler, düşünmeye ve Allah'ı tespihe sevk eden varlıklardır. Kur'an-ı Kerim'de bize şu dua öğretilmektedir: *وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفَلَكَ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ () لِّتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ “Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etmiştir ki, böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince, Rabbinizin nimetini anarak; Bunu bizim hizmetimize vereni tespih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.”*⁹⁰

İnsanlardan güçlü olan hayvanlar, insanlara hizmet ve itaat edip onları sırtlarında taşır. İnsanlara bu nimetleri veren Allah'tır. İnsanların, Allah'ı tespih ve takdis etmeleri gerekiyor.⁹¹

Yeryüzüne baktığımız zaman birçok varlık görürüz. Mikrop gibi en küçük canlılardan büyüğe doğru tutunuz da en büyük kara hayvanı olan fillerden deniz hayvanı ve büyük balıklara kadar, bütün canlılar, ilahi kanun uyarınca bir hikmetle yaratılmıştır. Bütün bunların yanında en şerefli ve en mükemmel bir varlık olan insan da yaratılmıştır. İnsanda bir üstünlük olarak akıl ve idrak özelliği vardır. Böylece diğer varlıklardan

⁸⁹ Bkz. Taberî, age., XXIII, 230; Mahalli, age., II, 141; Kutub, age., XII, 425; Alusî, age., XXIII, 239.

⁹⁰ Zuhurf, 43/12, 13.

⁹¹ Bkz. Neseî, age., IV, 124; Mahalli, age., II, 162; Mevdudî, age., V, 263, 264; Yazır, age., VII, 46.

ayrılır. Bu nedenle yerde ve gökte ne varsa her şey insanoğlunun menfaati için yaratılmıştır.⁹²

Gemiler ve hayvanlardan binek vasıtaları yaratan Allah'tır. Allah, insanlara bunu öğretmiştir. Aynı şekilde hayvanlardan, binek olarak, etlerinden, sütlerinden, gübrelerinden faydalanılır. Allah'ın nimetini saygı ile hatırlamak gerekiyor. Bu vasıtalara binen ölümü hatırlamalıdır.⁹³

Her sınıf varlığı yaratan, hem de her şeyi çift yaratan Allah'tır. Tüm çiftleri yaratan Allah'tır. Zaten kendisinin dışında her şey çift olarak yaratılmıştır. Binesiniz, taşınasınız diye denizlerde gemileri, karalarda da binit hayvanlarını yaratıp hizmetinize sunan da yine Allah'tır. Sırtlarına binmeniz, etlerinden yemeniz, sütlerinden istifade etmeniz için onları yaratıp, sizin için zelil kılan, emrinize amade eyleyen Allah'tır.

Yine Hac Suresi'nde şöyle buyrulmaktadır: *وَالْبَدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْقَائِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ* “Biz büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın (dininin) işaretlerinden (kurban) kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız. (Ve kurban ediniz) Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık (canı çıktığında) onlardan hem kendiniz yiyin, hem de ihtiyacını gizleyen-gizlemeyen fakirlere yedirin. İşte bu hayvanları biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.”⁹⁴

Bu hayvanları bize boyun eğdiren Allah'a şükürümüzün bir göstergesi olarak kurban edilmelidir. O büyük hayvanları insanlara boyun eğdirmiştir. Onlar azgın, zapt edilmez olsaydı insan buna güç yetiremezdi.⁹⁵

Büyük güçlü hayvanlar boyun eğ, onlara binilir ve onlar kesilir. Onlar itaat ederler. Verdiği nimetlere karşı Allah'a yaklaşmak ve amelde ihlâslı olmak suretiyle şükredersiniz. Bu nimet, şükür ve hamdi gerektiren değerli bir nimettir.⁹⁶

⁹² Tabbara, age., s. 200.

⁹³ Bkz. Razî, age., XXVII, 621, 622; Zuhaylî, age., XXV, 125; Yıldırım, age., XI, 5506; Ateş, age., VIII, 241; Vehbi, age., XIII, 5187.

⁹⁴ Hac, 22/36.

⁹⁵ Kutub, age., X, 234; Mevdudî, age., III, 367, 368; Yıldırım, age., VIII, 4025; Vehbi, age., IX, 3542; Toptaş, Mahmut, **Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri**, Cantaş Yayınları, İstanbul 1993, V, 239; Ateş, age., VI, 28.

Kurban ibadetinin hikmeti, “Eşyanın insanın emrine amade kılınması” demeye gelen teshir sırrında yatmaktadır. Teshir, insanın yaratılmışlar âlemindeki şerefini gösterir. Teshir varlık hiyerarşisine delalet eder. Kurban kesmek, Allah’ın koyduğu varlık hiyerarşisine saygı göstermektir.⁹⁷

Kocaman hayvanlara baktığımız zaman insanlar bu hayvanlardan her türlü yönden faydalanmaktadırlar. Eğer Allah onları, insanlara boyun eğdirmeseydi insanlar onlara çok zor bir şekilde hükmederlerdi. Bu büyük baş hayvanları Cenab-ı Allah, dinin alametlerinden kılmıştır. Yani kurban ibadeti olarak kesiliyorlar. Bunun için insan, devamlı şükür içinde olmalıdır. Kurban ibadetinde de esas olan Allah’a yaklaşımdır. Bununla ilgili Allah’u Teala Kur’an’da şöyle buyuruyor: “Onların ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır; fakat Ona sadece sizin takvanız ulaşır. Sizi hidayete erdirdiğinden dolayı Allah’ı büyük tanıyasınız diye O, bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. (Ey Muhammed) Güzel davrananları müjdele!”⁹⁸ Bu ayet genel olarak bütün ibadetlerde iyi niyet ve ihlâsın gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Yani bütün ibadetlerde öncelikli hedefimiz Allah rızası olmalıdır.

1.2.7. Hz. Davut ve Hz. Süleyman’ın Emrine Verilen Varlıklar

Cenâb-ı Allah, Enbiya Suresi’nde şöyle buyurmuştur: فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعَلَّمْنَا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُلًّا فَاعَلَيْنَ “Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman’a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik. Kuşları ve tespih eden dağları da Davut’a boyun eğdirdik. (Bunları) Biz yapmaktayız.”⁹⁹

Yüce Allah, dağları ve kuşları Davut’a musahhar kıldığını, bunların Onunla beraber tesbih ettiklerini bildirmektedir. Bu da sesinin güzelliğinden dolayı dağların ve kuşların dahi Davut’la beraber tespih ettiklerini, Davut ilahi okurken Onun okuyuşuna katıldıklarını gösterir. Ayetteki teshirden maksat, dağların ve kuşların bağlı bulundukları hilkat kanununa şaşmadan uymaları ve Davut Peygamberin (as) onlara has bu kanunu anlaması ve dağların yankısından, kuşların ötmesinden bir takım tespih

⁹⁶ Bkz. Razî, age., XXIII, 227; Mahalli, age., II, 40; Zuhaylî, age., XVII, 218, 219; Yazır, age., V, 490; Bilmen, age., V, 2226.

⁹⁷ İslamoğlu, Mustafa, **Hayat Kitabı Kur’an, Gerekçeli Meâl Tefsir**, Düşün yayıncılık, İstanbul 2008, s, 648.

⁹⁸ Hac, 22/37.

⁹⁹ Enbiya, 21/79.

anlamında neticeler çıkarmasıdır. Diğer bir husus da, dağların ve kuşların Davut Peygamberle birlikte tespihe musahhar kılındıklarıdır. Eşya, insana hizmet vermek üzere baş eğdirilmiştir.¹⁰⁰

Bazı müfessirlere göre dağların ve kuşların tesbihi hakikattir. Bazılarına göre mecazî anlamda bir tespihtir. Dağlar ve kuşlar Allah'ın varlığına, kudretine, büyüklüğüne delalet ettiği için lisan-ı hal ile Allah'ı tespih etmektedir. Onların tespihi bütün tabii varlıklar gibi en ufak bir sapma göstermeksizin ilahi kanuna boyun eğmeleridir.¹⁰¹

Bir kul ki, gönlü Allah'a bağlanır, şüphesiz ki o kul bütün varlığıyla bu bağlantının tesirini duyar, gönlü bütün varlıklarla birlikte çarpar. Cins ve renk ayırımından ortaya çıkan farklılıkları ve bütün engelleri siler, atar, aradaki her tür hudut ve manaları kaldırır. Ve işte o zaman o kulun iç dünyası ile kâinatın iç âlemi arasında karşılıklı bir buluşma ve anlaşma meydana gelir.¹⁰²

Allah, Hz. Davut'un sesinin güzelliğinden dolayı Zebur'u okurken dağlar ve kuşları da tesbih etmede Onun emrine vermiştir. Ayette dağlar, kuşlardan önce zikredilmiştir. Çünkü onların emir altına verilmesi ve tespih etmeleri daha hayret verici olup, ilahi kudrete daha fazla delalet etmekte, mucize yönünden daha parlak ve belîğ bir özellik taşımaktadır. Zira dağlar cansızdırlar, kuşlar ise konuşamayan canlılardır. Bundan dolayı ayette bu şekilde gelmiştir.¹⁰³

Dağlar daha büyük oldukları için ayette daha önce zikrediliyor. Ve insanlar verilen bu örnekten daha çok etkileniyorlar. Tabiata baktığımız zaman her şey Allah'ı zikretmektedir. Hz. Davut (as) da Allah'ı zikrettiği zaman onlar da bu zikre katılıyorlardı. Ve kocaman o dağların Hz. Davut'un (as) emri altına verildiğini görüyoruz. Allah'ın yaratmış olduğu insan da Allah'a bağlanırsa kendisi için yeni şeylerin ortaya çıktığını görebilir. Yeter ki kul her işinde ihlâs ve samimiyeti elden bırakmasın.

¹⁰⁰ Bkz. Mahalli, age., II, 33; Ateş, age., V, 515; Yıldırım, age., VIII, 3938, 3939; Vehbi, age., IX, 3463; Döndüren, age., II, 531; Zuhaylî vd, age., s.329.

¹⁰¹ Karaman, Hayreddin vd, **Kur'an Yolu**, DİB Yayınları, Ankara 2006, III, 693.

¹⁰² Kutub, age., X, 157; Mevdudî, age., III, 322.

¹⁰³ Razî, age., XXII, 169, 170; Zuhaylî, age., XVII, 100.

Yine bu konuyla ilgili başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: *إِنَّا سَخَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْبُشْرِاقِ () وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ* “Doğrusu biz akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları, toplu halde kuşları Onun emri altına vermiştik. Hepsi Ona yönelmiştir.”¹⁰⁴

Allah dağları emre amade kılmıştır ki, güneşin doğuş vaktinde ve gündüzün sonunda Hz.Davud ile birlikte tesbih ederler. Davut (as) her tesbih edişinde onlar da cevap verirlerdi.¹⁰⁵

İnsanlar bu durumu hayretle karşılarlar. Hâlbuki şaşılacak bir durum yoktur. Canlı cansız hepsini yaratan Cenâb-ı Allah’tır. Bir insanın Rabbiyle olan alakası, ihlâsı, nur derecesine erdiğinde aradaki engeller hemen çekilir. Hepsi aynı çizgide birleşir. Davut Peygambere (as) bunların tesbihini anlama yeteneği verilmiştir.¹⁰⁶

Dağların tesbihinden maksat kendilerine uygun dillerle Allah’ı takdis etmeleridir. Onu her türlü noksan sıfatlardan münezzeh kılmalarıdır. Tıpkı Allah Resulü’nün (sav) elinde tesbih eden taşlar gibi. Bu olay da Peygamberimizin (sav) mucizelerindendir. Bu ayette dikkatimizi çeken diğer bir nokta da bir gün içindeki iki önemli zaman dilimine dikkat çekilmiş olmasıdır. Bu iki zaman dilimi duaların kabul olduğu önemli anlardır. İnsan bu iki zaman dilimini duayla, tövbeyle, zikirle, tesbihle geçirmelidir. Kısaca dolu dolu geçirmelidir. İnsanlar dağların zikrini acayip bir olay olarak karşılayabilirler. Hâlbuki şaşılacak bir durum yoktur. Bütün kâinatı yaratan Allah’tır. Bu varlıklar da Allah’ın kendilerine koymuş olduğu yasalara göre hareket ederler. Onun emri dışına çıkmazlar.

Hız. Süleyman’a verilen nimetler de şu ayette açıklanmaktadır: *فَسَخَرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءَ حَيْثُ أَصَابَ () وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ () وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ* “Bunun üzerine biz de, istediği yere Onun emriyle kolayca giden rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalarla bağlı diğer yaratıkları Onun emrine verdik.”¹⁰⁷

¹⁰⁴ Sad, 38/18, 19.

¹⁰⁵ Bkz. Razî, age., XXVI, 374; Zuhaylî, age., XXIII, 184; Vehbi, age., XII, 4778; Ateş, age., VII, 463, 464; Yazır, age., VI, 465.

¹⁰⁶ Bkz. Kutub, age., XII, 382; Yıldırım, age., X, 5157, 5158; Kazancı, A. Lütfi, **Peygamberler Tarihi**, Nil Yayınları, İstanbul 1997, II, 285, 286; Harman, Ömer Faruk, “**Davud mad.**”, TDVİA, İstanbul 1994, IX, 22; Köksal, M. Asım, **Peygamberler Tarihi**, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 180.

¹⁰⁷ Sad, 38/36, 37, 38.

Allah, Hz. Süleyman'ın duasını kabul etmiştir. Rüzgârlar Onun emrine itaatkâr olmuşlardır. Şeytanlar da onun emrine musahhar kılınmıştır. Büyük kaleler, köşkler yapılmasında onları çalıştırıyordu. Ve denizlerden inci, mercan vs. kıymetli şeyleri şeytanlar vasıtasıyla çıkarıyordu.¹⁰⁸

“Aynı veya farklı hava kütleleri arasındaki basınç farklarından kaynaklanarak havanın bir yerden diğerine hareket etmesine rüzgâr denir. Hareket halindeki hava hem kinetik enerjiye sahiptir hem de sıcaklık enerjisini iletir. Rüzgâr, hem yeryüzünde enerji veya sıcaklık dağılışı üzerinde hem de kıyıların ve kurak-yarı kurak bölgelerin şekillenmesinde önemli rol oynar. Rüzgârlar, sadece bir hava hareketi değil, aynı zamanda sıcaklığı nakletmeleri açısından büyük öneme sahiptir. Örneğin; Batı rüzgârları, ekvator ve subekvatorial bölgelerin sıcak sularının yüksek enlemlere ulaşmasını sağlayarak buraların ısınmasında önemli rol oynar. Aynı şekilde ısınmış hava kütlelerinin enerji açığı olan yüksek enlemlere hareket etmesini sağlar. Rüzgârların çeşitli hareketleri iklim üzerinde ve bilhassa yağış şartlarında önemli değişimlere neden olur. Hava kütlelerinin uzaklaştığı sahalar çöllere tekabül ederken, özellikle nem bakımından zengin farklı hava kütlelerinin karşılaşması ile meydana gelen yağışlar, nemli bölgelerin oluşmasını sağlar.”¹⁰⁹

Rüzgâr, Hz. Süleyman'ın emrine boyun eğerek, toz toprak kaldırmadan ve sarsmadan yumuşak bir şekilde, sürat ve kuvvetle akıp gider, Onu gitmek istediği yere taşıyıp götürürdü. Azgın şeytanlar da Onun emrine amade kılınmıştır. Hz. Süleyman da onların kötülüklerini önlemek ve kendilerini cezalandırmak için onları zincir ve bukağılarla bağlamıştır. Ve diğer şeytanları da değişik işlerde çalıştırıyordu.¹¹⁰

Allah kendisinin istediği şekilde kendisine kul olmuş kullarına nice nimetler lütfediyor. Bu durum yeryüzünde Allah'ın değişmeyen yasasıdır. Hz. Süleyman gibi olmaya çalışan kullara, Allah, yardımını, desteğini vaat etmektedir. Allah, Hz. Süleyman'a öyle muhteşem bir saltanat veriyor ki şeytanlar, cinler Onun emrinde çalışıyorlar. Hz Süleyman (as) bu şekilde bir duada bulunmuştu. Ve Allah da Onun duasını kabul etti. Rüzgârlardan da değişik şekillerde faydalanabileceğine dair bize bir

¹⁰⁸ Bkz. Taberî, age., XXIII, 192; Kutub, age., XII, 389; Mahallî, age., II, 138; Bilmen, age., VI, 3039; Ateş, age., VII, 469, 470; Yıldırım, age., X, 5169; Köksal, age., s.214.

¹⁰⁹ Atalay, age., s.91.

¹¹⁰ Zuhaylî, age., XXIII, 202, 203; Döndüren, Hamdi, age., II, 721.

yol çizmektedir. Rüzgâr enerjisi dediğimiz durum bunu daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

1.2.8. Musallat Etme Anlamında Kullanılması

Ad kavminin helak olması ile ilgili Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: **وَأَمَّا عَادُ فَاهْلَكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ () سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَایِيَّةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازُ () نَخْلٌ خَاطِيَةٌ ()** “Ad kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler. Allah onu, ardı ardına yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın) o kavmi içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.”¹¹¹

Burada “sehhare” kelimesi “musallat etme” anlamında kullanılmıştır.

Firavun gibi Allah'ı ve Peygamberi yalanlayanlara bir göz atmamız isteniyor. Ad ve Semud kavmi Peygamberlerini inkâr ettiklerinden, kendilerini Peygamberden üstün gördüler. Allah'ın ayetlerine ihtiyaçları olmadığını ifade ettiklerinden, kibirlenmelerinden, malları, yaptıkları sarayları, köşkleriyle Allah'a başkaldırdıklarından dolayı, çok şiddetli bir şekilde cezalandırılmaları bize haber veriliyor. Hatta Ad kavminin yedi gece sekiz gün devam eden, şiddetli bir fırtınanın altında helak olup gittiklerini ve geriye kökünden sökülmiş hurma ağaçları gibi kalakaldıklarını ve onların insanlarından geriye bir eserin bulunmadığını ifade ediyor.¹¹²

Görüldüğü gibi Kur'an'da “sehhare” kelimesi boyun eğmek, emre amade olmak, hizmetine vermek, musallat etme manalarında kullanılıyor. Güneşin, ayın, gecenin, gündüzün, hayvanların, denizlerin, rüzgârın vs. musahhar kılındığını gördük. Bunlar Allah'ın emrine boyun eğmiştir. Allah da bunları insanın emrine vermiştir. Ancak son ayette farklı bir anlam kazanarak musallat etme, felaketi onların üzerine gönderme anlamında kullanılmıştır. Bundan başka iş gördürme manasında da kullanılmıştır.

1.2.9. İş Gördürme Manasında Kullanılması

Bu konuyla ilgili Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: “*Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliliklerini aralarında biz paylaştırdık.*

¹¹¹ Hakka, 69/6, 7.

¹¹² Bkz. Mahalli, age., II, 232; Alusî, age., XXIX, 41; Vehbi, age., XV, 6105; Bilmen, age., VIII, 3819; Ateş, age., X, 37; Toptaş, age., VIII, 43, 44.

Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.”¹¹³

Bu ayette de farklı bir anlamda kullanılmıştır. Mustafa İslamoğlu ayetteki kelimeyi “istihdam etsin diye” meallendirmiştir. Farklılıkları övünme ya da yerinme gerekçesi değil, hayatı paylaşma ve inşa etme vesilesi bilsinler diye böyledir. Suhriyyen, “kendi fonksiyonunu oynamaya mecbur olarak” manasındadır.¹¹⁴

1.3. Sehhare Kelimesi ile Yakın Anlamda Kullanılan Kelimeler

Kur’an’da geçtiği şekilde bu kelimeler şunlardır:

1.3.1. Ceâlê

Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır: “*Biz, yeryüzünü dirilere ve ölümlere toplanma yeri yapmadık mı? Yeryüzünde haşmetli dağlar yarattık, sizlere tatlı sular içirdik.*”¹¹⁵

Allah, yeryüzünün ölümler ve diriler için bir toplanma yeri olduğunu söylüyor. Yeryüzünü insanlar ve hayvanlar için toplanma yeri yapmıştır. Kendi emrine musahhar kılmıştır.

“Allah, onlara ilk önce kendilerindeki nimetleri anlattı. Sonra, onlara kendi varlıklarının dışında olan nimetleri anlattı. Yeryüzü, bütün insanları topluyor ve kendine katıyor. O, insanların annesi gibidir. Canlılar, onun üstünde ev ve yurtlarda oturur; ölümler ise toprağın karnında, kabirlerde oturur.”¹¹⁶

Yine bu konuyla ilgili başka bir ayette şöyle buyruluyor: “*Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz?*”¹¹⁷

Cenabı Allah insanoğlunu yaratmış sonra ona yeryüzünde yaşayabileceği bir mekân var etmiştir. Yeryüzü insanın hizmetine sunulmuştur.

“Sizi yeryüzüne yerleştirdik, buyruğu size orada yerler, mekânlar ve karar kılınacak yerler kıldık. Sizi oraya yerleştirdik ve sizi orada tasarruf etmeye muktedir

¹¹³ Zuhurf, 43/ 32.

¹¹⁴ İslamoğlu, age., s. 973.

¹¹⁵ Murselat, 77/ 25, 27.

¹¹⁶ Sabunî, Muhammed Ali, **Safvetü’t-Tefasir**, Daru’s-Sabunî, Daru’l-Hadis, Kahire trs., III, 489; Zuhaylî vd., age., s. 582.

¹¹⁷ Araf, 7/10.

kılarak, sizin için orada birçok geçim vasıtaları yarattık demektir. Ayetteki meâyiş geçim vasıtalarından maksat insanların elde ettikleri çeşitli menfaatlerdir. Bu menfaatleri iki kısma ayırmak mümkündür:

a) Meyveleri ve benzeri şeyleri yaratması gibi doğrudan doğruya Allah'ın yaratması ile meydana gelen menfaatler.

b) İnsanın çalışıp çabalaması ile elde ettiği menfaatler...

Gerçekte bu iki kısmın hepsi de Allah'ın fazlı ile O'nun muktedir kılması ve imkân vermesi ile olur. Dolayısıyla her şey Allah Teala tarafından verilmiş bir nimet olur. Nimetlerin çokluğu ise hiç şüphe yok ki Allah'a itaat etmeyi, O'nun emir ve yasaklarına uymayı gerektirir. Bununla birlikte insanın şükrü azdır.¹¹⁸

Yüce Allah, “Andolsun ki, sizi yeryüzünde yerleştirip iktidar verdik.” buyruğunda, yemin etmekte ve böylelikle nimetlerinin çokluğu ile kullarına olan lütfunu açığa çıkarmaktadır. Onlara yeryüzünü yerleşecekleri bir yer, bir karargâh kılmak suretiyle ve orada tasarrufta bulunma güç, iktidar ve yetkisini vermek, yeryüzündeki türlü menfaatleri kendilerine mubah kılmak, onlara oradan rızıklarını çıkartabilmeleri için bulutu ve yağmuru musahhar kılmak, orada da dağlar ve nehirler yaratmak suretiyle onlara olan pek çok nimetini, lütfunu hatırlatmaktır. Nimete şükür, nimetlerin sahibi olan Allah'ı tam anlamıyla bir tanımakla olur. Ona layık olduğu şekilde hamd ve senada bulunmak, nimetlerin haklarını yerine getirmek ve bu nimetleri yaratılış sebeplerine uygun şekilde kullanmak ve yönlendirmekle olur. Bunların yaratılış maksatlarına uygun olarak kullanılmalrı ise Yüce Allah'ın haklarını tastamam yerine getirmek, insan azalarını hayır alanlarında Allah'ın rızası yolunda kullanmak, onları kötülük ve masiyetlerden uzak tutmakla olur. İşte bu anlamdaki bir şükür ile nimetler devamlılık arz eder ve insan mutlu olur.

Yüce Allah'ın nimetlerinin hatırlatılması iman ehlinin daha bir itaat etmesini ve O'nun buyruklarına bağlı kalmalarını gerektirir. İşte bundan dolayı şükredenler az, nankörlük ve inkâr edenler çoktur. En üstün nimetlerden birisi de insana yeryüzünde yerleşme ve oranın zenginlik kaynaklarında tasarruf edip pek çok faydalı şeylerinden yararlanma imkânının verilmesidir. Uzak uçuşları, insanın aya ve diğer gezegenlere

¹¹⁸ Razî, Fahrüddin, **Tefsiru'l-Kebir**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, XIV, 24, 25.

modern bilgi çağında herhangi bir şekilde ulaşmış olması, insanın yeryüzüne bağlılığının, ona olan sevgisinin ve orada uzaklaşması halinde oraya duyacağı özlemin boyutlarını ispatlamış bulunmaktadır. Bu nimetler arasında yeryüzünde geçim sebeplerinin hazırlanışı ve çeşitli yiyecek, içecek ve diğer hususlardan olup geçimi sağlayan gereklerin var edilmiş olması yer almaktadır.

Andolsun ki, sizi yeryüzünde yerleşik kıldık, onu size vatan, hayat ve ölümünüzde karargâh yaptık veya üzerinde tasarrufa güç ve kuvvet verdik. Ve onda sizin için birçok geçimlikler, yaşayacak, geçinecek, faydalanacak sebepler, vasıtalar yaratıp tahsis ettik ki yer, güç ve geçim sebepleri diğer bir deyimle vatan, iktidar, geçim, bu esas nimetler ne büyük ilahi bağışlardandır. Ve bunlardan dolayı insanlar, Allah’a karşı ne kadar hukuk ve görevler ile şükür ve şükran borçludur. Böyle iken siz pek az şükrediyorsunuz. Vatan olan yeryüzünün ıslah ve imarında ve geçim sebeplerinin elde edilmesinde yaratıcısını ve yaratıcının emirlerini tanıyarak güç ve kuvvetini yerli yerinde kullanan, bozgunculuk ve zulümden küfür ve taşkınlıktan sakınanlar az olduğu gibi şükredenlerin bile şükür ve ibadetlere ayırdıkları zaman ne kadar azdır. Oysa insanlar bunlardan başka daha ne büyük ilahi nimetlere şükran borçludurlar.¹¹⁹

Yine bu konuyla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: “*Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileyseydi, onu elbette hareketsiz kılardı. Sonra biz güneşi, ona delil kıldık. Sonra onu (uzayan gölgeyi) yavaş yavaş kendimize çektik. (kısalttık)*”¹²⁰

Gölgenin farklılaşmasında insanlar, bitkiler, hayvanlar için çok fayda vardır. Faydalarından biri, bunun zaman ölçüsü olarak kullanılmasıdır. Gölgenin var edilmesi ve güneşin doğuşundan batışına kadar değiştirilmesi, bir durumdan diğer bir duruma intikal etmesi, tutulması ve yayılması, hikmete göre gölgede tasarruf edilmesi, kudret sahibi, her şeyden haberdar, her şeyi gören, her şeyi gayet iyi bilen, sonsuz hikmet sahibi olan son derece şefkatli olan ve son derece merhametli olan Allah’ın varlığına açık bir delildir.

1.3.2. Metaân

Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçmektedir: “*İnsan, yediğine bir baksın! Şöyle ki: Yağmurlar yağdırdık. Sonra toprağı göz göz yardık da oradan ekinler, üzüm bağları,*

¹¹⁹ Elmalılı, age., IV, 16.

¹²⁰ Furkan, 25/45, 45.

*sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. (Bütün bunlar) sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.”*¹²¹

Bu ayette Allah, bizlerin ve hayvanların yiyeceklerinin kendisi tarafından yaratıldığını bildiriyor. Ve eğer bütün bunları insan reddediyorsa çok şiddetli bir gün olan kıyametin geleceği haber veriliyor.

Önceki ayetlerde insanın var oluşu ile ilgili lütuflar zikredilmiş. Bu ayetlerde ise onu çevreleyen nimetlerden bahsediliyor. Bunun yanı sıra insanın kendi dışındaki nimetler göz önüne seriliyor. İnsan böylece Allah'ın büyüklüğünü düşünüp tefekkür edecek ve Allah'ın büyüklüğünü idrak ettikten sonra şükredecektir.¹²²

1.3.3. Enzelna

Cenab'ı Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: *“Ey Âdemoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetlerindendir. Belki düşünüp öğüt alırlar. (diye onları indirdi.)”*¹²³

Allah Teala, yağmuru indirmiştir. Yağmur vasıtasıyla da kendisinden elbiseler yapılan şeyler meydana gelmiştir. İşte böylece Cenabı Hak, sanki elbiseyi gökten indirmiştir. Özetle, yerde meydana gelen şeyler, gökten inen şeylere bağlı olunca Allah Teala, sanki yerdekileri gökten indirmiş olur.¹²⁴

Ey Âdemoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giyimlikler ile süslenecek elbise indirdi. Ey insanlar! Ayıp yerlerinizi örten elbiselerinizi, müreffeh bir yaşantı ile beraber ziynet ve güzellik elbiselerini sizin için yarattık. Takva örtüsü ise bunlardan daha hayırlıdır. Nefislerin, Allah'ın yasaklarından kaçınarak taatte bulunmaları suretiyle Ona karşı muttaki olmaları, ayıp yerlerinizi örten elbiselerinizden daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetlerindendir. Bu elbise ve mallar, Allah'ın hüccet delillerindendir. Belki öğüt alırlar. İnsanların ibret alıp batılı terk etmeleri ve Hakka yönelmeleri içindir.¹²⁵

¹²¹ Abese, 80/24, 32.

¹²² Sabunî, age., III, 507; Zuhaylî, age., s. 586.

¹²³ Araf, 7/26.

¹²⁴ Razî, age., XIV, 42, 43.

¹²⁵ Taberî, age., VIII, 192, 193.

“Yerle, gökle, içle dışla, fertle, toplumla, tabiatla, sanatla ilgili sebepleri yaratıp ihsan ettik. Âdem ve Havva cennette saklı ve gizli oturlurken ayıpları açılarak yeryüzüne gelmiş oldukları gibi, Âdemoğullarından her biri de ana karnında “ Döl yatağı” içinde saklı ve gizli olarak rızıklanıp dururken çınlıçplak yeryüzüne indiler. Sonra da ayıplarını örtecek veya giyininip kuşanıp süslenecek şekilde fakirce veya zengince iki çeşit elbise ile korunmaya ve örtünmeye ve hatta güzelleşme ve süslenmeye imkân buldular. Takva elbisesi, o mutlak hayırdır. Sırf faydadır. Elbise nimetinden faydalanma ve istifade asıl bununladır.”¹²⁶

1.3.4. Zellele

Bununla ilgili olarak Kur’an’da şöyle geçmektedir: *“Bu hayvanları onların emrine verdik. Onların bazısını binek olarak kullanırlar, bazısını besin olarak yerler.”*¹²⁷

Allah’a şirk koşan ve gerek putlara, gerekse başkalarına kulluk eden bu müşrikler, Allah’ın kendileri için kendilerinin emrine verdiği bu hayvanları yarattığını ve bunları, herhangi bir vasıta veya ortak söz konusu olmaksızın onlar için var ettiğini müşahade etmezler mi? Hâlbuki onları bu hayvanlara malik kılmıştır; onlar bu hayvanlar üzerine hâkimdirler ve onları diledikleri gibi zabt ve tasarrufları altında bulundururlar, onlar da kendilerine boyun eğler, itaatsizlik etmezler. Eğer Allah dileseydi, bu hayvanları, kendilerine isyan edip karşı gelen, vahşi ve kendilerinden nefret eden varlıklar yapardı. Bu durumda onlar bu hayvanlardan istifade etme imkânı bulamazlardı. Sonra bu hayvanların insana sağladığı faydalardan bahsediliyor.

Görmezler mi ki, ellerimizin yaptıklarından onlar için hayvanlar yarattık. Müşrikler görmezler mi ki, onlar için deve, sığır, koyun gibi davarları yaratıp, emirlerine amade kıldık. Kendileri de bunlara sahip bulunmaktadırlar. Onlar da diledikleri şekilde zorla zabt ederek bu davarları kullanmaktadırlar. Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik. Onlardan kimileri binekleridir, kimisinden de yerler. Bu davarları onlara boyun eğdirdik; kiminin sırtına binerler, kiminin de etlerinden yerler.¹²⁸

¹²⁶ Yazır, age., IV, 28.

¹²⁷ Yasin, 36/72.

¹²⁸ Taberî, age., XXIII, 35, 36.

1.3.5. Kahêre

En'am Suresi on sekizinci ayette Allah, şöyle buyuruyor: “ *O, kullarının üstünde her türlü tasarrufa sahiptir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.*”

O, kullarının üstünde yegâne mutasarrıftır. Yücelik ve üstünlük sahibi olan Allah, kullarına galiptir, onlar üzerinde dilediği gibi tasarruf eder, kullarının faydalarının nerede olduğundan haberdardır.¹²⁹

“O kadir, kullarının üstünde kahredicidir. Altan tesir etmeye çalışır ve mağlup olması ihtimalli bir etkileyici değil, her yönden üstün, daima galip ve kahredici bir kadirdir. Ne zararına karşı konulabilir, ne de hayrı engellenir, zarar O’nun zararı, hayır O’nun hayrıdır.”¹³⁰

Yine Sehhare kelimesi ile yakın anlamda kullanılan “itaat etmek” anlamında “etaa” fiili kullanılmıştır. Nisa suresi sekseninci ayette şöyle buyrulmaktadır: “ *Kim resule itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince seni onların başına bekçi göndermedik.*” Bakara suresi yüzonaltıncı ayette ise şöyle geçmektedir: “ *Allah, çocuk edindi*” dediler. *Haşa! O, bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O’nundur. Hepsî O’na boyun eğmiştir.*” Bu ayette geçen “kanitun” kelimesi de sehhare ile yakın anlamda kullanılmıştır.

1.4. İnsanın Üstünlüğü

Kur’an’a baktığımız zaman insanın yüce bir varlık olarak yaratıldığını görüyoruz. Yüce Allah, insanı en güzel bir biçimde yaratmış ve onu yaratıkların en şerefli kısıtını melekler dâhil bütün âlemlere tercih etmiştir. Allah Teala, insanı yeryüzünde halife tayin ederek ona olan güvenini ve yakınlığını önemle beyan etmiştir.

Kur’an’ın insana dair diğer önemli bir beyanı da insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesiyle ilgilidir. Ağırlıklı yoruma göre hilafet, esas itibariyle yeryüzünü imar ve ıslah görevi olup, insan bu görevin gerektirdiği güçlerle donatılmıştır. Ard arda gelen nesiller boyunca insan bu görevin yükümlülük ve sorumluluğu altındadır.¹³¹

¹²⁹ Taberî, age., VII, 214.

¹³⁰ Yazır, age., III, 397.

¹³¹ Kutluer, ilhan, “İnsan mad.”, TDVİA, İstanbul 2000, XXII, 321.

1.4.1. İnsanın Halife Olarak Yaratılması

Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: **وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ** “Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? Dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.”¹³² “Bu konuda çeşitli yorumlar vardır. İnsanlar, yeryüzünde ikamet ederler, orayı imar ederek kuşaklar birbirini izleyecek şekilde hayat sürdürürler. Bir diğerine göre bu ifade insanlar arasında hükmeden yönetici anlamında kullanılmıştır. Bir başkasında sadece Hz. Âdem’in kastedildiği, bir diğerinde de Hz. Âdem ve ondan sonra gelen soyu kastedildiği belirtilmiştir.”¹³³

Bu ayet-i kerime, Yüce Allah’ın emir ve hükümlerini uygulamak hususunda yeryüzünde halife kıldığı insanın üstün kılınışının delilidir. Hz. Âdem’in halife kılınış hikmeti, insanlara rahmet olmasıdır. Çünkü belli bir aracı olmaksızın Yüce Allah’tan emir ve nehiylerin alınması kullar için altından kalkılabilecek bir iş değildir. Şanı Yüce Allah’ın insanlardan Resuller göndermesi, Onun rahmetinin bir tecellisidir.¹³⁴

Halife, asilin yerine geçen vekil manasındadır. Musa (as) kardeşi Harun’a, “yerime geç” manasında hilafet kelimesini kullanmıştır. Allah da yeryüzünü imar etmek, insanları Allah’ın kanunlarına göre yönetmek üzere yarattığı Âdem ve neslini halife olarak yaratacağını meleklere söyledi. Halife terimi, Kur’an’da İslam toplumunu yönetecek devlet başkanı anlamında da kullanılmıştır. Çoğunluk İslam fakihleri, bu ayetlere ve sahabe uygulamasına dayanarak İslam toplumunda bir halifenin işbaşına getirilmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir. Toplumda görüş ayrılıklarının ve anlaşmazlıklarının çözümlenmesi, hakların çiğnenmesinin önlenmesi, had cezalarının uygulanması ve kötülüklerin engellenmesi gibi sebeplerle akıl da bunu gerekli görür.¹³⁵

¹³² Bakara, 2/30.

¹³³ Derveze, M. İzzet, **et-Tefsiru’l-Hadis**, (çev. Muharrem Önder, Vahdettin İnce), Ekin Yayınları, İstanbul 1998, V, 63.

¹³⁴ Bkz. Taberî, age., I, 287, 288; Razî, age., II, 388, 389; Beydavî, age., I, 277; Zemahşerî, age., I, 153; Suyutî, age., I, 93, 94; Zuhaylî, age., I, 125, 126.

¹³⁵ Bkz. Yazır, age., I, 258; Vehbi, age., I, 71; Bilmen, age., I, 35; Ateş, age., I, 139; Yıldırım, age., I, 151; Döndüren, age., I, 27; Esed, age., I, 11, 12; Toptaş, age., I, 117.

Halifeden kasıt Hz. Âdem ve Onun soyundan gelenlerdir. Halifeler denilmemiştir. Çünkü halife ile Hz. Âdem anlatılmak istenmiş ve onun zikredilmesi ile soyundan gelecek evlatlarının ayrıca zikredilmesine gerek kalmamıştır.¹³⁶

Allah insanlara sadece kitap göndermekle onları sorumlu kılmamış, onlara peygamberler de göndermiş, ilahi emir ve yasakları bildirmiştir. Bu durum Allah'ın insanlara bir rahmetidir.

Yeryüzünde sözü edilen halifelik, ancak bireylerin bir araya gelmesiyle gerçekleşen toplumsal hayatta söz konusudur. Böyle bir düzende de bozgunculuk ve kan dökücülük kaçınılmazdır. Halifelik misyonu ise tam anlamıyla bu misyonun asıl sahibi temsil edilmedikçe gerçekleşmez. Yani halife, bu makamın asıl sahibinin adına yönetme, hükmetme ve düzenleme salahiyetine sahip olmalıdır. Yeryüzünde temsil edilmek istenen Yüce Allah, varlığı itibarıyla en güzel isimlere sahiptir. Söz konusu halifelik Yüce Allah adınadır.¹³⁷

İnsanoğlunun yaratılacağı meleklerin hayalinden bile geçmezken, bu âlemi altı günde yaratmayı ezelde takdir buyuran Allah, her şeyin terbiyesini insana göre ayarlıyordu. Onlara öyle şekiller veriyordu ki, bunlar ileride gelecek misafirlerin işine yararsın. Öyle renkler tadıyordu ki, o halifenin gözü onlarda dolaştıkça ruhu huzurla, ferahla dolsun. Bütün âlemleri insana hizmet ettiren bu rahmani hakikate teshir denir. İnsan öyle mükemmel bir varlık olarak yaratılmış ki her şey onun emrine amade kılınmış. Hava, rüzgâr, gece gündüz, su, çiçek, daha sayamadığımız diğer canlı cansız varlıklar insana hizmet ediyor.¹³⁸

Cenâb-ı Allah, insanı yaratıyor. İnsanoğlu, Allah'u Teala'nın isteğine uygun bir şekilde burada faaliyet gösterecek, yeryüzünün yapı ve terkiibinden istifade edecek, kâinatın hikmetini araştırarak, eleştirecek, toprağa bürünmüş olan enerji kaynaklarını, madenleri, çeşitli hazine ve cevherleri keşfedecek ve bütün bunları, Allah'ın izni ve ruhsatı ile Onun halifeliği gibi mühim bir mevkinin emrinde kullanacak. Yeryüzüne ve bütün kâinata hükmeden kanunlarla, insanoğluna, insandaki istidat ve kuvvetlere

¹³⁶ Havva, Said, **el- Esas Fi't Tefsir** (çev. M. Beşir Eryarsoy), Şamil Yayınevi, İstanbul 1989, I, 127.

¹³⁷ Tabatabai, Allame Muhammed Hüseyin, **el-Mizan-Fi-Tefsiri'l-Kur'an**, (müt. Vahdettin İnce), Kevser yayıncılık, İstanbul 2001, I, 184, 185.

¹³⁸ Başar, Alaaddin, **Risale-i Nurdan Kelimeler Cümleler**, Zafer Yayınları, İstanbul 2007, s. 496.

hükmeden kanunlar arasında tam bir insicam ve uygunluk vardır. İnsanın görevi, temsil ettiği otoritenin isteklerini yerine getirmektir.¹³⁹

İbn Haldun mukaddimesinde şöyle demektedir: “Devlet, (Toplumsal hayat için) tabii bir durumdur ve insanları (dünyevi) amaçlarını ve arzularını gerçekleştirmeye yöneliktir. Siyaset ise, akılcı bir yaklaşımla insanların dünyevi menfaatlerini gerçekleştirmek ve zararları onlardan uzaklaştırmaktır. Buna karşılık halifelik, şerî bir yaklaşımla insanları ahiret maslahatlarını ve –sonuçları yine ahirette kendilerine dönecek olan- dünya menfaatlerinin gereklerine göre hareket etmeye yönlendirir. Çünkü dünyaya ait bütün durumlar, şariat koyucunun yanında, ahiret maslahatlarıyla olan ilişkileri açısından değerlendirilir. Sonuçta halifelik, dini korumak ve dinin gereklerine göre dünyayı yönetmek (siyaset yapmak) konusunda Hz. Peygambere (sav) vekâlet (halifelik) etmektir.”¹⁴⁰

İnsanoğlu kendisine verilen imkân ve nimetlerin Allah’ın mülkü olduğunu, bir amaca ve şarta bağlı olarak kendisine emanet edildiğini, bunlar üzerinde sahibinin irade ve rızasına uygun bir şekilde tasarruf etmekle yükümlü bulunduğunu bilecek ve bu şuur içinde davranacaktır. Meleklerden farklı olarak insanoğlu bu hilafeti gerçekleştirecek fitratta ve kabiliyette yaratılmış olup fitratını bozmadığı takdirde bu vazifesini başarabilecektir. İnsan çok büyük bir görev yüklenmiştir. Kendi yaratılışına uygun olarak hareket ederse bunu başarabilir.

1.4.2. Cenâb-ı Allah’ın İnsana Ruhundan Üflemesi

Allah’ın (cc), insana ruhundan üflemesiyle ilgili şöyle buyruluyor: **فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقُولُوا لَهُ سَاجِدِينَ** “Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın.”¹⁴¹

Canlılar arasında insanın ayrı bir yeri, farklı bir azizliği söz konusudur. Allah’ın daha çok, lütuf ve ihsanına, inayet ve kerametine o layık görülmüştür. Bu bakımdan yeryüzünde Allah’ın halifesi olma şerefiyle onurlandırılmış, Allah’ın tecelli ettiği müstesna bir surette yaratılarak her organında Allah’ın hilkat kanununun damgasını taşımakla taltif edilmiştir. Meleklerin Ona secde etmekle emrolunmalarına gelince, bu

¹³⁹ Bkz. Nesefî, age., I, 40; Mevdudî, age., I, 62; Kutub, age., I, 114; Ünal, Ali, **Allah Kelamı Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Define Yayınları, İstanbul 2007, s. 30; Yıldırım, age., s. 5.

¹⁴⁰ İbn Haldun, **Mukaddime**, (çev. Halil Kendir) Ankara 2004, I, 270.

¹⁴¹ Hicr, 15/29.

her bakımdan ilahi kudretin yüceliğini, sınırsızlığını, yegâne tasarruf sahibi bulunduğunu yansıtmaya açısından insanın müstesna bir düzeye getirildiğini ve her bakımdan ilahi rahmetin füyuzatına layık görüldüğünü ifade eder. İnsan, kendisine üflenen Hak ruhuyla üstün zekâ ve düşünce kabiliyetine ulaşmıştır.¹⁴²

Cenâb-ı Hak, insanı şereflendirmek ve kıymetini göstermek için, Hz. Âdem'in ruhunu "Ruhumdan" diyerek Zat-ı İlahiyesine nispet etmiştir. Ona ilahi özelliklerimin bir yansımasını verdiğim zaman. Bu, insan ruhunun hayat, bilgi, kudret, istek, basiret ve ortalama tüm diğer insanî özelliklere sahip olduğunu gösterir. İnsanı Allah'ın halifesi olma konumuna yükselten ve onu meleklerin ve bütün dünyevi varlıkların secde edeceği bir yüceliğe erdiren işte Allah'ın ruhunu insana üflemesi olayıdır.¹⁴³

İnsan diğer yaratılan varlıklar gibi Allah'ın yarattığı bir varlıktır. Allah, bu âlemde çok değişik varlıklar yaratmıştır. Ancak insan, yaratılan bu varlıklar arasında ayrı bir yere sahiptir. Değerli bir varlık olarak yaratılan insan yeryüzünde çok önemli görevler üstlenmiştir. Allah Onun yüceliğini belirtmek için kendi ruhundan üflediğini zikrediyor. Ve insan yeryüzünün halifesi kılınmıştır. Bu çok büyük bir sorumluluktur.

Yine bu konuyla bağlantılı olarak ruh beden ayırımı dikkatimizi çekmektedir. Fazlur Rahman'a göre Kur'an, Yunan felsefesi, Hristiyanlık ve Hindu dinindeki gibi müfrit ruh beden ayırımını ileri süren bir ikiciliği (Düalizm) tasdik etmiyor.¹⁴⁴ Ancak bazı âlimlere göre bir ruh beden ayırımı vardır. Ve bu görüş çoğunluk âlimler tarafından benimsenmiştir.

1.4.3. İnsanın Yüce Bir Varlık Olarak Yaratılması

Yine Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: **وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا** *"Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık. Kendilerine güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık."*¹⁴⁵

¹⁴² Bkz. Yazır, age., V, 209; Vehbi, age., VII, 2744; Esed, age., II, 518; Yıldırım, age., VI, 3219; Bilmen, age., IV, 1726; Ateş, age., V, 67.

¹⁴³ Bkz. Taberî, age., XIV, 42; Razî, age., XIX, 139, 140; Nesefî, age., II, 272; Mevdudî, age., II, 571; Zuhaylî, age., XIV, 32.

¹⁴⁴ Fazlur Rahman, age., s. 49.

¹⁴⁵ İsra, 17/70.

İnsan yüce ve değerli bir varlık olarak yaratılmıştır. Çeşitli yeteneklerle donatılmıştır. Kur'an'da insanın üstün bir varlık olarak yaratılışına dair birçok ayet görebiliriz.

Bu nimet, Allah tarafından verilmiş bir ikramdır. O halde insan, Allah'tan başkasına ibadet etmemelidir. Ortak koşmamalıdır. Allah, insanın yaratılışını güzel yaparak, ona akıl, temyiz, ilim ve anlayış gibi özellikler vererek onu üstün kılmıştır. Meleklerde yalnız akıl, hayvanlarda akılsız şehvet varken, insanda hem akıl hem de şehvet vardır. Akıl, şehvetine üstün gelirse melekleri geçer, aksi olursa hayvanlardan daha aşağı duruma düşebilir. İnsan, akıl ve iradesiyle her iki yönde ilerleyebilme gücüne sahiptir.¹⁴⁶

İnsan bu kadar nimetle şereflenmişse nimeti verene karşı kulluk vazifelerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmelidir. Kendisiyle yaratana arasına başka bir varlık koymamalıdır. İnsan kendisine baktığı zaman çok mükemmel bir şekilde yaratıldığını görebilir.

“Canlı cansız bütün kâinatı güneşten, aydan, yıldızlardan, atmosfer küresinden, topraktan, sudan, madenlerden, kuşlardan, balıklardan, koyunlardan, ineklerden, meyvelere, zerrelere kadar bütün kâinatı insana hizmet ettiren, ne insanın kendisi, ne başka insanlar, ne cinler, ne başka varlıklar ve ne de kör tesadüfler olamaz. Belliki rahmeti nihayetsiz yaratıcının rahmeti ve iradesi bunu dilemiştir. Şu halde insanı bu derece yücelten o iken nasıl olur da insan Ona değil de, başka acizlere kulluk eder, nihayetsiz aptallık edip kendi değerini düşürür.”¹⁴⁷

Allah, insanlara büyük ikramlarda bulunmuştur. En güzel fizyonomiyi ona lütfetmiş, nefha-i İlahi ile toprağı onun fitratında birleştirmiştir. İnsanoğlu bu fitrat sayesinde yüceliklerle yeryüzünü bir araya getirebilmektedir. Allah onun fitratına birçok kabiliyetler bahşetmiştir. Bu kabiliyetlerle yeryüzünde Allah'ın hilafetine ehliyet kazanmıştır. Burada hem manevi hem maddi alanı kapsar.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Bkz. Vehbi, age., VIII, 3028; Esed, age., II, 573; Zuhaylî vd. , age., s.290; Mevdudî, age., III, 125; Bilmen, age., IV, 1896, 1897; Ateş, age., V, 235; Yıldırım, age., VII, 3546; Döndüren, age., I, 474.

¹⁴⁷ Yıldırım, age., s. 288.

¹⁴⁸ Bkz. Razî, age., XXI, 372, 373; Suyutî, age., IV, 350; Zuhaylî, age., XV, 124; Kutub, age., IX, 351, 352; Karaman vd., age., III, 503.

Bu ayet, insanı dünyada Allah'ın lütfûna en çok mazhar olan en seçkin, en değerli varlık olarak göstermektedir. İnsan bazı varlıkları kendi hizmetinde kullanarak üstünlük elde etmiştir. Kur'an genellikle insanların hemen her gün yaşadıkları ya da çevrelerinde sürüp gittiği için farkına varamadıkları, fakat aslında son derece anlamlı olayların ibret verici yönlerine dikkat çekerek burada tecelli eden ilahi güç ve hikmetin açık seçik kanıtlarını görmelerini ister. İnsanların taşıma araçları kullanarak ticari konulardaki amaçlarını daha kolay ve verimli bir şekilde gerçekleştirmeleri Allah'ın bir lütfûdur.

1.4.4. İnsanın Emaneti Yüklenmesi

İnsanın çok önemli bir sorumluluk aldığını ifade eden ayet de insanın üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Ayette şöyle buyrulmaktadır: *إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا* “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”¹⁴⁹

Âlimler bu emanetin ne olduğu konusunda çok çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Burada önemli olan göklerin, yerin ve dağların kabul etmediği emaneti, insanın yüklenmesidir. Emaneti yüklenmek, insanın yüce bir varlık olarak yaratıldığını ortaya koymaktadır.

İnsana yükletilen emanet, dini vazifelerin tamamıyla ilgili bulunan sorumluluktur. Onu, yaratıldığımız amaca yönelik anlamda koruduğumuz takdirde bizi mutlu eder, koruyamadığımız takdirde mutsuz eder. Sunulan emanet, akıl, idrak ve şuurdur ki bunlar bütünüyle sorumluluk gerektiren ilahi emanetlerdir. Bazılarına göre emanet, farzlardır, itaattir, namustur, hilafettir. Kısaca insanın yükümlü olduğu tüm emir ve nehiylerdir. En önemlisi de akıl ve irade olarak yapılan açıklamadır. İnsan, taşıdığı emanetin gereğini yerine getirmelidir. Bundan gafil olmamalıdır.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Ahzab, 33/72.

¹⁵⁰ Bkz. Bilmen, age., VI, 2839; Zuhaylî vd. , age., s.428; Toptaş, age., VI, 303; Karaman vd. , age., IV, 405; Esed, age., II, 868; Ateş, age., VII, 208; Yıldırım, age., IX, 4908, 4910.

Fazlur Rahman'a göre emanet, insana yüklenen görev, yeryüzünde ahlaka dayalı bir sosyal düzen kurmadır.¹⁵¹

İnsan şuursuz ve cahil olmamalı, kimliğinin, kabiliyetinin ve yüklendiği emanetin farkında olmalıdır. Bu konulardaki bilgisizlik büyük bir cehalettir. Taşındığı emanetin hakkını yerine getirmeye çalışmalıdır. Onun hakkını yerine getirmemek büyük bir zulümdür. İnsan çok büyük bir görev altına girmiştir. Bunun bilincinde olmalı ve gafil olmamalıdır.

İlim ve iradeyle birlikte Allah'ın karşısında insana verilen benlik göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten çekindiği büyük bir emanettir. Bu emanet öylesine ağırdır ki, nefsi aşmayı ve onun önüne şeytanın çizerek süsleyip püflediği yola dalmadan Allah'a kul olmayı, görmesini onun görmesi, işitmesini onun işitmesi, iradesini onun iradesi haline getirmeyi gerektirir. İşte dağlar, gökler ve yer böyle bir emaneti yüklenmekten kaçınmış, Allah'ın iradesine pasif bir teslimiyeti, irade sahibi olarak kâinata efendilik yapmaya tercih etmişlerdir.¹⁵²

Emanet, insanlığın yeryüzündeki hilafet fonksiyonu ve Allah'ın dinini tatbik sorumluluğu manasını taşımakla birlikte, sadece bunlarla sınırlanamaz. Çünkü cinlerin de aynı sorumluluğu vardır. Dolayısıyla buradaki emanetten asıl maksat, insanları başka varlıklardan ayıran ve onu önder yapan ana unsurlardır. İrade, akıl, düşünce ve beyan kabiliyeti ve yine bunların cinlerde de olduğunu hesaba katarsak insan benliği, yani egosu, yani insan değildir.¹⁵³

Emanet, insanların birbirlerine emanet ettikleri şeylerdir. Zira kul hakkı tövbe etmekle ödenmez. Ancak hak sahibinin hakkını helal etmiş olması gerekir. Bu itibarla insanın yüklendiği ağır bir yükür. İnsan zayıflığına rağmen bu emaneti yüklendi. İnsanoğlu bu konuda nefsine çok zulümkardır, taşıdığı emanetin değerini bilme hususunda çok cahildir. Bazılarına göre emanet, insana verilen hilafet görevidir. İnsan, irade, idrak, mücahede, mesuliyeti yüklenme vasıflarıyla mükerrerrem ve mümtaz bir varlıktır.¹⁵⁴

¹⁵¹ Fazlur Rahman, age., s. 51.

¹⁵² Ünal, Ali, **Kur'an'da Temel Kavramlar**, Nil Yayınları, İstanbul 2003, s. 475.

¹⁵³ Ünal, age., s. 1388.

¹⁵⁴ Bkz. Taberî, age., XXII, 66, 67; Razi, age., XXV, 187; Beydavî, age., IV, 388; Kutub, age., XII, 80; Mevdudî, age., IV, 465; Zuhaylî, age., XXII, 128.

Eğer biz kendi irademizle kabullendiğimiz bu emanete riayet edersek, irademizi, seçimimizi, kulluktan yana, itaatten yana, İslam'dan yana kullanır, Allah ve Resulünün istediği bir hayatı, kendi irademizle aldığımız bu yükün bilincinde bir hayat yaşarsak, kesinlikle kazananlardan olacağız, dünyanın en şerefli, en akıllı konumunda olacağız ve sonuç olarak dünyada güzel bir hayat, ahirette de cennet olacaktır. Ama emanete hıyanet edersek, Allah'a isyan içinde olursak, Allah'ın verdiği bu irademizle Allah'a karşı gelirsek, zalim ve cahillerden oluruz.

1.4.5. İnsanın En Güzel Biçimde Yaratılması

Tin Suresi'nde şöyle buyrulmaktadır: **لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ** “*Yemin olsun ki biz insanı en güzel biçimde yarattık.*”¹⁵⁵

Cenâb-ı Allah, incire, zeytine, Sina dağına, emin beldeye yemin ettikten sonra, insanın en mükemmel bir varlık olarak yaratıldığını ifade ediyor.

Yeryüzünde Allah adına konuşacak, Onun adına hükmedecek ve yine Onun hazırladığı hayat kanunlarına göre yaşayacak insanın yaratılması, şüphesiz kâinat plan düzenlemesinde en büyük olaylardan biri hatta başta gelenidir. Çünkü insan hilkatinin özellikleri gereği kâinatın özü ve özeti varlığın en belirgin hikmetidir. İnsan ilahi teklifle mükellef olmuştur. İnsan ruh ve beden olarak mükemmel yaratılmıştır. Ahsen'i takvim, biçimlendirmenin en güzel biçimi olacağından maddi manevi her türlü güzelliği kapsar.¹⁵⁶

Bu en güzel biçimin, insan aklının, anlayışının, edebinin, ilminin, açıklamalarının mükemmelliğinde yattığını söylemiştir. Takvim, şekil güzelliğidir diye rivayet edilmiştir. İnsanın yaratılışındaki üstünlüğü, fevkalade girift, ince cismani yapısında, eşi ve benzeri olmayan akli durumunda ve insanı şaşkına çeviren ruhi bünyesinde, Allah'ın verdiği bu kıymet ortaya çıkmaktadır. İnsanların en yüksek ve kemal derecedeki fazilet sahibi olanları peygamberlerdir. Ahsen'i takvim olanlardan yüksek rütbeli ve nübüvveti yüklenen insanlar çıkmıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Tin, 95/4.

¹⁵⁶ Bkz. Yazır, age., IX, 311; Karaman vd. , age., V, 647; Döndüren, age., II, 965; Esed, age., III, 1283; Vehbi, age., XV, 6476; Yıldırım, age., XIII, 6882, 6883; Bilmen, age., VIII, 4061.

¹⁵⁷ Bkz. Taberî, age., XVI, 307, 308; Suyutî, age., VI, 620, 621; Beydavî, age., V, 507; Kutub, age., XVI, 269, 270; Neseî, age., IV, 367; Zuhaylî vd., age., s. 598; Mevdudî, age., VII, 170; Zuhaylî, age., XXX, 306.

İnsan yeryüzünde Allah'ın kendisinden istediği bu emniyeti, bu adaleti gerçekleştirebilecek bir özellikte, bir kapasitede yaratılmıştır. Yeryüzünde tüm varlıklara hükmedecek, onlara halifelik yapacak bir kapasitede de yaratılmıştır. Bu Ahsen oluş, daha yaratılırken Allah tarafından insana verilmiş üstün vasıflar ve buna bağlı olarak kendisine yüklenmiş olan sorumluluklardır. Allah'ın kendilerine yüklediği bu sorumlulukları kabullenip hayatlarında kesintisiz sürdüren kişi, Ahsen-i takvim üzere olan kişidir. Dünyada Allah'ın kendilerine verdiği bu üstün özellikleri kaybedip, sorumluluklarından kaçıp kulluk görevlerini yerine getirmeyenler de esfel-i safiline yuvarlanmış insanlardır.

Kur'an-ı Kerim'de insanın emrine verilen şeyleri gördükten ve insanın en mükemmel bir şekilde yaratıldığını kavradıktan sonra Allah bizden şükretmemizi istiyor. Bu ayetleri inceleyen bir kişi görecektir ki şükür üzerinde önemle durulmaktadır.

1.5. Şükür

Allah'ın nimetlerine şükretmek vaciptir. Şükretmek, nimeti veren Allah Tealayı anmak ve Onun verdiğini düşünmektir. Kur'an'da *“Beni anın ben de sizi anayım. Bana şükredin, nankörlük etmeyin.”* Şükür azabı önler. Kur'an'da *“Şükredip iman ederseniz, Allah ne diye size azap etsin.”*¹⁵⁸ Hamd ve şükür bilinci, kulluğun insana bahşedeceği anlam ortamında şekillenerek, inanan kimsenin Rabbinden razı olduğunu, davranışlarıyla ortaya koymasını gerektirir. Mümin, Rabbine karşı her durumda hamd ve şükür haleti ruhiyesi içinde olmalıdır. Şükür, nimeti vereni tanıyıp minnet duyarak, dünyayı ve içindekileri hakikaten veya hiç olmazsa hükmen terk etmektir. Mutluluğa erişmek için, şükür ruhuna sahip olmak gerekir. Çünkü mutluluk dış olaylardan çok insanın olaylara bakış tarzında, olaylara yüklediği anlamda gizlidir.¹⁵⁹

¹⁵⁸ İmam Gazali, Ebu Hamid Muhammed bin Ahmed, (ter. Abdulhalık Duran), **Kalplerin Keşfi**, İstanbul 2005, s. 317.

¹⁵⁹ Sert, Hüseyin Emin, **Kur'an'da İnsan Tipleri Ve Davranışları**, Bilge Yayınları, İstanbul 2004, s. 209, 210.

1.5.1. Şükür ve Nankörlük

Bu konuyla ilgili bir ayette şöyle geçmektedir: فَادْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ وَاَشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونَ
 “Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin.”¹⁶⁰

Bu ayette de görüldüğü gibi Allah (cc) bizden kendisinin vermiş olduğu nimetlere karşı şükretmemizi istiyor. Kendisine karşı kesinlikle nankörlük etmememiz gerektiğini hatırlatıyor.

“Şükür, verilen nimete, yapılan iyilik ve ihsana karşılık teşekkür etmektir. Sözlükte, karşılığını vermek, devenin memesinin sütle dolması, ağacın küçük filizler vermesi, bulutun dolu olması, minnettar olmak, müteşekkik olmak, hamd etmek, tebciil etmek ve büyütme anlamına gelmektedir. Kur’an’da şu manalarda kullanılıyor:

- a) Şükür nimeti artırır.
- b) Şükür, ilahi imtihanda, kuldan beklenen bir tavidır.
- c) Şükür, çalışmaktır.
- d) Şükür, iman etmektir.
- e) Şükür, Allah’ın iyi ameli kabul etmesidir.”¹⁶¹

“İtaatle beni hatırlayın, sizi mağfiretle anayım. Veya beni övgüyle anın, ben de size ihsan edeyim. Ya da dua ederek, isteyerek beni hatırlayın. Ben de isteklerinizi size vererek, sizi anayım. Yahut tövbe ile beni zikredin ben de sizi zikrederek anayım. Beni ihlâsla zikredin, sizi halas (kurtuluşla) anayım. Bana dua ederek zikredin ben de sizi kurtuluşa erdireyim. Beni bütün bunlarla veya başkalarıyla veya benzerleriyle zikredin, ben de sizleri bütün bunlarla, başkalarıyla veya benzerleriyle anayım. Size vermiş olduğum nimetlerime şükredin, bana karşı nankörlük etmeyin, yani nimetlerimi inkâr etmeyin.”¹⁶²

Kur’an-ı Kerim’de şükür, nimetlere karşılık istenmektedir. Müminin Allah’ın verdiği nimetleri daima hatırlaması, unutmaması ve onların şükürle meşgul olması

¹⁶⁰ Bakara, 2/152.

¹⁶¹ Bayraklı, Bayraktar, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2001, II, 308, 309.

¹⁶² Havva, Said, **el-Esas-Fi’t-Tefsir** (çev. M. Beşir Eryarsoy), Şamil Yayınevi, İstanbul 1989, I, 358.

lazımdır. Bu itibarla şükür sebebiyle nimetlerin hakkı ödenmiş olur. Şükürü eda edilmeyen nimet vebaldır. Nimetler, az da olsa, çok da olsa mutlaka şükre ihtiyaç vardır. Şükürü eda edilen nimette bereket hâsıl olur.

Müslüman'ın, verdiği her türlü nimetlerden dolayı Allah'a minnettarlık duyması, bunu sözleri ve amelleriyle göstermesi anlamına gelen şükür de genel olarak İslam ahlakında, özellikle de tasavvufta kulun Allah'a karşı edep ve saygısını dile getiren önemli kavramlardandır. Zikir gibi şükür görevi de hem dille hem de eylemlerle yerine getirilir. Yaygın tanıma göre her nimetin şükürü, o nimetten insanlara ihsan ve ikramda bulunmak, daha genel olarak o nimeti Allah'ın uygun bulup hoşnut olduğu şekilde kazanıp harcamak ve kullanmakla eda edilmiş olur.¹⁶³

İnsan, Allah'ın kendisine vermiş olduğu bütün nimetler için şükretmelidir. Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetleri insanların hizmetinde kullanmalıdır. Nimetleri Allah'ın razı olacağı yerlerde sarf etmek de şükür kavramı içinde geçmektedir.

Şükür, nimetin bilinmesi ve açığa vurulması demektir. Zıddı, örtmek, gizlemek manasına gelen küfürdür. Allah, müminleri her an sabır ve şükürle imtihan eder. İnsanın hayatı sabır ve şükür gerektirici hadiselerle geçer. İnsan bir takım musibetlerle denenir. Allah, imana gelmeleri ve kendisini tanımaları için insanlara çeşitli nimetler verir. Bazen önce onları darlıklarla deneyip sonra bolluğa çıkarır. Zaman zaman bolluktan darlığa düşürür, gerçek mümin her durumda şükreder. Bu aynı zamanda sabrın en yüksek noktasıdır.¹⁶⁴

Bu ayeti kerimede Cenâb-ı Hakkın o muazzam nimetlerine nail olan insanlara tezekkür ve teşekkür vazifelerini telkin buyuruyor. Allah, “beni zikrediniz” buyuruyor. Kalbinizi, ruhunuzu, lisanınızı benim zikrimle tenvir ve tezyin ediniz. Namaza, niyaza, tevhit ve tespihe müdavim olunuz. “Ki ben de sizi zikredeyim.” Sizin ibadetlerinizi kabul, sizi şiddet ve bela anlarında himaye ve sıyanet eyleyeyim. Nail olduğunuz nimetlerden dolayı bana şükrediniz. Bu nimetlere ibadet ve itaatle mukabelede bulununuz. “Bana küfranı nimette bulunmayınız.” Nimetlerimi inkâr, emrime isyan suretiyle nankörlükte bulunmaktan sakınınız, sizin ebedi selamet ve saadetiniz bununla

¹⁶³ Karaman vd, age., I, 238.

¹⁶⁴ Ünal, age., s. 435, 436.

kaimdir. Şükür, iyiliğe karşı minnettarlık göstermektir. İyiliğe karşı kavlen veya fiilen gösterilen kıymetşinaslıktır. Cenâb-ı Hakka şükretmek ise üç suretle olur: Birincisi, lisanen şükürdür. Bu Cenâb-ı Hakkın nimetlerine karşı zatı ehadiyetine lisanen arzı tazimatta bulunmaktır. İkincisi, bedenî şükürdür. Bu da Hak Tealanın nimetlerini yâd ederek secde-i şükranı kapamak gibi bir surette olur. Üçüncüsü de, kalben şükürdür ki, bu da ilahi nimetleri düşünerek kalben Allah'ı yüceltme hissi ile mütehasıs olmaktır. Şükürün zıddı, küfür ve küfrandır ki nimeti örtmek ve inkâr eylemektir. Nimete şükretmek, nimeti artırır. Nimete karşı nankörlükte bulunmak da nimetin zevaline, elden çıkmasına sebep olur.¹⁶⁵

Şükür, bir iyiliği bilmek ve iyilik edene teşekkür etmek demektir. Yüce Allah'ın bize nimetleri sonsuzdur. Allah tabiatı bizim hizmetimize vermiştir. Onun verdiği bu nimetlere teşekkür etmek de bizim görevimizdir. Allah'a şükür söz ve fiille olur. Asıl şükür, Allah'ı anmak, Ona kulluk etmektir. Allah'a ibadet, Onun nimetlerine karşı bir teşekkür ifadesidir. Şükür, nimetin artmasına, şükürün karşıtı olan nankörlük ise nimetin elden gitmesine sebep olur. İnsan şükrettikçe Allah onun nimetini artırır. Onun gönlüne kanaat ve huzur verir.¹⁶⁶

Allah Teala'ya şükürün pek çok dereceleri vardır. Birinci derecesi Hak Teala'nın Fazlı keremini itiraf ederek, isyan etmekten hayâ etmektir. Son derecesi de, bedenî bütün hareketiyle, lisanın bütün telaffuzuyla, kalbin bütün hafakanyla, ruhun bütün titreyişiyle Rabbi Zülcelâla şükretmektir.¹⁶⁷

“Bana şükrediniz, nimetlerime karşı, kalple veya dille yahut bedenle, ya da hepsiyle birden bana saygı gösterin, benim emirlerime itaat edip, nimetlerimi yerine harcamak suretiyle onlardan yararlanın. İnkâr ve isyanla bana küfür ve nimetlerime karşı nankörlük etmeyiniz, hâsılı unutkan ve nankör olmayınız.”¹⁶⁸

İbadet ve itaatle beni hatırlayın ki, ben de mağfiret ve sevapla sizi hatırlayayım. Size verdiğim nimetime şükredin, isyan ve inkârla Ona nankörlük etmeyin. Size ihsan ettiğim nimetime karşı kalp ile dil ile ve her organı yaratılış sebebinin teşkil eden hayır ve menfaate uygun olarak kullanmak suretiyle şükrediniz. Bütün bu nimetlere karşı

¹⁶⁵ Bilmen, age., I, 145, 146.

¹⁶⁶ Ateş, age., I, 261.

¹⁶⁷ Kutub, age., I, 291.

¹⁶⁸ Yazır, age., I, 445.

onları şeriatın kabul etmediği ve selim aklın da onaylamadığı yollarda kullanmak suretiyle nankörlük etmeyiniz. Şüphesiz ki ben dünyada iken yaptıklarınızın karşılığını vereceğim. Hayır işlediyseniz hayır, kötülük işlediyseniz kötülük. Bu şekilde Allah hepsinin karşılığını verecektir.¹⁶⁹

Şükür, Kur'an'da üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Şükürün Kur'an'da bu kadar önemle vurgulanmasının sebebi, onun iman ve tevhidin en önemli göstergelerinden biri olmasındandır. Kur'an, sürekli olarak Allah'ın insanlara verdiği nimetlere, yaptığı bağışlara, ettiği ihsanlara dikkat çekmekte ve insanın bütün bu iyilikler karşısında minnettarlık duymasını, şükran duyguları içerisinde olmasını istemektedir. Çünkü nimete kavuşmanın, iyilik görmenin karşılığı bunu gerektirir.

İnsan, sürekli şükretmeli, Allah'ın nimetini anmalı, hatırdan tutmalı, anlatmalıdır. Bunu yaparken insan bilmelidir ki, şükürün faydası dünya ve ahirette Allah'a değil; yine kendine dönmektedir. Yaptığı şükür ile fayda gören kulun yine kendisidir. Şükretmek, müminlerin en önemli özelliklerinden biridir. Çünkü şükürün başı, Allah'ı bilmektir. Kulluk ile şükür arasında çok güçlü bir ilişki vardır. Şükürden kopan insanın, kulluk bilincini de yitirmesi kaçınılmazdır. Bu sebeple şeytanın bütün çabası, kulları şükürden alıkoymaya yöneliktir.

1.5.2. İman ve Şükürle Azabın Engellenmesi

Yine şükürle ilgili başka bir ayette şöyle buyruluyor: مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ “Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir.”¹⁷⁰

Azabın Allah tarafından konulmasının hikmeti, inkâr ve küfürden çekindirmek, şükür ve imana sevk içindir. Şu halde şükür ve iman hâsıl olduktan sonra Allah kullarına azap edip de ne yapacak. Allah Şakirdir. Yani azıcık bir itaate büyük sevabı ile karşılık verir. Âlimdir. Yani pek büyük bir değer bilendir. Şükür ve imanımızın kadrini bilir, takdir eder.¹⁷¹

¹⁶⁹ Bkz. Taberî, age., II, 51; Razî, age., II, 124; Sabunî, age., I, 194; Suyutî, age., 273; İbn Kesir, Hafız İmaduddin Ebi'l-Fida İsmail, **Muhtasar Tefsiru İbn Kesir**, (tah. Muhammed Ali Sabunî), Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut 1981, I, 142; Zemahşerî, age., I, 232; Zuhaylî, age., I, 35.

¹⁷⁰ Nisa, 4/147.

¹⁷¹ İbn Kesir, age., I, 452; Yazır, age., III, 109; Bilmen, age., II, 694.

Ayette şükür önce, iman sonra getirildi. Bir insanın kendine yönelik varlığının değerinin farkına varması, kâinatın yaratılışını gizleyip Allah'ın kudretini takdir etmesi safhası şükür, bundan sonrası da iman safhasını oluşturmaktadır. Şükürle tövbe arasında bir irtibat kurulabilir. Ve şükürün iman etmeden önceki tövbe olduğu söylenebilir. O zaman şükür, yanlış yolda olduğunu anlayıp büyük bir değişimle Allah'a yönelen duyguların eylemi olmaktadır. Tövbe ve şükür şeklindeki köklü değişim azabı engellemektedir.¹⁷²

Şükürün belirtisi ihlâsla Allahın lütfettiği nimetlerin kadrini bilmek ve bunu dil ile ikrar edip davranışlarla sergilemektir. Bu da üç şeyi ifade eder: Birincisi, şükreden kimse kendisine nimet verenin lütfünü iyice değerlendirmeli ve şükürde başkasını Ona ortak kabul etmemelidir. İkincisi, kendisine nimet veren varlığa sevgi ve bağlılık duymalı ve bu tür duyguları Onun düşmanlarına karşı beslememelidir. Üçüncüsü, kendisine nimet verene itaat etmeli ve Onun isteğine aykırı hareketlerde bulunmamalıdır.¹⁷³

Allah kullarına lütufta bulunmakla büyümez, ceza vermekle de küçülmez. O mutlak büyüktür, mutlak kâmilidir. Onun vahiy yoluyla bildirdiği sıfatları ve fiillerine genel bir bakış yapıldığında rahmetinin gazabına galip olduğu, kullarını sevdiği, onlardan iman, ibadet ve güzel davranışlar beklediği, bunlardan hoşnut olduğu, dünyayı imtihan için yarattığından iyilerin mükâfatı, kötülerin ise cezayı hak etmelerinin hikmet gereği bulunduğu, hak edilenin üstündeki lütfu için sınır bulunmamakla beraber azabının, kulların günahlarına ve suçlarına uygun ve bunlarla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu ilke çerçevesinde iman eden ve verilen imkânları yerinde kullanan buna ek olarak diliyle de nimetin sahibini zikredip Ona şükranlarını sunan kula Rabbi niçin azap etsin? İman yerine küfre, ibadet ve iyilik yerine kötülüğe sapan kimseler, bunların karşılıklarını gördüklerinde kusuru Allah'ta değil kendilerinde arasınlar!¹⁷⁴

Allah'ın insanları azaplandırmasında ve cezalandırmasındaki sebep, onların yaptıkları günah ve taşkınlıktır. Allah'ı razı edecek şey onların iman etmeleri,

¹⁷² Bayraklı, age., İstanbul 2002, V, 378, 379.

¹⁷³ Zemahşerî, age., I, 615; Mevdudî, age., I, 422; Havva, age., III, 335.

¹⁷⁴ Karaman, vd, age., II, 169.

şükretmeleri, yasaklara bağlı kalıp, vacipleri eda etmelerine bağlıdır. İşte onların davet edilmeleri ve uyarılmalarındaki amaç yerine ecir, gazap yerine övgüye hak içindir.¹⁷⁵

Allah'ın kulların şükrüne hiçbir şekilde ihtiyacı yoktur. Ama kulların şükretmeye çok ihtiyaçları vardır. Bu kadar nimeti insanın hizmetine veren Ulu bir yaratıcıya insan ne kadar şükretse azdır. Ancak insan kendisini çok büyük bir varlık zannetmeye başladığı zaman Allah'ı tanımaz oluyor. Kendisini yaratıcı yerine koyuyor. Tarihte de bunun örnekleri az değildir. İnsan güzel bir davranışta bulunduğu zaman Allah, bunun karşılığını fazlasıyla verir.

Bu ayet, Yüce Allah'ın onlara azap etmeye ihtiyacının olmadığından kinayedir. Demek isteniyor ki, onlar şükretmeyi ve inanmayı terk etmek suretiyle azabı hak etmezlerse Yüce Allah onlara azabı gerekli kılacak değildir. Çünkü onlar azabı gerektirici davranışları tercih etseler bile, Allah'ın bu azaptan bir yararı söz konusu olamaz. Onların varlığı Allah'a zarar vermez ki azap yoluyla onları bertaraf etme, kendisinden def etme yönüne gitsin.¹⁷⁶

Allah, kullarına azap etmek için onları yaratmamıştır. Azap, kulları doğru yola sevk etmek düzenlerini korumak, haksızlıkları önlemek, adaleti sağlamak, ruhları temizlemek içindir. Ama kullar inanıp doğru yolda gidince, güzel davranışlarıyla Allah'a şükredince Allah niçin kullarına azap etsin. O ki kullarının yaptığı güzel amelleri fazlasıyla ödüllendiren, yapılan her iyiliği bilendir. Şükür, sunulan nimete ve yapılan iyiliğe karşılık kıymet bilirliliği söz ve davranışlarla ifade etmek duygusudur. Hele bu nimet ve iyilik en yüce kudret sahibi Allah'tan gelmişse, Onun hem kudreti hem de merhameti karşısında tam bir mahrumiyet duygusu içinde teslimiyet göstermek, şükürün en güzeli ve en anlamlısıdır.¹⁷⁷

Cenâb-ı Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Ama her şey Ona muhtaçtır. İnsanlar eğer Allah'ın çizmiş olduğu sınırlar içinde kalsalar Allah ne diye onlara azap etsin. Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir. Yani ihtiyacı olmadığı halde kulların gösterdiği itaate şükrederek, az amele çok sevap verir. Onun azabı, küfrün ve inkârın karşılığıdır. Bu ise ne bir tenkil arzusunu ifade eder, ne de azap etme isteğini. Ne

¹⁷⁵ Derveze, age., (çev. Mustafa Altınkaya), VI, 231.

¹⁷⁶ Tabatabai, age., V, 187.

¹⁷⁷ Ateş, age., II, 386; Yıldırım, age., III, 1526.

ıstıraplardan zevk alma ne de kuvvet ve saltanatını izhar etme ihtirasıdır. Yüce Allah, bunların hepsinden münezzektir. Ne zaman şükür ve iman zırhına bürünürseniz, o zaman mağfireti ilahi ve Rıza-i Rabbani mutlaka tecelli edecektir.¹⁷⁸

Cenâb-ı Allah kullarına azap etmek istemez. Ancak kul azabı hak ettiği zaman azap iner. Cenâb-ı Allah adalet ve hikmet sahibidir. O salih kimse ile salih olmayanı eşit saymaz. Kâfir, münafık ve isyankâr kişi kendisine verdiği nimetlerinden dolayı Allah’a şükretmez. Allah’a hakiki iman hususundaki vazifelerini yerine getirmezler. Allah’ın nimetlerini hayır yolunda sarf etmezler. Eğer amellerini düzeltmek, Ona hakkıyla iman etmek suretiyle Allah’a şükretmiş olsalar benzerleri için hazırlanan bol sevaba layık olurlar. Allah şükredenlere karşı mükâfat verir, itaat edene sevap verir.¹⁷⁹

Azap, inkâr ve nankörlüğün karşılığıdır. Rabbimizin azabı, caydırıcılık özelliği taşımaktadır. Kullarını küfürden imana, nankörlükten şükre sevk etmek için Rabbimiz azabı gündeme getirmektedir. Bizler iyi amellere koşarken, salih ameller peşinde Rabbimizi razı etmeye çırpınırken birtakım kusurlarımız, eksikliklerimiz, hatamız olsa da unutmayalım ki Allah Gafur’dur, bağışlayandır. Allah hiçbir şekilde kullarına azap etmek istemez. Ancak Allah’ın sınırlarını çiğneyenler de azabı hak ederler. Çünkü Allah adildir. Kulların yaptıklarının karşılığını eksiksiz verir. Dünyada iken Allah’ın rızasına uygun yaşayanlar ile yaşamayanların ortaya çıkıp karşılığını almaları gerekiyor. Allah’a şükreden bir kul ile Ona nankörlük eden kulun arasının ayrılması gerekiyor. Allah şükürün karşılığını eksiksiz bir şekilde verir.

1.5.3. Şükürle Nimetin Artması

İbrahim Suresi’nde şöyle buyruluyor: **وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ** “Hatırlayın ki Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracığım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! Diye bildirmişti.”¹⁸⁰

Bu cümle Musa’nın kavmine söylediği sözün nakli olsa da, başlı başına övgüye değerdir. Kur’an’da zikredilmesi de Allah’a nispetini teyit etmektedir. Ayet, Allah’ın nimetlerine şükredenlere karşı artırma ve koruma yönündeki sözünü içermektedir.

¹⁷⁸ Taberî, age., V, 456; Kutub, age., III, 515; Sabunî, age., II, 40.

¹⁷⁹ Razî, age., IV, 252; Zuhayli, age., 331.

¹⁸⁰ İbrahim, 14/7.

Bunda kâfi derecede müjde, rahmet, Allah'ın nimetlerinin devamını ve artmasını sağlayacak olan şükretmeye teşvik vardır. Buna ek olarak da Allah'ı zikretmeye, Ondan korkup sakınmaya ve Onun rızasını elde etmek için çalışmaya da teşvik vardır.¹⁸¹

Sabır ve şükür Allah yolunun bir parçasıdır. Hatta bu iki özellik hidayet in de anahtarlarıdır. Bu iki temel İslamî prensibe tutunan insan doğru yol üzere hareket ediyor demektir.¹⁸²

Şükür, Kur'an'da kulluğun gereği olarak değerlendirilmiş, Allah'ın nimetlerine mazhar oldukları halde şükretmeyenler kınanmıştır. Hz. Peygamber (sav) de yaptığı ibadetleri Allah'ın verdiği nimetlere karşılık bir şükran ifadesi olarak değerlendirmektedir.¹⁸³

Şükür sadece sözde değil, eldeki nimetlerin gerçek sahibinin Allah olduğuna gönülden inanarak bu nimetleri Allah'ın rızasına uygun şekilde kullanmakla olur. Servetin şükürü, muhtaçlara yardım etmek, ilmin şükürü, bilgiyi insanların yararına kullanmak, sıhhatin şükürü ise Allah'a kulluk ve insanlara hizmet etmektir.¹⁸⁴

Şükür nimeti düşünüp ortaya çıkarmaktır. Karşısı küfürdür. Yani nimeti örtüp belirsiz hale getirmek, kimden nasıl geldiğini düşünmemektir. Şükür derecesine ancak sabır basamakları ile çıkılabilir. Sabrı olmayanın şükredecek kadar idraki uyanık değildir. İyi bir sabrın özü ve mayası ise, Allah'a ve ahirete olan köklü bir imandır.¹⁸⁵

Salih olan kişiler, Allah'ın bu nimetlerine karşı hiçbir şekilde nankörlük etmezler. Allah'ın bu nimetlerini kullanırken doğru yerde kullanmaya gayret gösterirler. Çünkü Allah'ın kendilerini gözetlediğini iyi bilirler. Allah'ın razı olacağı yerlerde kullanmaya özen gösterirler. Bu şekilde olursa bu nimetler kat kat artar.

Yani eğer şükreden kimseler iseniz, bizim nimetlerimize değer verip, onları doğru şekilde kullanır ve emirlerimize isyan etmezseniz nimetler artar. Bilakis bize karşı olan şükürünüzü göstermek için boyun eğer ve itaat edersiniz.¹⁸⁶

¹⁸¹ Derveze, age., IV, 89.

¹⁸² Havva, age., VII, 370.

¹⁸³ Buhari, Teheccüd, 6; Müslim, Münafikun, 79–81.

¹⁸⁴ Karaman, vd, age., III, 305.

¹⁸⁵ İmam Gazali, age., s. 318, 319; Yıldırım, age., VI, 3125.

¹⁸⁶ Bkz. İbn Kesir, age., II, 291; Zemahşerî, age., II, 509; Mevdudî, age., II, 538; Bilmen, IV, 674.

Nimete şükretmek beşer ruhundaki ölçülerin doğruluğuna delildir. Hayırlı kişiler nimetlere şükrederler. Çünkü şükür doğru fıtratlı kimseler için hayrın tabii neticesidir. Allah'ın verdiği nimete şükreden birisi bu nimeti kullanırken hep Allah'ın murakabesini göz önünde bulundurur. Bu yüzden şıarmaz, aşırı gitmez. Halkın üzerine çıkmaya kalkışmaz. Elde ettiği nimeti şer için, kötülük için kullanmaya kalkışmaz.¹⁸⁷

Allah'ın nimetlerine şükreden kimseye, Allah, nimetlerini artıracağını bildirmektedir. Burada gerçek şükür tanımak, şükür ile meşgul olduğunda fazladan verilecek olan nimetleri incelemek gerekir. Şükür, saygı ile nefsi o yola alıştırmak sureti ile nimet verenin nimet verdiğini itiraf ve tasdik etmek demektir. Nankörlük ederek nimetleri gizleyip şükürünü eda etmezseniz bilin ki cezalandırma acı verici ve çok tesirlidir. Bu cezalandırma neticesinde dünyada o nimetler ellerinden alınır, ahirette ise nankörlüklerinin cezasını görürler. Ayetteki küfür, nimeti inkâr etmek, nankörlük yapmak demektir.¹⁸⁸

Şükür, hayatı o hayatın sahibinin istediği şekilde yaşamaktır. Şükür dünyayı, hayatı, canı, malı, zamanı, imkânları, fırsatları onu verenin yolunda harcamaktır. Bu şekilde yapıyorsa Allah, kullarına nimetlerini artıracağını ifade ediyor. Bu durumun tersi olursa Allah'ın azabı çok şiddetli olur. Nimetlerin çoğalması iki yönde olur; Birincisi ruhani nimetlerin çoğalmasıdır ki bu şükreden kişinin devamlı Allah'ın nimetlerini, kendisine olan keremini, fazlını düşünüp tefekkür etmesiyle olur. Bu da kulun Allah'a olan muhabbetini çoğaltır. Allah'a muhabbet ise bütün mutlulukların, hayırların membaıdır. Bu suretle manevi nimetler çoğalmış ve genişlemiş olur. İkincisi cismani nimetlerin çoğalmasıdır. Bu da kimin Allah'ın nimetlerine şükür çok olursa nimetlerin ona ulaşması o kadar çok olur. Nimetler çok da olsa, az da olsa mutlaka şükre ihtiyaç vardır.

1.5.4. Genel Değerlendirme

Teshir, zapt etmek, ele geçirmek, emri altına almak, hizmetine sunmak demektir. İnsana onun dışındaki varlıklar, insanın hizmetine verilmiştir. Allah, Kur'an'da, güneşi, ayı, geceyi, gündüzü, gökleri, yeri ve içindekileri, denizleri, dağları, rüzgârları kısaca her şeyi insanın emrine verdiğini zikretmektedir. Kur'an-ı Kerim, varlık âleminde vücut

¹⁸⁷ Kutub, age., IX, 33; Bkz. İmam Gazali, *İhya'u Ulumi'd Din*, (ter. Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul 1980, VIII, 305, 306.

¹⁸⁸ Taberî, age., XIII, 243; Razî, age., VII, 66, 67; Sabunî, age., III, 243; Zuhaylî, age., XIII, 211.

bulan canlı cansız her şeyin insan için yaratıldığını ve her şeyin bağlı bulunduğu kanun gereği ister istemez insanın buyruğuna verilerek hizmetine sevk edildiğini açıklamaktadır. İşte bu durum, her şeyden önce insanın yaratılışındaki hikmeti ve insanın azizliğini, onun Allah katındaki derecesini ortaya koymaktadır.

Sehhare kelimesi işaret ettiğimiz ayetlerde genellikle emrine amade kılma, boyun eğdirme gibi anlamlarda kullanılmasına karşın Hakka suresi yedinci ayette musallat etme anlamında kullanılmıştır. Zuhruf suresi otuz ikinci ayette ise suhriyyen olarak geçiyor ve iş gördürme manasında kullanıldığını görüyoruz. Kur'an'da, Sehhare ile yakın anlamda kullanılan kelimeler vardır: Bunlar, ceale, metaan, enzelna, zellele, kahere, etaa, kanitun gibi kelimelerdir.

Kur'an'a göre insan, yüce bir varlıktır. Cenab-ı Allah, onu halife olarak yaratmıştır. İnsan, göklerin, yerin, dağların yüklenemediği emaneti yüklenmiştir. Bunun için de üstün bir varlıktır. Allah'ın, bu kadar nimeti, varlığı insanın hizmetine sunması, onu yeryüzünde halife kılmasına karşılık, Allah bizden şükretmemizi istiyor. Şükür, nimeti veren Allah'u Teala'yı zikretmek, devamlı hatırlamak ve Onun verdiğini düşünmektir. İman ve şükürle azabın engelleneceği ve şükürle nimetin artacağı ayetlerde zikredilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DİĞER İLİM DALLARINDA TESHİR KAVRAMI

2.1. Hadislerde Sehhare Kelimesinin Kullanılması

Hadis, lügatte kadimin zıddı cedid (yeni) manasına geldiği gibi haber manasına da gelir. Ve bu kelimedden türeyen bazı fiiller, haber vermek ve nakletmek gibi manalarda kullanılır. Hadis lafzı, Hz. Peygamberin sözlerine ıtlak olunmuş ve onunla ilgili bütün haberlere hadis denilmiştir.¹

Hadisler, ihtilafa düştükleri konularda insanları aydınlatan, böylece onlar için hidayet ve rahmet kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in kendisine indirildiği bir peygamberin sözü olarak üstün bir değer ifade ettiği gibi Kur'an'ı herkesten iyi anlayan ve ayetlerdeki ilahî maksadın ne olduğunu en iyi bilen Allah Resulü'nün görüşü olarak da büyük önem taşır.²

Hadislere baktığımız zaman, sehhare kelimesi “emre amade kılma, hizmetine verme” anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Yani Kur'an'daki mana ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bir hadiste şöyle geçiyor: “Ebu Hureyre anlatıyor: (Ashab Resulullah'a): Ey Allah'ın Resulü! Kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz diye sordular. Peygamber, bulutsuz günde, öğle vaktinde güneşi görme hususunda bir itişip kakışmanız olur mu, diye sordu. Ashab hayır deyince: “Bulutsuz (dolunaylı) gecede ayı görmekte itişip kakışmanız olur mu, diye tekrar sordu. Ashab yine hayır deyince: “Nefsim Yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelale yemin olsun ki, Rabbinizi görme hususunda da hiçbir itişip kakışmanız olmayacak. Tıpkı güneş ve ayı görmede itişip kakışmanız olmadığı gibi. Böylece kul Rabbiyle karşı karşıya gelecek. Allah: Ey filan! Ben sana ikram etmedim mi? Seni efendi yapmadım mı? Sana zevce vermedim mi? Atı, deveyi sana musahhar (hizmetçi) kılmadım mı? Reislik yapmana, ganimet malından dördte bir almana müsaade etmedim mi? Diye soracak kul evet ey Rabbim diyecek...”³

¹ Koçyiğit, Talat, **Hadis Usulü**, TDV. Yayınları, Ankara 1998, s. 10, 11.

² Kandemir, M. Yaşar, **“Hadis mad.”** TDVİA, İstanbul 1997, XV, s. 28.

³ Müslim, Zühd, 16.

Bu hadiste de geçtiği gibi bazı hayvanların insanlara musahhar kılınmasından, yani onların insanın hizmetine verilmesinden bahsediliyor. Cenâb-ı Allah'ın insanlara verdiği nimetler zikrediliyor.⁴

Görüldüğü gibi Allah Resulü (sav) sahabeye çeşitli sorular sorarak onların daha iyi anlamasını sağlıyor. Resulullah (sav) bu metodu yeri geldikçe kullanmıştır. Allahın insanlara hangi nimetleri musahhar kıldığını açıklıyor. Kul da bunların kendisinin hizmetine verildiğini itiraf etmektedir.

Yine başka bir hadiste şöyle geçmektedir: “Ebu Said ve Ebu Hureyre anlatıyorlar: Resulullah (sav) buyurdular ki: Kıyamet günü kul (hesap vermek üzere huzur-u İlahiye) getirilir. Allah Teala Hazretleri: “Ben sana kulak, göz, mal ve evlat vermedim mi? Sana hayvanları ve ekini musahhar kılmadım mı? Seni bunlara baş olmak, onlardan istifade etmek üzere serbest bırakmadım mı? Acaba, benimle bugünkü karşılaşmanı hiç düşündün mü? Diye soracak. Kul da “Hayır diyecek. Allah Teala hazretleri: Öyleyse bugün ben de seni unutacağım, tıpkı senin (dünyada) beni unuttuğun gibi!” buyuracak.⁵

Hadis, sayılan nimetlere mazhar olan bir kimsenin, nimetlere şükürle mukabele etmemesi halinde kıyamet günü, Cenâb-ı Hakkın da onu unutulmaya mahkûm edeceğini bildirmektedir. Allah'ın kulu unutması, onu azaba terk etmesi, azaptan kurtarmaması demektir.⁶

Bu hadise baktığımız zaman verilen bunca nimete rağmen insan hala şükrün gereğini yerine getirmiyorsa nankörlük ediyor demektir. Allah yerde ve gökte olan şeyleri insanın emrine vermişse insan bunun kıymetini bilmelidir. Allah'u Teala unutmaktan münezzehtir. O bu tür noksan sıfatlardan uzaktır. Bir insan azaba layık olmuşsa azap içinde kalması onun için bir felakettir. Hadis işte bu şekilde yorumlanmıştır.

Bu konuyla ilgili başka bir hadiste şöyle buyruluyor: “Ebu Hureyre (ra) anlatıyor: Resulullah (sav) buyurdular ki: Hayvanlarınızın sırtını minberler yerine koymayın. Şurası muhakkak ki tek başınıza güçlkle gidebileceğiniz bir yere sizi

⁴ Canan, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, Akçağ Yayınevi, İstanbul trs, XIV, 182.

⁵ Tirmizi, Kıyamet, 7.

⁶ Canan, age., XIV, 180.

götmeleri için Allah onları sizlere musahhar (hizmetçi) kıldı. Arzı da sizin (durma yeriniz) kıldı, öyleyse ihtiyaçlarınızı (duran hayvanın sırtında değil) arz üzerinde görün.”⁷

Resulullah (sav), burada hayvana binmiş vaziyette iken durdurup, uzun müddet konuşmayı yasaklamaktadır. Çünkü minber, mescitlerde sırf konuşma yapmak üzere çıkılan hususi bir mekândır. Durmuş halde olan hayvanın üzerinden inmemek onu fazlasıyla yoracak ve dolayısıyla bineğe eziyet edilmiş olacaktır. Ancak ihtiyaç ve maslahat sebebiyle yapılabilir. Resulullah (sav) da böyle bir zaruret neticesinde bunu yapmıştır.⁸

Bu hadislerde de görüldüğü gibi sehâre kelimesi Kur'an'daki mana ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bu hadiste de hayvanların insanın emrine verildiğini görmekteyiz. İnsan çok uzak mesafelere onlarla gider. Eşyalarını onlarla taşır. Bu şekilde birçok yönden onlardan faydalanır. Arabaların olmadığı bir zamanı düşünürsek bu hayvanların ne kadar büyük bir görev yerine getirdiklerini anlayabiliriz. Bunun için insan hiçbir şekilde onlara zulmedemez. Onlara eziyet ve işkence edemez.

2.2. Felsefe İlminde Teshir Kavramı

Felsefe, insanla başlar; insanın kendisi, âlem ve kaderi üzerinde düşünmeye başladığı günden beri felsefe var olagelmıştır. Çünkü insan, hangi devirde olursa olsun, Yaratana, yaratılışı, ruhu, hayat, madde, ölüm ve ölümden sonraki mukadderatı; hayatın ve cemiyetin gayeleri üzerinde zihin yormaktan kendisini alamamıştır. İnsana akıl gibi bir nimet verildiği için insan düşünen bir varlıktır. Düşünme akla has bir eylemdir.⁹

Felsefe, Grekçe “sevgi” anlamına gelen *fila* ile “hikmet” anlamına gelen *Sofia*’dan oluşan ve hikmet sevgisi demek olan *filosofia* kelimesi Arapça’ya felsefe şeklinde geçmiştir. Felsefe, “bir dünya görüşü ve varlık hakkında genel bir teori olduğu” şeklindeki tarif yaygınlık kazanmıştır. İslam toplumu VIII. yy.’dan itibaren Grekçe ve Süryanice’den yapılan tercüme kanalıyla felsefe ile tanışmış, ilk İslam filozofu olan Kindi (ö. 252/866) felsefenin altı ayrı tarifini vermiştir. Felsefe Batı Anadolu’daki eski

⁷ Ebu Davud, Cihad, 61.

⁸ Canan, age., VI, 293.

⁹ Erdem, Hüsameddin, **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, Hü-er Yayınları, Konya 2000, s. 17.

bir İyonya şehri olan Milet'te doğmuş, daha sonra Yunanistan'a geçerek orada gelişmiştir.¹⁰

Felsefe insana belli bir dünya görüşü kazandırmaktadır. Varlık üzerinde genel bir düşünme perspektifi vermektedir. Felsefe bir hikmet sevgisi olduğu için, Âlim bir insan devamlı bu hikmetin peşinde koşar.

Felsefe fikir ve düşünce yolu ile varlığın derinliklerine nüfuz etmeğe çalışan şuurlu, bilgili bir hayata erişmek isteyen herkesi ilgilendirir. Ancak diğer taraftan felsefe asla sıradan herkesin işi değildir; ancak dünya görüşü ile hayat görüşü herkesin işi olabilir.¹¹

Başka bir felsefe tarihçisi de felsefe hakkında şöyle söylemektedir: “Felsefe, tabiat hakkında toplu bir görüşün araştırılması, evrensel bir açıklama denemesidir; aynı zamanda, hem bilimlerin özeti ve tamamlanması, hem genel bilimdir ve büyük kardeşleri din ve şiir gibi, tam anlamıyla bilimden farklı, insan dehasının görüşleri dizisi arasında ayrı bir dal oluşturan bir uzmanlık şubesidir.”¹²

Bu tanımda dikkatimizi çeken nokta felsefeyi din ile çok sıkı bir şekilde irtibatlandırmasıdır. Konumuzla ilgili olarak tabiat üzerinde felsefenin yoğunlaşması da önemlidir.

Felsefe üzerinde birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlar şu noktalarda yoğunlaşmaktadır. “Felsefe, hakikat sevgisi ve bu sevginin aranişi, düşünmeyi öğreten ilim, varlığın ilk temellerini ve ilkelerini araştıran ilim; doğruyu, hakikati arama işi, bilgi sağlayan bir iş, kavramlar üretme sanatı, soru sorma ve sorular meydana getirme sanatı, eleştirci bir öğreti, bir kavram çözümleme tekniği, bir yaşayış, etkinlikte bulunma gibi anlamlara gelmektedir.”¹³

Bu kadar çok tanımın olması filozofun olaylara hangi noktadan bakması ile ilgilidir. Genel olarak felsefe bütün bu tanımları kapsamaktadır.

¹⁰ Kaya, Mahmud, “**Felsefe mad.**”, TDVİA, İstanbul 2000, XII, 311.

¹¹ Küçük, Hasan, **Mukayeseli İslam ve Batı Felsefelerinde Sistematik Problemler**, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974, s. XVII.

¹² Weber, Alfred, **Felsefe Tarihi**, (çev. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1991, s.1.

¹³ Erdem, age., s. 19.

Felsefenin ana meseleleri ise varlık, bilgi ve değerdir. Felsefe bu üç ana başlık üzerinde çok ayrıntılı bir şekilde durmuştur.¹⁴

Felsefe kendi arasında dönemlere ayrılmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

2.2.1. İlkçağ Felsefesi

“İlkçağ felsefesi deyince, dar anlamda Yunan felsefesi ile bu felsefeden doğmuş olan Helenizm- Roma felsefesini anlayacağız. Bu dönem, ilk yazılı belgelerle başlar- aşağı yukarı dördüncü bin yıldan- İsa’dan sonra 476 yılında Batı Roma imparatorluğunun çöküşüne kadar sürer. Bu zaman aralığında da, birçok kültürler doğup gelişmiştir. Uzakdoğu ve Hint kültür çevreleri, Mısır, Mezopotamya, Hitit, Fenike, Roma kültürlerini buluruz.”¹⁵ Bu noktada şunu söylemek önemlidir. İlkçağ felsefesi tarihini Antik çağ Yunan felsefesiyle başlatmak adet olmuştur. Ancak Yunan felsefesinin esas temelleri çok önceki Doğu ve Orta Doğu kültürüne dayanmaktadır.¹⁶

Bu dönemde önemli bir konu olarak tabiat üzerinde durulmuştur. Tabiatın kaynağı üzerinde filozoflar çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Nitekim en eski efsanelerde (mythoslarda) dahi evren hakkında çeşitli sorular ve cevaplar bulunmaktadır.¹⁷

Âlemin menşei meselesini ilk önce Teologlar ve fizikçiler ele alıp araştırmışlardır. Bu konuda Teologlar daha ziyade anane ile gelen Mitoloji’den hareket ederler ve bilimi bir efsane formu altında ele alıp ifade ederler. Bunlar, Yunan’da, felsefe öncesi düşüncenin en önemli temsilcileridir. Tabiat filozofları Thales, Anaximendros ve Anaximenes ise eşya üzerinde gözlemi, düşünce ve yorumu esas almışlar; tabiatı, bazı prensipler ve sebeplerle izah etmeye çalışarak genel ve evrensel konular üzerinde durmuşlardır. Bu filozoflar bu özellikleriyle diğerlerinden ayrılmışlardır.¹⁸ Gökyüzündeki ve yeryüzündeki birçok olaylarda bir tümellik ve zorunluluk görülerek gittikçe şuur ve akla yönelmesi ve olayların yalnız keyiflerine bağlı ilahlar ya da hiçbir düzene bağlı olmayan iradelerle değil de bunların üstünde bir irade, şaşmaz bir adalet, Tanrılık nev’inden bir kanun ve en yüksek bir zekâ ile

¹⁴ Erdem, age., s. 39.

¹⁵ Gökberk, Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002, s.11; Küçük, age., s. 13.

¹⁶ Erdem, age., s. 71.

¹⁷ Küçük, age., s. 14.

¹⁸ Erdem, age., s. 72.

açıklanmaya başlanmasıyla Yunan mitolojisi yavaş yavaş sistemleşerek felsefeleşti. Yunan düşüncesinin mitolojiden felsefeye doğru kayışı bu şekilde karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

Yunan Teologlarının en meşhurlarından Homeros, (Aristoteles ilk filozof olarak nitelendirmiştir) âlemde belli belirsiz bir düzenin olduğu, bu düzeni tanrıların bozamayacağı için âlemde, olup biteni tanrı ile insan el ele vererek ortaklaşa yaparlar.²⁰ Hesiodos döneminde teolojik anlayışa göre âlemin yaratılışında üç kuşak tanrı nesli birbirinin yerini alarak bir gelişme süreci göstermiş, dünyanın bugünkü düzeni, tanrılar arasındaki bir kavga ve mücadelenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır; iyi ve akıllı güçleri temsil eden tanrılar, kötü güç ve kuvvetlere, tanrılara galip gelerek, âlem kaostan kozmosa geçmiş ve son kuşak olan Zeus'un kuşağı da Zeus'un emrinde bulunan iyi tanrısal varlıklarla dolu âlemde, sonsuz bir şekilde etkilerini sürdürmüştür.²¹

Görüldüğü gibi maddeden vazgeçilemezliğin fikre yansması, onun akli planda ele alınışı, felsefi görüş haline getirilmesi, yani daha bilgili, akıllı, cihazlanmış maddelerin meydana çıkması, ilkçağda, özellikle Yunan felsefesinde başlar.²² Bu dönemde en önemli mesele olarak tabiat konusu ele alınmıştır. Filozoflar genel olarak evren, madde, tabiat üzerinde konuşmuşlardır. Maddecilik ön plana çıkmıştır. İslam ise madde ve manayı birlikte ele alır.

İlk dönemlerde tamamıyla tabiata yönelen felsefe daha sonra insana yönelmiştir. Bu durum Antik Çağ Yunan felsefesinin karakter değiştirmesi anlamına gelmektedir.²³ Maddeci felsefeyi savunanlara göre, tabiat ezelden beri vardır, yaratılmamıştır. Temeli madde ve harekettir. Hareket ve madde birbirinden ayrılmaz. Tabiat; madde, hareket, oluş birikimidir. Bu sürekli birikim, tekâmül halindedir. Genelde tesadüf hâkimdir.²⁴

Hilmi Ziya Ülken ise bu konuda şunları zikretmektedir: “İnsanın gözünü doğaya çevirdiği ve kozmos devresi diyebileceğimiz birincisinde Yunanlılar doğaya ait insan düşüncesinin bulabileceği bütün yolları denediler. Sonraki çağlarda doğaya ait felsefi

¹⁹ Sunar, Cavit, **İslam Felsefesinin Yunan Kaynakları ve Kozalite Meselesi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s. 13.

²⁰ Erdem, age., s. 74.

²¹ Erdem, age., s. 76.

²² Sezen, Yümni, **Maddeci Felsefenin Çıkmazları**, MÜİFV Yayınları, İstanbul 1996, s. 11.

²³ Küçük, age., s. 17.

²⁴ Sezen, age., s.13.

düşünceler, denebilir ki, onların gelişmesinden ibarettir. Bir yanda varlığın ilkesini, ilk olguyu (arkhe) doğa olaylarında arayan bir düşünce tarzı, İyonya okulu; öte yanda varlığı soyut olarak, akılla kavramaya çalışan Elea okulu. Bir yanda tek ilke ile bütün gerçekleri açıklamaya çalışan birciler (monist); ötede gerçekleri indirgenemez birçok ilkelerle açıklayan çokçular (pluralist). Yani birbirlerinden bağımsız düşünce okulları ortaya çıkmıştı. Thales her şeyin aslının su olduğunu iddia ederken Anaximandros ise herşey belirsizlikten (apeiron) meydana gelmiştir. Oradan çıkan her şey yine oraya girecektir. Anaximenes'e göre her şeyin ilkesi havadır. Bu filozoflara göre bu ilkeler canlıdır.”²⁵ Bunun gibi daha birçok filozof evrenin ilk kaynağı hakkında birçok şey söylemişlerdir. Ancak Sofistlere geldiğimiz zaman onlar dış dünyadan iç deneye yönelmişlerdir.²⁶

Antikçağ Grek düşüncesi Sokrates öncesi ve sonrası diye ikiye ayrılıyor. Sokrates öncesi dönem, insanoğlunun gözünü bizzat tabiata çevirdiği, onu anlamaya çalıştığı dönemdir. Tabiatla insanı karışık olarak düşünmeden doğan bu fikirler, daha sonra Demokrit'in atomculuğunda en geniş şeklini almıştır. Ancak Demokrit'in atomculuğu da maddecilik ve mutlak Determinizmin ilk şeklidir.²⁷ Tabiatla insanı ayrı ayrı olarak tasavvur etmelerinden dolayı bu şekilde birçok fikir ortaya çıkmıştır. Hâlbuki iki varlık türü de birbirine çok bağlıdır. Daha sonra bu fikirlerinin kendilerini nasıl maddeciliğe götürdüğü de bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Sokrates'e göre fazilet bilgidir. Bilgide esas olan insanın kendisini tanımasıdır.²⁸ İslam'da da önemli olan insanın kendi kendini tanımasıdır. Kendini bilen kişi Allah'ı da bilir.

Sokrates'ten sonra onun öğrencileri tarafında Sokratesçi okullar açılmıştır. Bu okullar da kendi aralarında farklı fikirlere sahiptir.²⁹ Sokrates'ten sonra Platon gelmiştir. Onun felsefesine göre bilgi esastır.³⁰ Sokrates ve platon bilgi meselesi üzerinde önemle durmuşlardır. İslam dini de bu konu üzerinde önemle durmuştur. Konumuzla ilgili olarak mesela birçok ilmi tefsirin yazılması da bunu açık bir şekilde göstermektedir.

²⁵ Ülken, Hilmi Ziya, **İslam Felsefesi**, Ülken Yayınları, İstanbul 1998, s.10; Gökberk, age., s. 38.

²⁶ Gökberk, age., s. 41.

²⁷ Küçük, age., s. 21, 22; Ülken, age., s. 12.

²⁸ Erdem, age., s. 191; Küçük, age., s. 23.

²⁹ Erdem, age., s. 194; Ülken, age., s. 12.

³⁰ Erdem, age., s. 210; Küçük, age., s. 23.

Platon felsefesinde tabiatın gayesi insandır; insanın gayesi de idedir, idealdir. Bu en yüksek ideale ulaşmak için adaletli olmak gerekmektedir. Dindarlık ise, bizim tanrılıkla olan münasebetlerimizdeki adalettir.³¹ Görüldüğü gibi Platon'un bu açıklamaları "Her şey insanın emrine verilmiştir." şeklindeki İslamî anlayışla birbirine benzemektedir. Bu şekildeki açıklamalarıyla Platon, İslam dünyasının büyük ölçüde dikkatini çekmiş, büyük bir sempati toplamıştır.³² Aristoteles'e göre ise, kâinatın bütün gayesi, sonunda tekrar yine tanrıya ulaşmaktır. Aristoteles'in tabiat anlayışı da metafiziğine dayanır.³³ Aristoteles de İslam dünyasında büyük bir ilgi görmüş, eserleri birçok kimse tarafından şerh edilmiştir. Ondan sonra onun fikirlerini takip eden birçok kimse gelmiştir.

2.2.2. Helenizm-Roma felsefesi

Aristo'dan sonra Yunan felsefesi, Helenistik felsefe adıyla İskenderiye ve Roma'da devam etti. Helenizm Doğu ve batı kültürünün birleşmesinden meydana gelmiştir.³⁴ Bu devrin en önemli filozoflarından Zenon'un koyduğu Stoa ahlakı, insan mutluluğunun yolunu erdemde aradı. Ona göre organik bir bütün olan tabiat, onun özü olan Allah veya tabiatın ruhu ile tabiat arasında nasıl bir münasebet varsa, insanda da kendi ruhu ile bedeni arasında öyle bir münasebet vardır. İnsan mutlu olmak için tabiat düzenine uygun olarak yaşamalıdır.³⁵

2.2.3. Ortaçağ Felsefesi

Klasik çağ ile modern çağ arasında kalan tarihsel dönemde söz konusu olan felsefe faaliyetidir. Ortaçağ'da felsefenin esas karakteri dinî oluşudur. Nitekim Hristiyanlık bu çağda kendi ide ve ilkeleri ile çok sıkı bir birliği olan universal bir kültür yapısı kurmuştur.³⁶ Ortaçağ felsefesinde yeni buluşlara gitmeye gerek duyulmuyordu. Hakikatin bulunduğu inanıyordu.

³¹ Erdem, age., s. 237; Küçük, age., s. 23.

³² Küçük, age., s. 24; Erdem, age., s. 241.

³³ Erdem, age., s. 262, 263; Küçük, age., s. 24.

³⁴ Küçük, age., s. 25; Erdem, age., s. 284.

³⁵ Küçük, age., s. 25; Gökberk, age., s.94.

³⁶ Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 779; Küçük, age., s.19.

Ortaçağ'ın doğa tablosu, Aristoteles'in fiziği, Ptolemaios'un astronomisi ve kutsal kitaptan alınan birtakım tasarımlardan kurulmuştu.³⁷

“Ortaçağ Felsefesinin amacı, “varlık nedir?” sorusunu “varlığın özü nedir?” sorusuna dönüştürerek sormak ve bu soruyu her şeyi yaratan Tanrı vasıtasıyla açıklamaktır. Felsefî soru tipi dinsel inançların cevabının arandığı soru tipleri haline gelmiştir.”³⁸ Ortaçağ felsefesinin dinsel bir yapıya geldiği görülmektedir.

“Ortaçağ felsefesi kapalı bir sistemdir. Kendi alanının dışında bir şeyle uğraşması veya düşünmesi yasaklanmıştır. Felsefe etkinlikleri, kiliselerde ve manastırlarda din adamlarının denetiminde yapılmıştır. Din adamları temeline dayalı bir düşünce ortaya konulmuştur.”³⁹ Yine Ortaçağ, evreni yaratılmış, başlangıçlı ve sonlu olarak kabul eder. Tanrı deist bir anlayışla düşünülmeyeceği için, Tanrı bu evrendeki her olaydan haberdar ve onların olmasını isteyen bir varlıktır. Tanrı evrendeki her şeye aktif olarak etki eder.⁴⁰

Hasan Küçük, İlkçağ felsefesi ile Ortaçağ felsefesini şöyle kıyaslamaktadır: “İlkçağ filozofları, gökte ve yerdeki olaylarla ilgilenirken, sadece olayların nasıllıklarını, yani mahiyetleri ve varlık yapıları yönünden ne ve nasıl olduklarını değil de, sadece neden olduklarını, tabiatla cereyan eden olayların ilk sebeplerinin ne olabileceğini düşünmüş ve tartışmışlardır. Tabiattaki temel prensipler etrafında gelişen Antikçağ düşüncesine hâkim olan dogmatik çemberi yararak, düşünce dünyasında yepyeni bir çılgır açmış olan Aristotelesle artık ilk defa evren ve onda var olanlar, birtakım kategorik varlık alanları içerisinde düşünülmeye başlanmıştır. Ortaçağ'da uzun bir süre insan düşüncesindeki tabiat tasavvurunun yerini mistik bir duygu almış olup, özellikle Hristiyanlık kilisesinin düşünce dünyasına karşı uyguladığı ezici sansür politikası yüzünden, tabiat karşısında devamlı uygulanmakta olmasına rağmen insan; onunla hesaplaşma, onu inceleme fırsatı bulamamış, bilakis Hristiyanlığın kutsal dogmalarını -mahiyetlerini bile düşünme imkânından yoksun bir halde- evrenin prensipleri olarak kabule zorlanmış, fakat tabiata karşı duyduğu merak ve hayranlığın

³⁷ Gökberk, age., s.191.

³⁸ Çüçen, A.Kadir, **Ortaçağ Felsefesi Tarihi**, İnkılap Kitapevi, İstanbul trs., s. 35.

³⁹ Çüçen, age., s. 36.

⁴⁰ Çüçen, age., s. 39.

verdiği bir merak içinde devamlı kendini rahatsız etmiş durmuş ve bu şartlar altında insan kendini tabiatla meşgul etmeye Rönesans’la kavuşmuştur.”⁴¹

2.2.4. Yeniçağ Felsefesi

İlkçağla Ortaçağ arasında çok renkli bir geçiş rolü oynayan ve Rönesans’tan sonra özellikle 17. yy.dan itibaren, diğer bütün bilim alanlarında olduğu gibi felsefe alanında da önemli derecede birtakım daralma ve gelişmelerin kaydedildiği bir dönemdir. Esasen bilimler yönünden yeniçağın özünü teşkil eden 17. yy. Rönesans’la başlatılan bilimsel gelişmelerin sistemleştirildiği ve hatta bunlara dayanarak, yepyeni bir dünya görüşüne bağlanan türlü şekillerin de denendiği bir asırdır.⁴²

Yeniçağ Filozoflarından Fichte (1762–1814)’den Heidegger (1889–1976)’e kadar olan dönemde, metafizik daha çok insanı, onun varlığını ve neliğini problem edinmiştir.⁴³ Ortaçağ felsefesinden sonra daha çok insan meselesi üzerinde durulduğu görülmektedir.

2.2.5. İslam Felsefesi

İslam felsefesi, özel ve dar anlamıyla Müslüman filozofların ortaya koydukları felsefî düşüncenin genel adıdır.⁴⁴ İslam’da felsefî düşüncenin başlaması, Hz. Peygamber’in vefatını müteakip ortaya çıkan siyasi ve sosyal olayların doğurduğu çeşitli meselelere çözüm aramak ve bununla meydana gelen olayların haklılık veya haksızlıklarını savunabilmek için Müslümanların İslam’ın kendi ana kaynakları Kur’an ve Hadisleri yorumlamaya başlamaları, diğer yandan bu işler olurken fetihler sonucu, yabancı kültürlerle ve felsefî düşünceleriyle karşılaşmaları, İslam’da felsefî veya aklî denen bir düşüncenin başlamasına zemin hazırlamıştır. Bu hareketin oluşmasında tercümelerin de önemli etkisi olmuştur.⁴⁵

Felsefî akımlar arasında şunlar zikredilmektedir:

a) Dehriyye: Bunlar varlığın ezeli olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını ileri sürerler. İslam düşünce tarihinde bu materyalist felsefe akımının temsilcisi olarak

⁴¹ Küçük, age., s. 408.

⁴² Küçük, age., s. 89.

⁴³ Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefe’ye Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 120.

⁴⁴ Bayraktar, Mehmet, **İslam Felsefesine Giriş**, TDV. Yayınları, Ankara 2001, s. 1.

⁴⁵ Bayraktar, age., s.70.

kabul edilen İbn Ravendi, Kitabı't Tac ve ez-Zümürüd adlı eserlerinde âlemin ezeliğini ve maddi kâinatın ötesinde hiçbir varlığın bulunmadığını ileri sürmüştür.⁴⁶

b) Tabiatçılar: “Tabiat felsefesi de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kur'an ve hadis üzerinde tefekkür edilmesine dair birçok nas vardır. Bütün bu naslar, Müslümanları tabiat ilimleri alanında geniş araştırmalara götürmüştür. Hazırlayıcı mahiyetteki böyle bir ortamdan sonra tabiat alanının nasıl bir alan olduğunu, organik ve inorganik varlıklar arasında nasıl bir ilişki bulunduğunu, yine tabii varlıklar arasında görülen sebep sonuç ilişkisini belirleyen prensibin ne olduğunu araştıran bir tabiat felsefesi akımı doğdu.”⁴⁷

c) Meşşailik: İslam düşünce tarihinde en geniş kadroya ve en yaygın etkiye sahip olan akım hiç şüphesiz Meşşailiktir. Aristo doktrinini temel alan ve öncelikle Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd gibi dünyaca ünlü filozoflar tarafından temsil edilen bu akımın kendi içinde de farklı fraksiyonlar oluşturacak kadar geniş ve zengin bir kadroya sahip olduğu gözlenmektedir. Meşşailer, sınırlı sonlu bir evren anlayışına sahiptir. Bu sebeple bütünüyle evrenin dolu olduğunu ve boşluğa yer olmadığını savunarak bu konudaki atomist görüşü reddederler.⁴⁸ Meşşailer, Aristo felsefesini benimsemişlerdir. Büyük filozof Kindi'ye göre âlem, Allah'ın mutlak olan iradesiyle yaratmış olduğu ve var oluşundaki düzenlilikle de bir olan Allah'ı ifade eden bir eserdir. Böyle bir yaratılışta bütün üstün varlıkların alttakilere tesiri gibi bazı araçlar mevcuttur. Ancak bunlar hiçbir zaman asıl sebebe müessir olamazlar.⁴⁹ Filozoflar ve kelimciler âlemdeki olağanüstü düzenden bir yaratıcı fikrine gitmişlerdir. Yani âlemi, Allah'ın varlığının delillerinden kılmışlardır.

Ayrıca Yunan tarzında felsefe geleneği içinde yer alan İslam filozofları, varlık anlayışlarında varlığın özü itibarıyla madde dışı olduğunu kabul ederler.⁵⁰

2.3. Kelam İlminde Teshir Kavramı

Kelimenin çoğulu olan kelam sözlükte, “yaralamak, etkilemek” anlamındaki kelm kökünden türemiş bir isim olup “bir fikri tam olarak anlatan söz” demektir.

⁴⁶ Kaya, age., s. 313; Bayraktar, age., s.77.

⁴⁷ Kaya, age., s. 313; Küçük, age., s.56.

⁴⁸ Kaya, age., s. 314; Bayraktar, age., s.102.

⁴⁹ Küçük, age., s. 128.

⁵⁰ Arslan, Ahmet, “Yunan Tarzında Felsefe veya Saf Felsefe Geleneği”, Felsefe, Aralık 2002, s. 275.

Kelam, “Allah’ın zatından ve sıfatlarından, nübüvvet konularından, başlangıç ve sonuç itibariyle kâinatın hallerinden İslam kanunu üzere bahseden bir ilimdir.”⁵¹ Kelam ilmi, kesin delillerle dinî akideleri bilmektir.⁵²

Kelam, Yaratıcı Allah’ın tekliği, kıdemi, kudreti, zati, subuti ve selbi sıfatları, sıfatlarının Onun zatının ne aynı ne gayri oluşu; cevher, araz ve cisimlerin yaratılmışlığı, âlemin sonradan meydana gelişi, ahiret halleri, nübüvvet, imamet gibi konularla ilgilenir.⁵³ Kelam ilminin bu şekilde âlem ile ilgilenmesi nedeniyle teshir konusuyla da ilgilidir.

Kelam ilminde, Allah’ın varlığını ispat konusunda âlemin sonradan (hadis) olduğunu ileri sürerek delil getirilmiştir. Âleme baktığımızda görüyoruz ki, âlem maddesiyle, suretiyle, parçaları ile sonradan olmuştur. Daha önce yok iken sonradan meydana gelmiştir. Mükevvenatı (yaratıkları) düşündüğümüzde, hep sonradan olmuşlardır. Yer, gök, insanlar, hayvanlar, bitkiler, kısaca canlı ve cansız bütün âlem yok iken sonradan var olmuştur. Öyleyse âlemi meydana getiren bir yaratıcı (muhtdis) vardır ki, o da hudûs (sonradan olma) ve imkândan uzak (münezzeh) varlığı zorunlu (vacibu’l vücud) olan Allah’tır. Kelam’da bu delile hudûs delili derler.⁵⁴

Müşahade edilen ve edilmeyen kısımları ile kâinatın varlığı bir nizam içinde devam eder. İnsan, ilk bakışta, etrafını çevreleyen canlı varlık ve madde dünyasında bazı tespitlerde bulunur. Güneş, güneş sisteminin kuruluşundan beri aynı hareketi tekrar etmektedir. Daima gündüzleri geceler takip etmekte ve bu hal aksamadan devam etmektedir. Mevsimler aynı intizam içinde birbirlerini kovalamaktadır. Her mevsim, kendine mahsus şartları da beraberinde getirmektedir. Kâinat ve insan, değişmeyen bir kanuna tabidirler ki, bu kanun “yaratılma, devam etme ve yok olma kanunudur.”⁵⁵

İmana vasıl oluş hayat ve kâinat gerçeğini tetkik etmeğe bağlıdır. Eğer “kâinat bir gerçek değildir” denirse, imana vasıl oluşun birinci ve temel basamağı kaybolur. Görünen realiteyi kabul etmeyen düşünüş, müşahade edilemeyen gerçeği kabul edemez.

⁵¹ Yavuz, Yusuf Şevki, “**Kelam mad.**,” TDVİA, Ankara 2002, XXV, 196.

⁵² Gölcük, Şerafettin, **Kelam Tarihi**, Esra Yayınları, İstanbul 1998, s.13; Aydın, Ali Arslan, **İslam İnançları ve Felsefesi**, İrfan Yayınevi, İstanbul trs., s.36.

⁵³ Gölcük, age., s.15.

⁵⁴ Yüksel, Emrullah, **Kelam Dersleri**, Erzurum 1986, s. 10, 11.

⁵⁵ Nesefî, Ömer, **İslam İnançının Temelleri Akaid**, (haz. M. Seyyid Ahsen) Otağ Yayınları, Ekim 1973, s.28.

İlmin mevzuu olan eşya inkâr edilirse, ilim inkâr edilir; İlim inkâr edilince de iman yıkılır. Eşya realitesinin inkârı, Yunan felsefesinde temellerini bulur.⁵⁶

Kelam tabiattan söz ederken yöntem açısından nassa bağlı kalmayı prensip edinmiş ve bu yolla sırf akıldan hareket eden felsefeden ayrılmıştır. İşte bu noktada kelam ve felsefe arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında kelam, tabiatı başlangıcı yani ilk var edilişi ve sonu bakımında ele almış, böylece de pozitif bilimden ayrılmıştır. Tabiatın eğer bir başlangıcı varsa yaratıcısı da vardır, tabiat sonlu ve fani ise ahiret hayatı da olacaktır. Kelam bu şekilde aklî çıkarımlarda bulunmaktadır. Kelam literatüründe dehrilik, Yeni Eflatunculuk, materyalizm, pozitivizm gibi felsefî görüşlerin reddi yer almıştır. Çağdaş bazı araştırmacılar kelamın asli konusunun Allah'ın zatı değil insanın kendisi olması gerektiğini savunur. Zira dinin kaynağını teşkil eden vahyin merkezinde insana yer verilmiş, fakat kelimcılar bunu tanrı merkezli hale getirmişlerdir. Ancak sadece insanı merkeze almak suretiyle yürütülecek bir kelam faaliyetinin metot ve konu bakımından doğru olmayacağı ve bunun vahiy çizgisiyle örtüşmeyeceği açıktır. Çünkü vahiyde sadece insan değil Allah ve evren de merkezde yer alır. Kelam, insanlara doğru inanç ve isabetli davranışlardan oluşan hidayeti açıklamak, dünyada erdemli yaşamak, ahirette ebedi mutluluğa ulaşmalarına yardımcı olmak gibi yüce bir hedefi amaç edinir.⁵⁷

Pek çok ayette insanlar hem kendileri hem diğer varlık ve olaylar üzerinde gözlem yapmaya, bu gözlemlerden yararlanarak nesne ve olayları ontolojik ve epistemolojik açıdan yorumlamaya davet edilmiş, düşünüp akıl yürütenlerin doğru bilgilere ulaşacakları vurgulanmış, buna karşılık atalarından öğrendikleri inançları taklit edenlerin hak inanç ve doğru davranış bilgisine ulaşamayacakları, dolayısıyla sapıklıkta kalacakları belirtilmiştir. Müslümanlar bu ilahi emre uyarak dini düşüncüyü temellendiren bilgiler üretmeye yönelmişlerdir. Bu durum kelamın doğmasına olumlu etkide bulunmuştur.⁵⁸

Büyük kelam âlimi Maturidi, Allah'ın varlığını, kâinatın ve tüm varlıkların hadis, başka bir deyimle yokluktan sonra var oldukları gerçeğinden hareket etmek suretiyle ispatlamaya çalışmaktadır. Bunun için O, her şeyden önce kâinatı meydana

⁵⁶ Nesefî, Ömer, age., s. 30.

⁵⁷ Yavuz, age., s. 197.

⁵⁸ Yavuz, age., s. 198.

getiren cisimlerin hadis olduklarını aklî ve naklî delillere dayanmak suretiyle ispatlamakta ve özellikle bunların kadim, öncesi bulunmayan bir yaratıcı tarafından yaratılmış olmalarının zorunluluğu üzerinde büyük bir titizlikle durmaktadır.⁵⁹ Görüldüğü gibi kelamcılar, Allah'ın varlığı ve birliği üzerinde durmuşlardır. Delilleri ise genel olarak kâinattaki eşsiz düzendir.⁶⁰

2.4. Genel Değerlendirme

Hadislerde de, sehhare kelimesinin geçtiğini görüyoruz. Bu hadislerde de, sehhare kelimesi, “emre amade kılma, hizmetine verme, boyun eğdirme” anlamlarında kullanılmıştır.

Felsefe ise, insanoğlu ile başlayan bir ilimdir. Kelime olarak hikmet sevgisi anlamında kullanılmıştır. Felsefe, varlık hakkında genel bir düşünme perspektifi vermektedir. Felsefe üzerinde birçok tanım yapılmıştır. Bu durum filozofların bakış açılarıyla ilgilidir. Felsefenin teshir kavramıyla ilgili yönü, varlık kavramının felsefenin temel konularından olmasıdır. İlkçağ felsefesinde daha çok tabiatın kaynağı üzerinde durulmuştur. Ortaçağ felsefesi ise, kapalı bir sistem ve dinsel bir yapıdır. İnsan, Rönesansla kendini tabiatla meşgul etmeye başlamıştır.

Diğer bir ilim dalı olarak Kelam'da ise âlimler, daha çok Allah'ın varlığı ve birliği üzerinde durmuşlardır. Evrendeki muhteşem düzen de bunun delilidir.

⁵⁹ Işık, Kemal, **Maturidi'nin Kelam Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı**, Fütüvvet Yayınları, Ankara 1980, s. 67; Gölcük, age., s. 113.

⁶⁰ Işık, age., s. 74; Aydın, age., s. 160; Gölcük, age., s. 128.

SONUÇ

Yüce Allah, insanı en mükemmel surette yaratmış onu varlıklar kategorisindeki en şerefli yerine koymuştur. İnsan eşrefi mahlûkattır. Çünkü insan dağların, göklerin ve yerin çekindikleri emaneti yüklenmiştir. Bundan dolayı çok büyük bir sorumluluk yüklenmiştir.

İnsanın gerçek mutluluğa ulaşabilmesi, içinde bütün saadet ilkelerini içeren Kur'an-ı Kerim'e yönelmesiyle olur. Bu hikmetli prensipleri uygulayabilmek, Kur'an'ı derinlemesine düşünmekle olur. Bu da onun tam bir şekilde anlaşılması ile gerçekleşir. Tarih boyunca Kur'an'ı doğru anlayabilmek için birçok yöntem ortaya konulmuştur. Bunlardan biri de semantik metoddur.

Semantik, anlam veren, anlamlayan demektir. Anlam bilimi anlamına da gelmektedir. Semantik kelimelerin tarih içinde geçirmiş oldukları anlam değişikliğiyle ilgilenmektedir. Kelimeler dilin yapı taşlarıdır. Eğer kelimelerin doğru anlamları iyi tespit edilmezse cümleler anlaşılamaz. Dolayısıyla okunan metin de doğru anlaşılmamış olur. Kur'an'ın doğru anlaşılması ise çok ehemmiyetli bir konudur. Semantik metot, sistemli bir çalışmanın ürünüdür.

Sehire, "alay etmek, alaya almak" anlamlarına gelmektedir. Sehhare ise "boyun eğdirmek, emri altına vermek" anlamlarına gelmektedir. Teshir kelimesi çok anlamlı olup genel olarak, "ele geçirmek, buyruk altına almak, boyun eğdirmek, yaratıldığı amaca yönelik hizmet vermesini sağlamaktır." Allah; güneşi ve ayı, geceyi ve gündüzü, gökleri, yeri ve içindekileri, denizleri, nehirleri, uzay boşluğunda yüzen varlıkları, dağları, rüzgârları, bulutları insanların emrine vermiştir.

Sehhare kelimesi, Kur'an'da boyun eğdirmenin dışında musallat etme ve iş gördürme anlamlarında da kullanılmıştır.

Kur'an'da sehhare kelimesi ile yakın anlamda kullanılan kelimeler vardır. Bunlar; "itaat etmek, kâhare, zellele, ceale, enzelna, metaân, kanitun" gibi kelimelerdir.

İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak yaratılmıştır. Dağların ve göklerin yüklenmekten çekindiği emaneti insan yüklenmiştir. Cenab-ı Allah, insana kendi ruhundan üflemiştir. İnsan, en mükemmel bir varlık olarak yaratılmıştır. İşte bütün bu nedenlerden dolayı insan, Allah'a şükretmelidir. Şükür verilen nimete, yapılan iyilik ve

ihsana karşılık teşekkür etmektir. Nimete şükür, nimeti artırır, şükürün karşısı olan nankörlük ise nimetin elden gitmesine sebep olur.

Hadislere baktığımız zaman sehhare kelimesi, emre amade kılma, hizmetine verme anlamında kullanılmıştır. Yani Kur'an'daki ile aynı anlamda kullanılmıştır.

Felsefe, hakikat sevgisi ve bu sevginin aranişı, düşünmeyi öğreten ilim, varlığın ilk temellerini ve ilkelerini araştıran ilimdir. Felsefenin ana meseleleri; varlık, bilgi ve değerdir. Teshir kavramıyla ilgili olan bölüm, varlık problemidir. Filozofların âleme, doğaya, varlığa bakış açıları teshir kavramıyla ilgilidir. Felsefe çeşitli dönemlere ayrılmıştır. İlkçağ felsefesinde tabiatın hangi maddeden oluştuğu meselesi üzerinde durulmuştur. Mesela Thales'e göre bu madde sudur. Bazılarına göre de bu madde hava, ateş veya başka bir şeydir. Bu dönemde önemli bir özellik olarak maddecilik ön plana çıkmıştır. Büyük bir filozof olan Platon'a göre, "tabiatın gayesi insandır, insanın gayesi de idedir, idealdir." Bu açıklamayla Platon, büyük bir yankı yapmıştır. Bu, Allah'ın, tabiatı insanın emrine vermesi, şeklindeki musahhar kılma ile yakın bir durumdur. Aristoteles'e göre ise, kâinatın bütün gayesi, sonunda tekrar yine tanrıya ulaşmaktır. Ortaçağ felsefesi, kilisenin otoritesine boyun eğmiştir. İnsan, Hristiyanlığın kutsal dogmalarını evrenin prensipleri olarak kabule zorlanmış, insan kendini tabiatla meşgul etmeye Rönesans'la kavuşmuştur. Yeniçağ felsefesinde ise daha çok insan problemi üzerinde durulmuştur.

Kelam ilminde ise âlem meselesi üzerinde durulmuştur. Ancak âlemin yaratıldığından, cevherlerin, cisimlerin, arazların sonlu olduğundan, âlemdeki muhteşem sistemden Allah'ın bir ve tek olmasından bahsedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Akarsu, Bedia, **Felsefi Terimleri Sözlüğü**, İnkılâp Yayınevi, Ankara 2001.
- Alusî, Seyyid Mahmut Şükri, **Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l-Kur'an'il-Azim ve Seb'il-Mesanî**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1985.
- Arslan, Ahmet, **“Yunan Tarzında Felsefe veya Saf Felsefe Geleneği”**, Felsefe, Aralık 2002.
- Arslan, Gıyasettin, **İmam Şafi'nin Kur'an Okumaları**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.
- Atalay, İbrahim, **Genel Fiziki Coğrafya**, İzmir 2001.
- Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.
- Aydın, Ali Arslan, **İslam İnançları ve Felsefesi**, İrfan Yayınevi, İstanbul trs.
- Aydüz, Davut, **Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir**, Işık Yayınları, İstanbul 2000.
- Aykan, Recep, **Kur'an Fihristi**, Pınar Yayınları, İstanbul 2005.
- Başar, Alaaddin, **Risale-i Nurdan Kelimeler Cümleler**, Zafer Yayınları, İstanbul 2007.
- Bayraklı, Bayraktar, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2001.
- Bayraktar, Mehmet, **İslam Felsefesine Giriş**, TDV Yayınları, Ankara 2001.
- Beydavî, İmamu'l-Kadı, Nasıreddin Ebi Ömer Bin Muhammed Şirazî, **Tefsiru'l-Beydavî**, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul trs.
- Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara trs.
- _____, **Felsefeye Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Buhari, İmam Ebi Abdillan Muhammed bin İsmail el-Buhari, **Sahihu'l Buhari**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

- Canan, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, Akçağ Yayınevi, İstanbul trs.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usulü**, Ankara 1983.
- Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.
- Çanga, Mahmut, **Kur'an-ı Kerim Lügati**, Timaş Yayınları, İstanbul 1994.
- Çüçen, A.Kadir, **Ortaçağ Felsefesi Tarihi**, İnkılap Yayınevi, İstanbul trs.
- Demirci, Muhsin, **Tefsir Usulü ve Tarihi**, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2001.
- Derveze, M. İzzet, **Et-Tefsiru'l-Hadis**, (çev. Muharrem Önder, Vahdettin İnce), Ekin Yayınları, İstanbul 1998.
- Doğanay, Hayati, **Coğrafya'ya Giriş**, Konya 2000.
- Döndüren, Hamdi, **İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim**, İstanbul 2003.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “**Mubah mad.**”, TDVİA, İstanbul 2005.
- Ebu Davud, Hafız Süleyman bin Eşas, **Sünen-i Ebi Davud**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- el-İsfahanî, Rağıb, **Müfredat Elfazi'l-Kur'an**, (tah. Safvan Adnan Davudi), Daru'l-Kalem, Beyrut 1997.
- Elmalılı, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, (sad. Komisyon), İstanbul trs.
- Erdem, Hüsamettin, **İlkçağ Felsefesi Tarihi**, Hü-er Yayınları, Konya 2000.
- Esed, Muhammed, **Kur'an Mesajı**, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret yayınları, İstanbul 1999.
- Fazlur Rahman, **Ana Konularıyla Kur'an**, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003.
- Firuzabadî, Muhammed Yakub, **Kamusu'l Muhit**, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1994.
- Gezgin, Ali Galip, **Tefsirde Semantik Metot ve Kur'an'da Kavm Kelimesinin Semantik Analizi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- Gökberk, Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002.
- Gölcük, Şerafettin, **Kelam Tarihi**, Esra Yayınları, İstanbul 1998.

- Harman, Ö. Faruk, “**Davut mad.**”, TDVİA, İstanbul 1994.
- Havva, Said, **El-Esas Fi’t-Tefsir**, (çev. M. Beşir Eryarsoy), Şamil Yayınevi, İstanbul 1989.
- Işık, Kemal, **Maturidi’nin Kelam Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı**, Fütüvvet Yayınları, Ankara 1980.
- İbn Haldun, **Mukaddime**, (çev. Halil Kendir), Ankara 2004.
- İbn Kesir, Hafız İmaduddin Ebi’l Fida İsmail, **Muhtasar Tefsiru İbn Kesir**, (tah. Muhammed Ali Sabuni), Daru’l-Kur’an’i’l-Kerim, Beyrut 1981.
- İbn Manzur, **Lisanu’l-Arab**, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut trs.
- İbrahim Mustafa vd., **Mucemu’l-Vasit**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.
- İmam Gazali, Ebu Hamid Muhammed bin Ahmet, **Kalplerin Keşfi**, (trc. Abdulhalık Duran), İstanbul 2005.
- İmam Gazalî, **İhya’u Ulumi’d-Din**, (trc. Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul 1980.
- İslamoğlu, Mustafa, **Hayat Kitabı Kur’an, Gerekçeli Meâl Tefsir**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2008.
- İzutsu, Toshihiku, **Kur’an’da Allah ve İnsan**, (çev. Süleyman Ateş), Ankara 1975.
- Kandemir, M. Yaşar, “**Hadis mad.**”, TDVİA, İstanbul 1997.
- Karaçam, İsmail, **En Büyük Mucize Kur’an-ı Kerim’in İlmi ve Edebi Sırları**, İstanbul 2005.
- Karaman, Hayrettin vd., **Kur’an Yolu**, DİB Yayınları, Ankara 2006.
- Kaya, Mahmut, “**Felsefe mad.**”, TDVİA, İstanbul 2000.
- Kazancı, A. Lütfi, **Peygamberler Tarihi**, Nil Yayınları, İstanbul 1997.
- Koca, Ferhat, **Hiz. Peygamberin Örnek Hayatı**, TDV, Ankara 2007.
- Kocabaş, Şakir, **İslam ve Bilim, Kur’an’da Sehhare ve Sultan Kavramları**, Seha Neşriyat, İstanbul 1993.
- Koçyiğit, Talat, **Hadis Usulü**, TDV Yayınları, Ankara 1998.
- Köksal, M. Asım, **Peygamberler Tarihi**, TDV Yayınları, Ankara 2004.

- Kutluer, İlhan, **“İnsan mad.”**, TDVİA, İstanbul 2000.
- _____, **İki Denizin Birleştiği Yer**, Nehir Yayınları, İstanbul 1987.
- Kutub, Seyyid, **Fi Zilali'l-Kur'an**, (trc. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yayınları, İstanbul 1970.
- Küçük, Hasan, **Mukayeseli İslam ve Batı Felsefelerinde Sistematik Problemler**, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974.
- Mahallî, Muhammed bin Ahmet, Abdurrahman bin Ebu Bekir Suyuti, **Tefsiru'l-Celaleyn**, Eser Neşriyat, İstanbul trs.
- Mevdudî, Ebu'l-Ala, **Tefhimu'l-Kur'an**, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Müslim, İmam Ebi'l Hüseyin Haccac, **Sahihi Müslim**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat, **Tefsiru'n-Nesefî**, Pamuk Yayınları, İstanbul trs.
- Nesefî, Ömer, **İslam İnancının Temelleri Akaid**, (haz. M.Seyyid Ahsen), Otağ Yayınları, Ekim 1973.
- Özsoy, Ömer, İlhamî, Güler, **Konularına Göre Kur'an**, Fecr Yayınevi, Ankara 2005.
- Razî, Fahrüddin, **Tefsiru'l-Kebir**, Daru İhya'it-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1997.
- Razî, Muhammed bin Ebi Bekr Abdulkadir, **Muhtaru's-Sıhah**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1968.
- Sabunî, Muhammed Ali, **Safvetu't-Tefasir**, (sad. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul 1995.
- Sert, Hüseyin Emin, **Kur'an'da İnsan Tipleri Ve Davranışları**, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.
- Sezen, Yümni, **Maddecî Felsefenin Çıkmazları**, MÜİFV Yayınları, İstanbul 1996.
- Soysaldı, Mehmet, **“Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”**, Kur'an ve Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, Bakanlar matbaası, Erzurum 2001.
- _____, **“Toshihiku İzutsu ve Semantik Anlayışı”**, İslami Araştırmalar Dergisi, Ankara 2005.
- _____, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, Fecr Yayınevi, Ankara 2001.

- _____, **Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Tefsir**, Fecr Yayınları, Ankara 2001.
- Sunar, Cavit, **İslam Felsefesinin Kaynakları ve Kozalite Meselesi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.
- Suyutî, Celaledin, **Durru'l-Mensur Fi Tefsiri'l-Me'sur**, Daru'l Kütübil İlmiyye, Beyrut 2000.
- _____, Hafız Celaledin Abdurrahman, **İtkan Fi Ulumi'l-Kur'an**, Daru İbn Kesir, Beyrut 1996.
- Tabatabaî, Alleme Muhammed Hüseyin, **El-Mizan Fi Tefsiri'l-Kur'an**, (trc. Vahdettin İnce), Kevser Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Tabbara, Abdülfettah, **Kur'an ve Modern İlim**, (trc. Celal Yıldırım), İstanbul trs.
- Taberî, Ebi Cafer Muhammed bin Cerir, **Camîu'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kur'an**, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- Tirmizi, Ebi İsa Muhammed bin İsa bin Sevre, **Sünen-i Tirmizi**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Toptaş, Mahmut, **Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri**, Cantaş Yayınları, İstanbul 1993.
- Ülken, Hilmi Ziya, **İslam Felsefesi**, Ülken Yayınları, İstanbul 1998.
- Ünal, Ali, **Allah Kelamı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Define yayınları, İstanbul 2007.
- _____, **Kur'an'da Temel Kavramlar**, Nil Yayınları, İstanbul 2003.
- Vehbi, Mehmet, **Hulasatu'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976.
- Weber, Alfred, **Felsefe Tarihi**, (çev. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1991.
- Yakıt, İsmail, “**Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi**, I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, DİB Yayınları, Ankara 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “**Kelam mad.**”, TDVİA, Ankara 2002.
- Yıldırım, Celal, **Asrın Kur'an Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İzmir trs.
- Yıldırım, Suat, **Kur'an-ı Hâkim ve Açıklamalı Meali**, Işık Yayınları, İstanbul 2004.
- Yüksel, Emrullah, **Kelam Dersleri**, Erzurum 1986.

Zehebî, Muhammed Hüseyin, **Et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, Beyrut trs.

Zemahşerî, Ebu'l Kasım Mahmut Bin Ömer, **El-Keşşaf An Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Te'vil**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1997.

Zemahşerî, İmamu'l Kebir Ebu'l Kasım Mahmut bin Ömer, **Esasu'l-Belağa**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 2001.

Zuhaylî vd., **Mevsuatu'l-Kur'aniyyetu'l-Müeyessere**, Daru'l-Fikr, Beyrut 2004.

Zuhaylî, Vehbe, **Tefsiru'l-Münir Fi'l-Akide ve's-Şeria ve'l-Menhec**, Daru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut 1991.,

ÖZGEÇMİŞ

1983 Yılında Elazığ'da doğdum. Çatalçeşme İlköğretim Okulunu okudum, daha sonra 2000 yılında Elazığ İmam Hatip Lisesini bitirdim.

2005 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldum. 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak Elazığ İli Maden İlçesi Tekevler Köyüne İmam olarak atandım.

2008 Yılında kısa dönem Askerlik görevimi yaptım. 2008 Ekim Ayında Erzurum Mehmet Nuri Yılmaz Eğitim Merkezine kayıt oldum. Halen aynı görevde devam etmekteyim. Evli ve iki çocuk babasıyım.